

ЗАВОД ЗА ИЗДАВАЊЕ УЧБЕНИКА
СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ПРОСВЕТНО-ПЕДАГОШКЕ СЛУЖБЕ

АНАЛИЗА
УЧБЕНИКА
ЗА
ОСНОВНУ
ШКОЛУ

БЕОГРАД

МЕДИОГРАФИЈА ПРОСВЕТЕ - Београд 1984
СА СОДЕРЖАЈЕМ У ЧИШЉУ

Гр 473

ЗАВОД ЗА ИЗДАВАЊЕ УЧБЕНИКА
СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
ОДЕЉЕНЕ ПРОСВЕТНО-ПЕДАГОШКЕ СЛУЖБЕ

АНАЛИЗА УЧБЕНИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

БЕОГРАД

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР

Вуловић Милан, начелник Одсејања просветно-педagoшке службе Завода за издавање уџбеника СР Србије;

Др Ничковић Радисав, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника СР Србије;

Прокић Ђокољуб, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника СР Србије;

Дрвић Надежда, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника СР Србије, и

Стојковић Драгољуб, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника СР Србије.

Под председништвом др Ђуре Курепе одржана је 30. октобра 1968. год. у Београду IX седница Просветног савета Социјалистичке Републике Србије на којој су разматрани научни, педагошки и идејни аспекти уџбеника за основну школу, које издаје Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

Дискусија о уџбеницима вођена је на темељу Анализе о уџбеницима за основну школу коју је израдио Просветно-педагошка служба Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

У дискусији су учествовали: професор више педагошке школе др Радивоје Квашчев; замедни професор универзитета др Тихомир Продамовић; директор Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије Јеврем Ракић; директор Завода за издавање уџбеника СР Србије Дијачило Митровић; просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије др Радисав Ничковић; просветни саветник Просветно-педагошког завода града Београда Невенка Хас; професор више педагошке школе Мила Стојинић; секретар Просветног савета СР Србије др Миленко Николић; директор гимназије „Јован Јовановић Змај“ у Новом Саду др Ђорђе Бајић; просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије Милица Чубровић; Заменик републичког секретара за просвету и културу Вожидар Перковић; просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије Вожидар Станишић; замедни професор универзитета др Владимир Ђурић; просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије Драгутин Ранковић; просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника Милица Синђелић; професор универзитета др Сретен Шљивић и професор универзитета др Ђуро Курепа.

После дискусије, а на предлог председавајућег др Ђуре Курепа, формиран је Одбор у саставу: др Радивоје Квашчев, др Јашгар Реџеповић, Бранко Ковачевић (чланови Просветног савета), Живорад Ђуљум и Гордана Вухман са задатком да за наредну седницу припреме предлог закључака.

Просветни савет СР Србије на својој X седници, одржаној 27. новембра 1968. године, после краће дискусије, усвојио је Закључке, чији текст објављујемо у потпуности у овој публикацији.

I

УВОДНА РЕЧ

И

ЗАКЉУЧЦИ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА СРБИЈЕ

УВОДНА РЕЧ

Милана Врљовића, начелника Одељења просветно-педагошке службе
Завода за издавање уџбеника СР Србије.

Одељење просветно-педагошке службе урадило је Анализу уџбеника за основну школу која је усвојена у Заводу за издавање уџбеника.

Трудили смо се да овом проблему приступимо максимално објективно и критички, наравно, колико су нам услови то дозвољавали.

Мада је у Анализи дато оно што је битно за разматрање питања у којој мери данас наши основношколски уџбеници у погледу свог квалитета одговарају потребама, захтевима и задацима наше реформисане основне школе, желимо са неколико напомена да укажемо на још неке моменте релевантне за проблематику коју разматрамо.

За последњих шест година ово је трећи случај да надлежни републички просветни орган на свој дневни ред ставља питање уџбеника.

Јуна 1962. године Савет за просвету Србије анализирао је проблеме издавања уџбеника у Србији; јула 1965. год., Просветно-културно веће Скупштине Србије разматрало је стање и проблеме издавања уџбеничке литературе у Републици и, данас, Просветни савет на дневном реду своје седнице има тачку о уџбеницима.

Није, међутим, случајно и без разлога што је на седници Савета за просвету пре шест година доминирало питање у којој мери су наше школе снабдеване потребним уџбеницима, што је на седници Просветно-културног већа Србије јула 1965. године стожерно питање било да ли издавање уџбеника у Србији одговара усвојеним принципима нашег просветног, економског и друштвено-политичког система и што данас питање квалитета уџбеника чини окосницу разматрања ове материје.

Овакав развој ствари у области издавања уџбеника у Социјалистичкој Републици Србији доказује чињеницу прогресивног кретања на овом друштвеном подручју у коме се казалака друштвеног интересовања помера од квантитативне ка квалитативној страни проблема.

Просветно-педагошка служба Завода ангажовала је већи број најквалификованијих стручњака и заједно са њима припремила ову Анализу. Морамо узгред констатовати да бисмо били задовољнији да смо за овај задатак имали више времена, поготову што смо желели да обрадимо ову проблематику са максимално могућом објективношћу и критичношћу у овом тренутку.

Поузданост оцена дошла је до изражаја нарочито у оном наставном областима за чије уџбенике смо већ изградил и усвојили концепцију (познавање природе и друштва, читанке, историје, географије и др.).

Овде бисмо се посебно осврнули на уџбенике физике за VII и VIII разред основне школе од Велимира Телебаковића. Овај случај упозорава на одређене опасности које се нужно јављају када се консултовање наставне праксе узме као искључиви критеријум за вредновање уџбеника.

Наставна пракса рекла је своју реч о овим уџбеницима. На жалост, огрешили бисмо се о овај уџбеник, а посебно о његовог аутора, ако не бисмо констатовали парадоксалну чињеницу да је једна од основних слабости, коју наставници масовно приписују овом уџбенику, у ствари једна његова позитивна одлика, а то је његова заснованост на методу лабораторијског рада. Међутим, у условима веома оскудне материјалне опремљености наших школа у Србији, ова одлика постаје недостатак уџбеника.

Да ли онда треба сменити овај уџбеник? Не. Треба га издавати као паралелни уџбеник који би требало више да одговара материјалном стандарду наших школа.

Случај са уџбеником физике није усањен. Још експатистици пример имали смо са Уџбеником историје за први разред гимназије. Модерна концепција овог уџбеника није прихваћена због одређене методичке инерције наставничког кадра који се тешко и са обилним потешкоћама прихвата сваког дидактичко-методичког новитета, па самим тим и уџбеника који методски дивергирају у односу на традиционалне и стереотипне методске калупе и шеме.

Све то наводи наш Завод на обавезу да још од ове јесени предузме читав низ мера на припремању одређених облика систематског рада на стручном усавршавању наставничког кадра у оној мери и оној димензији те активности која се односи на оспособљавање наставника за максималну дидактичку експлоатацију уџбеника у наставном процесу.

На овај закључак наводи нас и чињеница да се модерније концептиран уџбеник (уџбеник као радна књига) најтеже пробија баш у оним регионима наше Републике у којима су квалификациона структура наставничког кадра и материјална опремљеност школа незадовољајуће.

Да би се наша уџбеничка продукција кретала линијом перманентног прогреса, Завод је спреман да својим средствима финансира оне облике стручног усавршавања који ће допринети да се нашим наставници, као реализатори наставе, оспособе за коришћење савремено концептираних уџбеника...

У Анализи, управо у њеном уводном делу, истакнуто је да је усмеравање Завода на студијско-аналитички и научно-истраживачки рад у овој области битан предуслов нашег даљег кретања напред.

Стога су оправдани и кораци Завода на јачању Одељења просветно-педагошке службе кадровима научно-истраживачког профила. Већ данас у Одељењу просветно-педагошке службе, поред просветних саветника за поједине наставне области, раде и просветни саветници дидактичари, просветни саветници методолози, а ускоро ће бити попуњена радна места психометричара, психолога, ликовног педагога и др.

Сигурни смо да ћемо оваквом оријентацијом у развоју наше установе и квалитетом рада коју таква оријентација гарантује помоћи надлежнима да се разреши основна дилема у постављању једног рационалног, друштвено-целиског и педагошки оправданог система рада на школској књизи у СР Србији. Јер, ако је рад на уџбенику стручно-научан посао, а несумњиво је да то јесте, онда се максималан успех у овом деликатном подручју друштвеног рада може постићи одређењем на специјализовану издавачко-педагошку институцију у којој ће бити сконцентрисан целокупан рад на концептирању, валоризовању и усаврша-

вању уџбеника, институцију комплетирану стручнопедагошким кадром специјализованог типа, економски моћну и програмски најтежније повезану са најширом наставном праксом у Републици, почевши од основне школе до универзитета.

Анализа није обухватила богату приручну литературу за ученике и наставнике којој ми, с обзиром на функцију коју она има у образовању наше младе генерације, придајемо велику пажњу. Полазећи од њеног значаја, ми и пладирамо за проширење досадашње верификационе праксе и одобравање не само уџбеника већ и друге помоћне школске књиге, рађене на основу постојећег наставног програма за основну и средње школе. Не знамо колико смо били убедљиви у аргументацији ове тезе, али смо спремни да илуструјемо њену исправност и новим примерима.

Завод за издавање уџбеника Србије много очекује од овог састанка и у пуној мери ће се већ од сутра ангажовати у спровођењу у живот његових ставова и закључака, уверен да ће ови отворити перспективу у раду на школској књизи у нашој Републици.

Да бисмо нашој најширој јавности презентирали и материјал, и дискусију о њему и закључке који буду донети, Завод је спреман да у облику посебне брошуре објави овај материјал и стави га на увид свима који су заинтересовани за ову проблематику и њено даље успешно решавање.

Просветни савет Социјалистичке Републике Србије на својој IX седници, која је одржана 30. октобра 1968. године, разматрао је Анализу уџбеника за основну школу, коју је сачинио Завод за издавање уџбеника СР Србије и на X седници, која је одржана 27. новембра 1968. године, усвојио следеће

ЗАКЉУЧКЕ

I

1. Анализа уџбеника за основну школу коју је сачинио Завод за издавање уџбеника СР Србије са другим материјалима који се односе на уџбенике за основну школу, а који су разматрани на претходним седницама Савета, помогли су просветном савету да целовито сагледа проблематику уџбеника за основну школу. Ова анализа може да послужи као солидна полазна основа за темељитије сагледавање проблематику уџбеника за основну школу и предузимање одговарајућих мера у циљу побољшања стручно-педагошких квалитета уџбеника.

2. Просветни савет констатује да за све предмете и разреде у основној школи, углавном, постоје уџбеници, те се у први план поставља предузимање мера за побољшање стручно-педагошких квалитета уџбеника.

3. Просветни савет није био у могућности да да комплетну оцenu о стручно-педагошким квалитетима уџбеника за основну школу. Дискусија већена на седници Просветног савета треба да послужи као подстрек за саестраније и темељитије сагледавање стручно-педагошких квалитета уџбеника.

II

У циљу непосредног утицаја на побољшање стручно-педагошких квалитета уџбеника за основну школу предлаже се стручним и научним институцијама следеће:

1. Наставни план и програм и уџбеници чине јединствени целину, те је потребно да међу њима постоји пуна корелација. Уџбе-

ник детаљnije разрађује наставни програм. У општем стручно-педагошким вредности уџбеника треба ценити да ли су у уџбенику реализовани у одређеном обиму и на одређеном нивоу захтеви наставног плана и програма.

2. Треба ускладити уџбређење наставних programa и уџбеничне литературе. Неопходно је да се у току израде наставних programa за поједине предмете ураде и концентрисани programи који ће садржавати најрепрезентативnije и најрезиментnije појмове из одређених научних области. На овај начин одвејале би се најбитnije чименице градива од мале битних, али ипак важних и илустративних чименица. У том смислу би се у уџбеницима највише пажње посветило репрезентативним и најбитnijим чимецима, а редуцирале би се оне другостепене и небитне чименице.

3. Уџбеници за све предмете у једноме разреду и у школи треба да чине целину. Потребно је да постоји пуна усклађеност између појединих уџбеника, и то како у односу на хоризонталну повезаност кроз предмете у једноме разреду тако и у односу на вертикалну повезаност кроз један предмет.

4. Уџбенике треба ослободити непотребне фактографије. Ниво и обим захтева који су садржани у уџбенику усклађивати са психо-физичким могућностима ученика. Ове квалитете уџбеника треба да проценују стручњаци — психолози, педагози и др.

Рукопис уџбеника треба да прегледа и језички стручњак, који ће оценити да ли језик и терминологија у рукопису одговара нивоу и изражајним могућностима ученика којима је тај уџбеник намењен.

Уџбенике који не одговарају и овим захтевима треба постепено замешивати и повлачити из употребе.

5. Дале разликовати теоријске концепције уџбеника који ће садржавати стручне, дидактичке, психолошке, методолошке, језичке, линковне и графичке стандарде. Експерименталним проучавањем проверавати вредности теоријске концепције уџбеника и научно верификовати критеријуме вредновања уџбеничких текстова.

6. Проценити стручне, дидактичке, психолошке, методолошке, језичке и линковне квалитете уџбеника на следеће начине:

а) путем систематског посматрања вредности уџбеника од стране репрезентативне популације наставника;

б) анкетирањем репрезентативне популације наставника и ученика испитивањем њихова мишљења о вредности уџбеника;

в) применом аналитичке и компаративне методе у испитивању вредности уџбеника;

г) применом тестова у испитивању вредности уџбеника;

д) организовањем експерименталног проверавања вредности уџбеника, који постепено треба да постане доминантан начин процене вредности уџбеника и унапређења уџбеничке литературе.

7. Организовати рад на усавршавању postoјећих уџбеника и извршити измене на основу студентског истраживања њихових недостатака. Замешити уџбенике који не задовољавају.

8. У складу са тренутним могућностима почети рад на sastavljanju и прерадавању предности програмираних уџбеника.

9. Треба инсистирати да уџбеник, односно уџбенике за један наставни предмет, раде експе стручњака у којима ће се поред потакнутих стручњака за однесени наставни предмет налазити и психолози, дидактичари, методичари, лингвисти и др. Корисно би било да се за израду уџбеника заинтересују и одговарајуће стручне и научне институције.

10. Треба подржавати настојања и инсистирати на изради југословенских уџбеника, тј. уџбеника који би били у употреби на територији целе Југославије. То је добар пут да и у нашој Републици школе дођу до уџбеника који су у југословенским размерама најбоље стручно-педагошке предности.

11. Одобрени уџбеници налазе се у употреби од 2 до 5 година. У овом временском интервалу проучавају се и процењују квалитети уџбеника у наставној пракси. О резултатима истраживања обавештава се Просветни савет.

12. На потреби издавати паралелне уџбенике пре свега у циљу решавања стручних и научних проблема.

13. Рецензије треба да буду потпуније и да одговарају одређеним стандардима. Закључни делови рецензија треба да буду одређенији и прецизнији. Потребно је израдити упутство за писање рецензија у коме би се налазила и питања на која рецензент треба да одговори искључиво потврдом или негативним одговором.

14. Приручка литература за наставнике, као и истраживачке монографије, које се односе на решавање битних проблема наставе, су веома корисна пратећа школска литература, те треба инсистирати на издавању ове литературе.

15. Уџбеник треба да потпуније обухвати захтеве наставног програма тако да се унамањ потреба за допунским школским књигама које у многоме интересују уџбенике, а и родитеље ученика у односу на материјалне издатке.

16. Треба развијати стручну критику уџбеника преко стручних часописа. Специјализован часопис, посвећен стручно-педагошким питањима уџбеника, који треба покренути и у којем би се износиле рецензије и друга мишљења о квалитетима уџбеника, допринео би раду на унапређењу уџбеничке литературе.

У Београду, 27. новембра 1968.

ПРЕДСЕДНИК
ПРОСВЕТНОГ САВЕТА СР СРБИЈЕ

Др Ђуро КУРЕПА, с. р.

II

АНАЛИЗА УЧБЕНИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ
У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ О АНАЛИЗИ УЧБЕНИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ У СР СРБИЈИ*

Анализа учбеника за основну школу у Социјалистичкој Републици Србији, коју је по налогу Просветног савета СР Србије припремило Одељење просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника, поклапа се са петогодишњом ступања на снагу коригованог Наставног плана и програма за основну школу у нашој Републици. У току прошле године и Завод за основно образовање и образовање наставника Социјалистичке Републике Србије припремио је обимну и документовану анализу Наставног плана и програма за основну школу на истеку његове четворогодишње примене. Резултати ових двеју анализа требало би да буду полазна основа за даље кораке и мере наших просветних органа и радних организација у области образовања на линији даљег усавршавања програмске основе наше најмасовније школе и учбеника као најзначајнијег наставног средства у реализацији Програма и његових интенција.

Протеклих пет година испуњени су низом напора и активности Завода за издавање учбеника с циљем да се утврди план потреба школа за учбеницима и да се основна школа, као најмасовнија и фундаментална образовна институција, снабде комплетним учбеничким фондом. Завод је испунио ова ова задатка — припремио је у облику нацрта План потреба школа за учбеницима и издао све потребне учбенике за основну школу (на српскохрватском, албанском и бугарском језику). До краја ове године израђени План потреба за учбеницима биће презентирани Просветном савету Србије.

Ступање на снагу коригованог Наставног плана и програма за основну школу пада у време које обележава прек-

* Ове напомене написао је Милан Буловић, начелник Одељења просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника СР Србије.

ретницу у организационом развоју Завода за издавање уџбеника, који се — после оснивања своје стручно-педагошке службе — све више оријентисао на студијско-аналитички и истраживачки рад у области конципирања и праћења уџбеника у наставној пракси. До оснивања ове службе Завода, рад на уџбенику обављао се искључиво у оквиру активности двеју комисија републичког Савета за просвету — Комисије за уџбенике општеобразовних школа и Комисије за уџбенике стручних школа. Оцењивање рукописа за уџбенике и приручнике засновано је искључиво на основу две или три рецензије научних и просветних радника, у nedostatku научно верификованих критеријума за вредновање уџбеничких текстова, а одлука о устајању или неустајању рукописа зависила је више од субјективних афинитета рецензента према одређеном методско-артикулационом решењима рукописа, а мање од његових објективних вредности. Одсуство студијско-аналитичког и научно-истраживачког рада у области уџбеника устајавало је праксу за коју је било карактеристично да издавачи, приликом расписивања конкурса за уџбенике, нису презентирали својим потенцијалним ауторима и оцењивачима основне концепцијске захтеве које би они морали поштовати при раду на текстовима и њиховом оцењивању. То је доводило и до ситуације да један од еминентних оцењивача предложи рукопис за републичку награду, а други, такође истакнути стручњак, да закључи у својој рецензији да је поменути рукопис потпуни промашај!

И поред околности да су биле састављене од архумских стручњака и искусних радника у настави, републичке комисије за уџбенике су, с обзиром на свој начин рада, више биле стручни сервис републичког управног органа у ресору просвете, него екипа која би се бавила студијско-аналитичким радом у области конципирања и вредновања школских књига.

Формирање Одељења стручно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије (1961. године) представља издан корак у еволуцији система рада на уџбенику у нашој Републици.

Овим организационим актом Завод за издавање уџбеника добио је сопствену стручну службу са следећим задацима:

— да ради на утврђивању планова потреба за уџбеницима свих врста школа на првом и другом ступњу образовања;

— да израђује концепције савремених, функционалних уџбеника;

— да прати и вреднује уџбенике у самом наставном процесу, и

— да прати достигнућа код нас и у свету, како у области теорије уџбеника тако и у домену практичног рада на њима.

Напуштање комисијског рада на уџбеницима и прелазак на научно-студијски рад у овој деликатној области рада представља несумњиво нов квалитет у методологији рада на школској књизи у Србији. Ангажовањем многих оцењивачких група (31), формираних из реда најеминентнијих научних радника и најистакнутијих наставника, избегнута је опасност институтског учлауравања рада на уџбенику, а нисом других организационих инструмената обезбеђено је учешће најшире стручне јавности у овом раду.

Конституисање професионалне службе, као посебне организационе јединице Завода, представља корак даље и у прогресивном друштвено-политичким настојањима за интеграцијом и међурепубличком кооперацијом у области рада на уџбенику.

У тежњи да рад на уџбенику, у свим његовим доменима (утврђивање плана потреба образовних институција за уџбеницима, постављање основних педагошко-психолошких принципа за израду савремених уџбеника за поједине наставне области и нисом образовања, праћење уџбеника у наставном процесу и др.), добије егзактан, научно-истраживачки карактер, Одељење просветно-педагошке службе Завода приступило је изради концепција савремених уџбеника за поједине наставне дисциплине у основној школи.

До данас су израђене и усвојене концепције следећих основношколских уџбеника:

1. читанке,
2. историје,
3. географије,

4. познавања природе и društva,
5. познавања природе,
6. математике (за razredni stupanj nastave od I do VI razreda),
7. engleskog jezika,
8. ruskog jezika,
9. francuskog jezika, i
10. nemackog jezika.

У току је рад на концепцији савременог уџбеника за остале наставне области у основној школи.

Урађене концепције су корисно послужиле као објективна мерила и критеријуми у свестраном оцењивању вредности уџбеничког фонда за основну школу, пошто оне у својој суштини представљају опште педагошко-дидактичке, психолошке и ликовно-графичке стандарде и нормативе за израду уџбеника одређеног предмета који им највише не спутавају креативност аутора и његову слободу у тражењу структурално-методских решења у рукопису.

Један део наших нових уџбеничких издања израђен је на основама усвојених концепција (читанка, познавање природе и друштва, историја, географија и др.), док се изврстан број других уџбеника већ адаптира како би се и својом структуром и својом методско-композицијском страном усагласило са захтевима израђених концепција.

Завод за издавање уџбеника на садашњој етапи свог развика све више се оријентише на аналитичко и научно-истраживачко проучавање битних елемената уџбеника у живом наставном процесу, што ће свести на минимум удео субјективистичко-импресионистичког фактора у вредновању рукописа. У ту сврху почетком ове године, у оквиру Одељења просветно-педагошке службе, отворена су радна места дидактичара, методолога и психометричара који ће, заједно са осталим просветним саветницима, такође стручњацима специјализованих профила, представљати истраживачку развојну јединицу Завода.

Нека истраживања, која је последњих неколико година организовала просветно-педагошка служба Завода с применом експертних истраживачких критеријума, знатно су допринела објективирању самог процеса вредновања уџбеника. Поменућемо само она најзначајнија истражива-

ња: упоредно експериментално праћење уџбеника геометрије за седми разред основне школе, испитивање ликовне осетljivости деце првог разреда основне школе, експериментално испитивање валидности комплексног методског поступка у настави почетног читања и писања и др.

Пошто је концепција Наставног програма једног предмета окосница концепције одговарајућег уџбеника, то се даље усавршавање уџбеника не може ни замислити без унапређења програмских садржаја у основној школи. Ова чињеница наглашава интуитивну потребу најтежије могуће сарадње Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије и Завода за издавање уџбеника. У праћењу уџбеника у настави Завод за издавање уџбеника остварио је сарадњу са осталим издавачким кућама у земљи, са неким републичким заводима у области просвете и образовања (Завод за основно образовање и образовање наставника, Завод за стручно образовање, Завод за наставна средства и школску опрему), са Југословенским заводом за проучавање просветних и школских питања, са покрајинским и општинским просветно-педагошким заводима, са научним институцијама, стручним друштвима и друштвеним организацијама.

Само у току 1987. године Одељење просветно-педагошке службе Завода ангажовало је у раду на остварењу својих програмских задатака преко 1300 научних и просветних радника.

Јула 1963. године Просветно-културно веће Скупштине Србије разматрало је проблематику издавања уџбеника и сагледало претежно организационе проблеме из домена рада на уџбенику. Том приликом су донете и конкретне мере за унапређење ове врсте издавачке делатности.

На предстојећој седници Просветни савет жели да сагледа проблематику уџбеника са аспекта њиховог квалитета и њихове усаглашености са захтевима Наставног програма.

Приликом анализирања и оцењивања квалитета уџбеника за основну школу мора се имати у виду и околност која је специфична за издавање уџбеника у Републици Србији. Овде мислимо на паралелне уџбенике којих само за основну школу имамо 64. Пошто је политика

издавања паралелних уџбеника у последње време постала предмет интересовања наше, не само стручне него и шире јавности, а у неким случајевима и објект критичких осврта, сматрамо за потребно да изнесемо разлоге који су утицали на опредељење Завода за издавање уџбеника у овом правцу. Потреба за издавањем паралелних уџбеника у Србији наметнута је захтевима саме наставне праксе и на линији је њене даље рационализације. То је и интенција Препоруке о мерама за унапређење уџбеничке литературе за основне школе и школе другог ступња која је донета на седници Просветно-културног већа Скупштине Србије, јула 1965. чији члан 4 гласи: „У циљу подизања квалитета уџбеничке литературе потребно је плански и дугорочно прићи стварању паралелних уџбеника увек када је њихово издавање резултат неодложних стручних и научних потреба, тј. унапређења наставног садржаја и његове савремене методске интерпретације“. У својој оријентацији на паралелне уџбенике Завод за издавање уџбеника се руководи следећим мотивом: на паралелне уџбенике ићи ће се само у оним наставним областима у којима сама наставна пракса наложи то као оправдану и целесходну потребу. Богатство наше наставне праксе новим методским оријентацијама (нове методе, облици и наставни поступци) захтева и диференцијацију уџбеника и приручне литературе за ученике и наставнике. Послужићемо се овде примером наставе почетног читања и писања. Ако данас у Србији преко хиљаду учитеља наставу почетне писмености изводи применом комплексног методског поступка (Јелена Миоч), онда је тај податак у исти мах и стручна и друштвена обавеза да се за 30 000 до 40 000 ученика првог разреда основне школе обезбеде почетнице (буквари) методски тако конципиране да могу користити извођењу наставе по комплексном поступку.

Сличан је случај и са уџбеницима страних језика. Институт за стране језике у Београду припремао је пре неколико година комплетан број уџбеника за наставу свих страних језика у основној школи (V—VIII разреда). Методску оријентацију ових уџбеника усвојио је припадник број наставника страних језика у Републици Србији, а иницијативу Института за стране језике за стварање нових уџбеника још 1962. године подстакао је и тадашњи Савет

за просvetu Народне Републике Србије. Ипак, ова околност била је основ и за доношење одлуке Завода за издавање уџбеника о припремању за штампу и верификовању Институтских уџбеника. Продор нове методске оријентације Института за стране језике у последње две године проширио се и на Покрајину Косово.

Из истих разлога издати су и паралелни уџбеници математике за III и IV разред основне школе, уџбеници геометрије за основну школу и гимназију и уџбеници познавања природе за V разред.

Једно од актуелних и значајних питања јесте и рад на заједничким уџбеницима. С обзиром на нашу постојећу верификациону праксу да један уџбеник може бити одобрен за употребу у школама само под условом да одговара важећем наставном програму за одређени предмет и врсту школе, очигледно је да различитост наставних програма у нашим социјалистичким републикама објективно условава и читава шаренило уџбеничке литературе, најчешће осредње вредности, што је из дана у дан у све већој мери предмет озбиљног друштвеног интересовања и разумевања.

Основни предуслови за добијање заједничких уџбеника могу се свести на следеће: уједначени ставови одговорних фактора о потреби заједничких уџбеника, разрађени критеријуми основних квалитета јединствености (програма, уџбеника), израђени јединствени програми, егзактно припремљени претходни инструменти за израду уџбеника и сједињавање данас изразито разбијених снага ангажованих у раду на уџбеничкој литератури, уз утврђивање широк приступа за израду уџбеника (конкурс, утоварање, тимски рад и др.).

Стална конференција југословенских издавача уџбеника* и њена Комисија за питања концепције уџбеника представљају најпогоднију организациону форму међуре-

* Чланове Конференције су: Издавачко предузеће „Школка књига“ — Загреб, Издавачко предузеће „Просветно дело“ — Скопје, Завод за издавање уџбеника — Сарајево, Покрајински завод за издавање уџбеника — Нови Сад, „Младенска књига“ и „Државна zaloжа“ — Љубљана, Издавачко предузеће „Едит“ — Ријека, Издавачко предузеће „Јединица“ — Дарувар и Завод за издавање уџбеника — Београд.

јавних сарадње у раду на заједничким издањима. Само у току последње две и по године југословенски издавачи уџбеника издали су неколико заједничких основношколских уџбеника који се већ користе у целој земљи или њеном претежном делу (уџбеник познавања природе за V разред од Фране Доленца, уџбеник домаћинства за V, VII и VIII разред, уџбеник познавања друштва за IV и V разред основне школе од Стјепана Шепаровића и Мој први атлас за I, II и III разред основне школе).

С обзиром на реално сагледану ситуацију и у области наше уџбеничке производње и на плану наше реформисане школе, у раду на заједничким (јединственим) уџбеницима треба да постоје две фазе:

прва, у којој се тренутно налазимо, и у којој би требало поћи од најквалитетнијих уџбеничких достигнућа у појединим републикама, која би се уз дораду и одређено садржајно и методско адаптирање захтевима наставних програма у осталим републикама учинила употребљивим за читаво југословенско подручје или његов претежан део, и

друга, која би, после извршених уједињавања наставних програма за одређене врсте школа и нивоа образовања, омогућила мирнији студијски рад на консолидовању уџбеника врхунског квалитета за поједине наставне области, уџбеника који би, с обзиром на своју научну заснованост и своју методску валидност, имали услове да постану стандардни.

Садржајне, методско-артикулационе и ликовно-графичке промене у уџбеницима су, такође, предмет дискусије у нашој јавности. Тежња ка дугорочнијој непроменљивости уџбеника исто је погрешна као и оријентација на измене школских књига у сваком њиховом издању. Уџбеник је, ипак, жива материја, врло подложна променама у друштвено-политичкој структури једне земље. Он, уосталом мора и садржајно и формално-методски да одражава и промене у науци и техници. Најцелесходније решење овог проблема било би да се одреди рок у коме се без оправданих разлога не би чиниле измене, али за то време би стручна служба Завода прибављала све приговоре и сугестије, да би се тек после тог рока (на пример 3 године) извршиле потребне материјалне и формално-методске корекције уџбеника. Тиме би се постигла вишеструка корист — уџбеник би био у про-

цесу свог константног унапређивања, родитељи не би сваке године стављали примедбе на измене школских књига, а аутори не би из године у годину вршили претисак на издаваче у циљу измена текстова чак и онда када за то не постоји коле значајнији разлог.

Данас се у основним школама наше Републике користи 111 уџбеника. У овај број не улазе приручници, радне свеске и слично. Овај податак неоспорно потврђује да је основна школа у Социјалистичкој Републици Србији снабдевена свим потребним уџбеницима. Као што је већ речено, за низ наставних области постоје и одобрени паралелни уџбеници (матерњи језик, познавање природе, сви страни језици, математика).

За наставно-васпитне области у основној школи (ликовно, музичко и физичко васпитање) не постоје уџбеници. После консултовања са најистакнутијим стручњацима (ликовним и музичком педагозима и стручњацима за наставу физичког васпитања), Одељење просветно-педагошке службе Завода изузело је став да за ове наставно-васпитне области, с обзиром на специфичност њихових образовних и васпитних задатака, треба стварати и посебну врсту приручних литературе за ученике, са специфичним методским приступом и начином дидактичке презентације наставне грађе.

Најзад и неколико методолошко-техничких напомена у вези са овом анализом. На основу сугестија Просветног савета, Завод за издавање уџбеника определио се за анализу у којој ће се дати шири освот на уџбенике за поједине наставне области, али у којој ће, у резимеу, у есенцијалној форми бити презентиране оцене и предлози.

Поред основног текста и његовог резимеа, анализа садржи предлоге и мере за богаћење и унапређење уџбеничке литературе, као и следеће анексе²:

1. списак сарадника који су на одређени начин радили на оцењивању уџбеника и припремињу анализе,

2. попис материјала који је коришћен за састављање анализе,

3. опште податке о уџбеницима (аутор, рецензенти, које је издање, када је изишло из штампе прво издање).

² У овом материјалу објављујемо само прилоге под 1 и 2.

Алекс уџбеника за основну школу садржи, углавном, следеће категорије информација:

1. Усклађеност уџбеника са наставним планом и програмом.

2. Да ли је уџбеник стваран по претходно урађеној концепцији стручно-педагошке службе Завода. Ако јесте, у којој мери одговара тој концепцији.

3. Идејно-научни аспект.

4. Адекватност уџбеника узрасту ученика.

5. Дидактичко-методски аспект уџбеника.

6. Језик и стил у уџбенику.

7. Естетска вредност уџбеника:

а) дидактичко-естетски квалитет илустрације, и

б) техничка опрема уџбеника.

8. Општи суд о уџбеницима.

9. Предлози и мере за унапређење уџбеника.

Како је текао рад на анализи?

Одмах после прихватања овог задатка, Одељење просветно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника Србије ангажовало је већи број рецензентата чији је задатак био да дају своја мишљења о ваљаности и употребљивости уџбеника за основну школу. Оцењивачи су одабрали међу нашим најпознатијим научним и стручним радницима. Све ове рецензије умножене су и као документациони материјал презентирале Просветном савету СР Србије.

Поред рецензије, за рад на анализи коришћени су сви аналитички и истраживачки материјали Одељења просветно-педагошке службе из области праћења и вредновања уџбеника у наставној пракси.

Иако су рађене на основу мишљења одређеног броја наших афирмисаних стручњака, уз коришћење стручних оцена садржаних и у неким нашим истраживачко-аналитичким материјалима, о оценама уџбеника за поједине наставне области изјасниле су се и оцењивачке групе при Одељењу просветно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије на својим састанцима одржаним од 1. до 10. октобра 1968. године, изузев Групе за математику, која није за овако кратак рок формирала суд о уџбеницима из своје области.

УЧБЕНИЦИ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА

УЧБЕНИЦИ ЗА НАСТАВУ ПОЧЕТНОГ ЧИТАЊА И ПИСАЊА*

У остваривању задатака наставе почетног читања и писања за сада су у употреби следећи материјали:

1. По монографском методском поступку

Буквар са упоредном обрадом штампаних и писаних слова од Мите Митића,

Буквар са одвојеном обрадом штампаних и писаних слова од Мите Митића,

2. По комплексном методском поступку

Читамо и пишемо — почетница за I разред основне школе од Јелене Миош.

Да би се остварили задаци наставе матерњег језика који се односе на букварски део ове наставе, неопходно је да књига којом се служимо задовољи захтев да, као прва школска књига намењена генерацији деце која испољава одређену психофизичку зрелост за полазак у школу, буде сачињена на веома чврстим и поузданим психолошким основама.

Други захтев односио би се на принцип савремености садржаја и језика. Оно што дајемо почетнику треба да буде из његовог света; света његовог времена, изражено обликом и језиком доступним детету, сведено на одговарајући степен разумљивости.

Неопходно је затим да се уз испуњавање психолошких, педагошких и методичко-дидактичких захтева мора достићи и одговарајући уметнички домет, а то значи да књига буде проткана уметничким решењима која помажу развој укуса,

* Анализу учбеника за наставу почетног читања и писања — буквара и почетнице за I разред обрадила је Даринка Ваканић, просветни саветник Завода за издавање учбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Организациона група за разредну наставу при Одељењу просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника СР Србије.

мере и смисla за лeпo, a да сва та рeшeња и њихoва oргaни-
зoвaнoст пoдстичу нa јeдaн стaлaн живoтнaи учeнички oптимизaм и крeaтивнoст.

Буквар зa I рaзрeд oснoвнe шкoлe oд Митe Митићa

У пoслeдњeм, чeтвoртoм издaњу Буквaрa oтклoњeн је већи брoј прeмeдaбa кoје су стaвљeнe прeтхoдним издaњимa.

Ова књигa зaпoвoљaвa oснoвнe зaхтeвe мoнoгрaфскoг мeтoдскoг пoступкa у oбрaди пoчeтнoг читaња и писaња, и тo нa слeдeћи нaчин:

— аутoр је прoнaшao и пoнудиo вeoмa рaциoнaлнa рeшeња зa брoз и eфикaснo учeње и пaмћeње слoвa;

— пoјeднoстaвљује и ублaжaвa тeжину спaјањa и кooрдинирaњa „гoвoрнoг и писaнoг“ (фoнeтскoг, визуeлнoг) и свoди их нa рeaлну мeру;

— oбeзбeђује дoвoљнo нeoпхoднoг мaтeријaлa зa сaмoстaлнa учeничкa вeжбaњa, читaњa и писaњa;

— oбeзбeђује принцип пoступнoсти и у њeму је сaчувao лoгикy глaсa и рeчи;

— усмeрaвa учeникa нa усвajaње нoвих рeчи и њихoвих знaчeњa;

— у пpoцeсу учeњa читaњa и писaњa учeник истoврeмeнo стичe и првe прaвoписнe oснoвe;

— у извeснoм смислу мoжe дa пoслужи кao oбрaзaц зa oдрeђивaње сaмoстaлнe учeничкe aktivнoсти (цртaње, сликaње, мoдeлoвaње, писaње сaстaвa, исцeпaње слoвa, сaчинjавaње свoг буквaрa и др.)!

— зa увoђење учeникa у oснoвe првe писмeнoсти нaлaзиo је нaјeфикaсније нaстaвнe пoступкe.

Дoбрa стрaнa Буквaрa је и у тoмe штo сe у њeму дaје и штaмпaни и писaни тeкст.

И пoрeд пoзитивнoг штo је рeчeнo o Буквaру, он имa и извeсних нeдoстaтaкa, штo нaлaжe пoтрeбу зa нoвим и дaљим усaвршaвaњeм. Трeбaлo би прeиспитвeнo пoбoљшaти тeкстoвe кoје је сaстaвљao сaм аутoр, и тo нaрoчитo oнe кoји сe нaлaзe у пoчeтним дeлу књигe. Јер, буквaр је књигa кoјa је имaлa и кoјa и дaнaс имa слoје oдрeђeнo и oдгoвoрнo мeстo у нaстaзи пoчeтнoг читaњa и писaњa и кao тaкву трeбa је усaвршaвaти.

Буквар је на неким страницама пренатрпан сликама, те би у томе требало наћи ваљану меру. Требало би још једном преиспитати вредност ликовних прилога и на тај начин доћи до бољих решења.

Буквар има дугу традицију и док није добио своју данашњу физиономију, издржао је мноштво проба. Сваки нови буквар значајно је нови прилаз, ново решење.

Читамо и пишемо — почетница за I разред основне школе од Јелене Миоч

У настави почетног читања и писања по комплексном поступку у употреби су три збирке штива. Ови радни материјали, који су у извесном смислу нека врста језичко-учбеничке претходнице, могу се користити врло економично, а да се у исто време остваре задаци матерњег језика.

У складу са поштовањем индивидуалних разлика међу децом, као и разлика у предзнањима с којима деца долазе у школу, јесте и комплексни поступак у настави почетног читања и писања. Рад је тако подешен да се у процесу са знања деца не досађују, посебно она напреднија која би, чекајући да их слабија деца стигну, изгубила интересовање за рад.

Дидактичка вредност ових збирки штива је у томе што ученик нема у својој торбаци ове збирке чију би садржину могао лако сазнати, већ их добија сукцесивно од учитеља, што у себи крије драг новог и непознатог.

Најновије издање почетнице за I разред од Јелене Миоч, у поређењу са ранијим издањима, представља очит напор да се учбеник усаврши и постане ефикаснији у настави. Избор текстова је унеколико измењен, а додата им је и нова, трећа збирка текстова за допунски рад ученика који брже напредују. Додата је, такође, и сликовница. На тај начин овај учбеник је комплетиран у погледу текстуалног дела и добио је ликовне прилоге које до сада није имао.

У овом издању дошли су до израза посебни напори аутора да, користећи литературу за децу, као и оригиналне деचे радове, одабере таква штива која ће деци пружити аутентичан доживљај света.

Раније издање није увек успевало да превазиђе огољеност садржаја и скромаштво облика текстова, тако да је дисхармонија између њих и осталих текстова збирке била сасвим очита. У овом издању ти текстови су још више редуцирани.

У погледу избора текстова задржана је оријентација на избор из најсавременије литературе за децу, а сам избор је овде још шири с обзиром на увођење треће збирке текстова.

У последње време појављује се све већи број аутора који нуде нове почетнице, рађене на основу њихових нових и оригиналних „метода“ са произвољно постављеном концепцијом и уџбеника и читавог дидактичког материјала за тај наставни поступак. Пред Одељење просветно-педагошке службе Завода, у врло оштрој форми, поставља се неопходан задатак да приступи раду на концепцији уџбеничке литературе за наставу почетног читања и писања. Овај задатак ушло је у План рада Одељења за 1969. годину и ради тога је формирана и одговарајућа радна група.

ЧИТАНКЕ ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије примио је и обавезу да обезбеди за основне школе нове, модерније читанке. За ову потребу Одељење стручно-педагошке службе Завода израдило је, у сарадњи са спољним сарадницима, нашим еминентним стручњацима за наставу матерњег језика, савремену концепцију ових читанака, под називом **О читанци за основну школу**, која је штампана и пуштена у продају крајем 1964. године. После тога, 21. децембра 1964. године, расписан је КОНКУРС за нове читанке од I до VIII разреда основне школе. Од тридесетак конкурсних рукописа, после оцењивања, прихваћене су за ниже разреде следеће читанке:

Златни кључић — читанка за I разред основне школе од Миле Митића,

* Анализу читанке и граматичке обраду **Мајда Петровић**, просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије, Ову анализу је усвојила Оценачка група за српскохрватски језик у основној школи при Одељењу просветно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника СР Србије.

Ластавице — читанка за II разред основне школе од Мите Митића,

Насмејани дан — читанка за III разред основне школе од Марије Карделис и Андреја Чинкара,

Сунчев певач — читанка за IV разред основне школе од Марије Карделис и Андреја Чинкара.

Следеће године попуњен је Заводу и прихваћен рукопис **Дани размишљања** — читанка за V разред основне школе од Данице Стевановић и Јелке Костић.

После неколико година коришћења у настави, Завод је организовао саветовање у већини среским местима (Београд, Титоград, Нови Сад и Крагујевац), док су педагошки заводи у Београду и Новом Саду, на своју иницијативу организовали саветовања и семинаре о читанкама. Овим саветовањима и семинарима присуствовао је велики број учитеља и наставника који користе нове читанке, као и неки аутори и представници Завода. Упоредо с тим тражења су и писмена мишљења стручњака — теоретичара и практичара за ову наставну област. На основу дискусија на овим саветовањима и семинарима, као и на основу писмених реферата спољних сарадника, Одељење просветно-педагошке службе стекло је увид у добре и лоше стране нових читанaka.

Све наведене читанке усклађене су са Наставним планом и програмом за основну школу. Штита одговарају узрасту ученика. У већини случајева она су одабрана са пуну искуства и стручности, а заступљени су сви књижевни родови и тематика коју захтева Наставни програм. На основу одабраних текстова и педагошко-методских обрада, добар учитељ или наставник лако може да оствари постављене циљеве наставе матерњег језика.

Читанке су рађене на основу усвојене концепције, која, и поред неких општих захтева, не спутава креативност састављача, већ му оставља слободу избора и компоновања текстова. Међутим, неких се захтева аутор мора строго придржавати. У првом реду, читанка не сме да буде, као што је то до сада било, нека врста приручника за наставу историје, географије, познавања друштва, познавања природе и осталих предмета, већ треба да буде одређени вид антологије књижевних текстова кроз које ће се ученик постепено уподити у свет литературе и уметности уопште. Тај захтев је у свим читанкама скоро у потпуности остварен. Текстови

предstavljaju najbolja ostvarenja na polju dječje i omladinske literature. Autori su u većini slučajeva uspjeli da iz tog ogromnog materijala oaberu ono što je najbolje, najvrednije i što najviše odgovara uzrastu učenika. I ostali elementi Konceptije manje ili više su zastupljeni u svim čitankama.

Jedna od novina u ovim čitankama je podjela na poglavlja — cikluse koji sačinjavaju tematske cjeline. Tematika se nasluhuje već u naslovu poglavlja. To je najčešće jedan ili nekoliko stihova iz jedne od pesama tog ciklusa ili pak naslov nekog sastava.

Sastavljачи читанака приликом избора текстова водили су рачуна о њиховој идејној и естетској вредности и тако су успели да оаберу материјал који ће заинтересовати ученике. Штива по свом садржају и уметничком обликовању одговарају узrastу деце којој су намењена. У већини случајева текстови садрже поруку која је етичка, хумана и доступна ученицима. Садржаји појединих прилога су разноврсни и задиру у разне сфере животне стварности а везани су за преокупације деце. Ученици кроз њих стижу нова сазнања, а најје запостављена ни васпитна функција. Она је неметнута, односно вештачки нахалемањена, већ произилази из самог садржаја и представља интегралну целину са књижевним текстом. Кроз текстове провејава љубав према домовини, слободи и људима. Поједина штива неметлавно упућују ученике на стицање радних навика, на правилан однос према раду, према књизи и буде код њих љубав према животинцама и према природи уопште. Садржај многих прича, песама, па и драмских прилога, поготову у читанкама за нижи узrast, су свакодневни доживљаји деце у породици, друштву, природи, у раду и игри, па и другим животним околностима. У текстовима је изобилује традиционално приобало сличање живота. Они су одраз животне стварности коју је дете способно да схвати, само га треба повремено уштити, односно правилно му објаснити неке појаве. Аутори читанака трудили су се да се не понови оно што се највише приговарало ранијим читанкама, чији прилози нису увек били на потребној литерарној висини, а каткад су децу удаљавали од свакидашњег живота, приказујући га идилично, а не онаквим какав је у стварности. Они су заобилазили савремене писце,

koji пишу stilom savremene literature. U nove čitankе sa-
stavljачи su uneli dovoljno tekstova savremenih dečјих
и оmlадинских писаца. U том погледу било је чак и пре-
теривања. То се нарочито односи на читанку за III разред
(Насмејани дан) којој се замера да су старији дејчи-писци
запостављени, јер су заступљени недовољним бројем при-
лога (на пример, Јован Јовановић Змај једном песмом). U
истој читанци представљено је и народно стваралаштво, не
рачунајући песме из НОБ-а, само са три народне приповетке,
а ниједном песмом.

Према интензијама Концепције, састављачи су у своје
читанке унели и из оштива са мотивима из света маште,
од бајки до прилога из научно-фантастичне literature.
Такви текстови су дејци блиски, а уз то делују и напетно,
било да садрже неку етичку поруку, било да их они упућују
на реално посматрање неких, на први поглед нехватаљких
појава у природи или пак да само подстичу дејчу машту.
Међутим, и ту неки аутори иду напред праву меру. U чи-
танци за трећи разред постоји једно поглавље које је у
целим посвећено свету маште. Већ само то поглавље је
преобилно, а уз то елементи маште се налазе и у штивицама
других поглавља, тако да се стиче утисак да највећи део
дејјих преокупација представља фантазија (дечак лети на
облаку, звезде долазе дечаку у посету, децх у посети Ме-
сечевом краљу, разни летови на Месец, земља без пилака
и оштрица и слично). Таквих штивица можда не би било суви-
ше када би она подстицала техничко стваралаштво, када
би усмеравала децу на снажљивост у решавању неких
практичних проблема и развијање хуманих идеја, као што
то налазимо у неким причама из света фантазије.

Као што је већ речено, избор текстова је углавном до-
бар што се тиче њихове literature и идејно-настпне
вредности. Приговора има, међутим, на дужину неких тек-
стова у читанкама за први, а поготову за други разред. Прак-
тичари сматрају да има сувише прилога који не могу да
се обраде у току једног часа. Нека од тих штивица, по својој
књижевној вредности и поруци коју садрже, можда и ни-
скују да се на њима ради и по два часа, а то код свих није
случај.

Приликом састављања читанака аутори су водили ра-
чуна о томе да буду обухваћени сви књижевни родови који

су предviђени Наставним планом и програмом. Однос између појединих литерарних родова углавном је правилан, али местимично и ту има неких одступања. У читанци за први разред налазе се само приче и pesmice, што одговара узрасту школских почetника. У читанци за други разред налазимо и три јединичке из дечјег живота; оне могу корисно послужити за увежбавање глуме. Та штива омогућују да се ученици постепено уводе у драмску уметност. У наредним читанкама налазе се и други књижевни родови, као што то прописује Наставни план и програм.

Састављачи су при одабирању штива, осим идејно-естетског критеријума, морали да обратe пажњу и на то да нађу текстове који ће, поред осталих квалитета, задовољити још један захтев савремене наставе матерњег језика, а то је да текстови могу послужити развијању писмености код деце, усвајању језичко-стилских изражајних могућности и наговраћу говорне културе. И са те стране читанке задовољавају.

Велику помоћ ученицима и наставницима представља дидактички апарат **Разговор о тексту**, који се налази уз већи број прилога у читанкама. То су објашњења неких мање познатих речи, одговарајућа упутства, питања и задаци. Та обрада је у већини случајева добра, са местимично мањим пропустима (лоше стилизовано или сугестивно питање, insistирање на мање важним елементима текста, а заостављање битног и слично). Практичари су се углавном повољно изразили о том елементу читанке. Једино су стављене примедбе да тих обрада нема довољно, да би их требало дати уз још нека штива, поготову у читанкама за други и трећи разред. У оквиру тих обрада аутор читанке за други разред упућује децу да прочитају и друга дела од истог писца. На тај начин се ученик упућује да потражи лектуру, која ће га постепено привући на самостално читање, а истовремено он се ту, први пут, сусреће са библиографским подацима којих ће бити у наредним читанкама све више. У читанци за трећи разред аутори су отишли још један корак напред. Они већ на почетку читанке дају упутство за систематско читање књига. Ученик треба у свесци за лектуру да исписује име писца, назив дела, да нацрта шта му се у делу највише допало и да забележи имена главних личности. На тај начин ученици се посте-

пено навикавају да запазе и памте најважније елементе прочитаних дела.

Уз текстове читанке за први разред аутор није дао никаква питања, задатке, а ни објашњења. То је методски потпуно оправдано. На тај начин претпостављено је учитељу да штампаним користи онако како то највише одговара знању ученика које варира у разним срединама, па и између појединих разреда, а чак и ученика у истом разреду. Учитељ ће постављати захтеве и проналазити најпогодније начине за обраду и коришћење текстова. Он може на њих да надовезује разноврсне говорне и писмене вежбе којима ће се обогатити појмовно и лексичко знање ученика.

Што се тиче обима читанак, оцене су различите, али преовлађује мишљење да одговарају потребама наставе. Онима који сматрају да су књиге преобилне супротставља се више практичара и стручњака који сматрају да читанка са већим бројем штампаних него што се може обрадити на часовима у току школске године може корисно послужити за домаћу лектуру, поготову оним ученицима који су већ стекли извесне читалачке навике, а осталима може да послужи као подстрек за стицање навика.

Техничка опрема нових читанак је добра. Графичка решења су на висини, па су на тај начин текстови прегледни и илустрације вешто укомпоноване, тако да са текстом представљају једну целину. Формати књига, величина слова и проред, прилагођени су деčјем узрасту појединих разреда. Једина је замјерка да се слова којима је штампана педагошко-методска обрада текстова у читанци за други разред недовољно разликују од слова штампаних уз која стоје.

Практичари и остали стручњаци не слажу се у оцени илустрација. То поготово важи за илустрације у читанци за први разред, у којој је илустратор Иванка Ђирић вешто подражавала деčје цртеже. Док неки стручњаци заступају мишљење да деци, поготову у нижим разредима, одговарају такве врсте илустрација, други сматрају да су деци ближи реалистички цртежи. Пре неколико година Одељење стручно-педагошке службе организовало је испитивање ликовне осетљивости деце на основу илустрација које су израдили сликари разних правца у сликарству. Испитивања су спроведена у нижим разредима основних школа (градских, приградских и сеоских) у разним срезовима. Том приликом

установљено је да се деца у великој већини опредељују за реалистичке пртеже.

Код илустрација осталих читанака нема таквог разновишљажења у мишљенима стручњака. У читанци за други разред пртеже је израдио Ђорђе Милановић. Они су лепо и функционални, пуни динамике, непосредности и духовитих ликовних решења. Илустрације читанке за трећи разред, које је израдио Радомир Стевић Рас, на висини су и омогућују да се садржаји текстова доживљавају интензивније и да се боље схвате неке ситуације. Илустрације у читанци за четврти разред, рад академског сликара Живојина Ковачевића, квалитетне су и функционалне, само што у неким од њих преовлађују тамни тонови.

Читанка за V разред садржи другу врсту ликовних прилога. То су већином репродукције познатих дела нашег и светског сликарства у боји или црно-белој техници. Илустрације су добро одабране, тако да ученик, поред књижевних текстова, упознаје и нека од најпознатијих и највреднијих дела наших и страних сликара и вајара. На тај начин он полако улази у свет врхунске ликовне уметности. Између текстова су већто укључене илустрације, које доприносе ликовној вредности ове књиге. У првом издању ове читанке неке илустрације нису у техничком погледу у потпуности успеле, па се зато у новом издању обратила посебна пажња да се ти недостаци отклоне. Неке илустрације замењене су новима, а остале су поправљене. Тако је уџбеник много добио у квалитету. Портрети неких књижевника, међутим, још нису на задовољавајућој висини.

Ако посматрамо читанке у целини, општи је закључак да оне представљају кораке напред у уџбеничкој литератури ове врсте и могу се сматрати значајним доприносом унапређењу наставе материјет језика у основној школи. Све оне су врло добро прихваћене у пракси и, осим мањих замјерки, стичу све већу популарност. Особито је и кружније примједбе стављене су једино на рачун читанке за трећи разред. О неким недостацима те читанке било је већ раније речи, а о неким ће бити и касније говора.

Снакако да ове читанке нису савршене, али оне представљају највиши домет у садашњој ситуацији и зато их треба усавршавати колико је то могуће.

У последу квалитета читанке за I разред Златни кључ од Мите Митића не могу се ставити неке озбиљније замјерке, осим једне, а то је да неки текстови, и поред тога што имају естетску и етичку вредност због своје дужине нису употребљиви за овај узраст. Они би требало да обухвате највише једну страницу, а има их и од две и три стране. После примедба на прво издање аутор је већ мењао нека штава. Ако прихвати и остале сугестије, овај уџбеник би несумњиво добио још више у квалитету.

Читанка за II разред Ластавице од Мите Митића претпела је веће критике него претходна, мада је аутор за нова издања већ усвојио низ примедба и извршио исправке ради побољшања квалитета књиге. Међутим, и овде се још увек замера да су нека штава предугачка. Нека од њих требало би скратити или замијенити другим, краћим, са већом књижевном вредношћу. Исто то требало би урадити и са неким причама и песмама о животињама, којих има превише. Неке од њих могле би да уступе место текстовима из свакодневног дјетјег живота, каквих има у читанци, али би их могло бити и више. Приликом ових измена могли би се још неки текстови пропратити педагошко-методском обрадом, што би допринело побољшању ове читанке.

Насмејани дан — читанка за трећи разред од Марије Карделис и Андреја Чинкара несумњиво је боља од раније читанке за овај разред. Али, и поред тога, она представља најслабију међу новим читанкама. Већ је раније указано на претеривање, односно на превелик број штава са фантастичном тематиком. С друге стране, овом уџбенику недостају описи, на основу којих би се ученици упућивали на описивање и приказивање неких својих доживљаја. Критиковани су и методски приступи анализи садржаја појединих прилога и давање задатака у вези са њима. Завод ће морати да предузме одговарајуће мере ради побољшања квалитета овог уџбеника. Најбоље решење би било да аутори темељито прераде читанку. Текстове који су сувишни, а не представљају врхунску вредност дјетје литературе, требало би замијенити другим, бољим текстовима из области које у читанци недостају. Уз то треба темељито прерадити и допунити разговоре о текстовима.

Приликом састављања читанке Сунчев печак аутори Марија Карделис и Андреја Чинкар избегли су многе од

грешака које су ученици спремајући читанку **Насмејани** дали, па је зато читанка за четврти разред неупоредиво боља од претходне. Тематика у њој је разноврсна. Приликом избора текстова аутори су се служили повременим естетичко-психолошким и социјално-етичким критеријумима, примењивали их стручно, са пуно искуства, и у складу са потребама наставе матерњег језика. Разговори о тексту су добри, осим неких лошије формулисаних питања, што се врло лако може отклонити у новом издању.

Читанка за пети разред **Данице Стевановић** и **Јелке Костић** — **Дани разиграли** — представља неку врсту компромиса између класичних и модерних читанака. Штива су у већини случајева на потребној антологијско-естетској висици. Разговори о тексту су солидни, осим неких омашки. Тематика писмених задатака обично је подстакнута садржином уметничких текстова, али би могла да обухвати више области, поготову оних које су уско везане за дечје доживљавање. У новом издању требало би отклонити ове пропусте и омашке материјалне и техничке природе, а на тај начин читанка би добила у квалитету и у потпуности би удовољила захтевима савремене наставе матерњег језика.

Јуна и јула ове године изшле су, у издању Завода, нове читанке за VI, VII и VIII разред основне школе, и то:

Наши сусрети — читанка за VI разред основне школе од **Миролуба Јевтовића** и **Владимира Живковића**,

Људи говоре — читанка за VII разред основне школе од **Миролуба Јевтовића** и **Владимира Живковића**,

Осми корак — читанка за VIII разред основне школе од **Драгана Лукића** и **Сретена Пискурића**. С обзиром на то да је **Петар Гудељ** своје читанке за VII и VIII разред, као и рукопис читанке за VI разред предао другом издавачу, Завод је био принуђен да ангажује ауторе за израду ова три уџбеника.

У последу вредности ових читанака наставна пракса још није рекла своју реч, јер се оне користе тек од почетка ове школске године. Према томе, стварни квалитети ових књига моћи ће се у целини сагледати тек на крају школске године. То значи да се за сада можемо ослонити само на мишљења рецензента, као и на лична запажања оних који су поред аутора, било у ком виду, учествовали у стварању нових читанака.

Већ приликом оцењивања рукописа за ове читанке рецензенти су констатовали да оне задовољавају својим квалитетом.

Читанке су рађене према Наставном програму. У првобитној верзији било је извесних одступања у односу на Наставни програм, али су она у већини случајева отклонена још у фази прераде рукописа, после рецензирања, као и у току припрема за штампање. То се односи првенствено на читанку за VII разред.

У свим читанкама избор текстова је на естетској и идејној основи. Нарочито су повољне оцене о читанци за VIII разред, о којој један од рецензента каже да су „аутори највећим бројем одабраних текстова приредили праву поетску гозбу младом читаоцу“ (др Васо Милинчевић), док други констатује „да је ово најуспелији читалачки приручник који се уопште појавио до сада код нас за ученике VIII разреда основне школе“ (Драгутин Огњановић).

У читанкама налазимо штива из дела старијих и новијих домаћих и страних писаца, а однос у том последу потпуно задовољава и у читанкама за VI и VIII разред. Међутим, у читанци за VII разред заступљени су у већем броју новији писци, на штету писаца ранијих периода који би, свакако, требало да имају своје место у овој књизи.

Што се тиче педагошко-методичких обрада штива **Разговор о тексту**, може се рећи да оне нису у свим читанкама на одговарајућем нивоу. У читанци за VI разред има местимично лоше формулисаних питања, а у читанци за VII разред нема довољно обрада текстова. Требало би објаснити већи број речи и појмова који се налазе у појединим штивима. Тиме би се олакшао рад наставницима приликом обраде неких тежих прилога. Уз штива за VIII разред аутори нису дали уобичајену методску обраду већ су, уместо објашњења, питања и задатака, унели одговарајуће одломке из студија и критика наших познатих књижевних критичара и теоретичара. Ово представља прелаз ка настави књижевности у школама другог ступња, где ће у анализама неких књижевних дела ученици морати често и сами да се сналазе читањем књижевних критика и студија о поједином писцима. Са истим циљем одвојени су биографски подаци од штива у овој књизи и они се налазе, као засебни део, на крају читанке.

Посматране у целини, нове читанке и поред неких недостатака представљају даљи корак у развоју ове врсте школске књиге.

Већина недостатака, о којима је било речи, моћи ће да се отклони у припреми нових издања.

Избор ликовних прилога у уџбеницима је добар, као и техничка опрема, мада није луксузна, што је био случај са претходним читанкама за VII и VIII разред. Да би читанке на време изишле из штампе, морало се прибећи штампачу ротацијом — техником која условљала слабији квалитет хартије (новинску хартију), па због тога неке илустрације у црно-белој техници нису у потпуности успеле. И ови недостаци моћи ће се елиминисати у новом издању ових читанка.

ГРАМАТИКА МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА

Завод је деловитно испунио своју обавезу да школама обезбеди нове уџбенике матерњег језика тиме што је створио нове читанке за основну школу.

Друга етапа у извршавању овог обичног и одговорног задатка јесте припрема нових граматика за основну школу. Као што је било са читанкама, и овде се полази од концепције која треба да да основне смернице за састављање уџбеника из те области, који ће одговарати захтевима модерне наставе матерњег језика. У ту сврху ангажовани су спољни сарадници, стручњаци за ту наставну област који већ раде на завршном усклађивању ставова и мишљења ради изнајмања једне заједничке концепције. После усвајања концепције приступиће се расписивању конкурса за нове граматике које ће, ако буду одговарале, заменили постојеће уџбенике.

За сада за први и други разред основне школе не постоје уџбеници граматике, јер се настава језика одвија на текстовима у читанкама. Због тога у читанци за други разред, у обради текстова, поред разговора о питању, налазимо и нека вежбања из граматике.

За трећи и четврти разред постоје два уџбеника граматике од Милије Николића, и то:

Поуке о језику за III разред основне школе и

Наш језик за IV разред основне школе.

По градиву које обрађују, оба уџбеника одговарају Наставном програму за основну школу. Поред тога, обухватају и градиво из претходних разреда које није директно предвиђено програмом. Аутор је то унео у виду разних понављања и проширивања, што није нецелесходно, јер може да помогне и ученику и учитељу за попуњавање евентуалних празнина у знању из претходних разреда.

Уџбеници у потпуности одговарају узрасту ученика.

У оба уџбеника распоред градива је добар. Писац се није строго придржавао редоследа који је предвиђен програмом, већ се више руководио системом само науке, односно граматике и принципа поступности. Он иде од познатог, које обрађује у виду понављања, ка непознатом, новом, ка оном градиву које треба да обради.

Избор текстова за граматички део наставе језика није увек најбољи. Аутор је за обраду појединих партија, у недостатку одговарајућих текстова из књижевних дела, сам састављао текстове који са уметничке тачке гледишта често не задовољавају. Док је при избору литерарних текстова водио рачуна о томе да имају и етичку и уметничку вредност, неговни су текстови потчињени сврси којој су намењени и немају никакву литерарну вредност. Уџбеник за трећи разред има доста таквих исконструисаних текстова (скоро 50%), док је у уџбенику за четврти разред тај однос повољнији. Ако би аутор прерађивао своје књиге, било би потребно да потражи све текстове за обраду граматике у литератури, и то такве да сви буду на одговарајућем уметничком нивоу.

Метод обраде градива у оба уџбеника углавном је добар, мада и ту има боље и лошије обрађених партија. За похвалу је чимевица да аутор приликом обраде увек полази од текста као целине, а не од реченице, изоловане, истргнуте из неког текста. Он на текстовима обрађује градиво, дефинише га и даље примењује у разним вежбама. У обради градива писац се често служи познатом класичном методом, док у другим формама рада (вежбе, задаци) примењује модерну праксу. Аутор до максимума користи текстове. Они му служе за задатке, говорне и писмене вежбе, увежбавање правописа, разговоре о делу, упутства за састављање приче, довршавање започете приче и слично.

Научна и стручно-терминолошка страна уџбеника је солидна, иако и ту има неких недостатака и пропуста. У3

то има и ситнијих језичких и граматичких грешака које би се у новом издању морале отклонити, што не би изискивало нарочите измене у уџбенику.

Илустрације које је за трећи разред израдио Ивица Кољанин, а за четврти Милан Ракић, допадајуће су, динамичне и функционалне. Распоред грађина по страницима, поготову у трећем разреду, није најбољи. Странице су претрпане, често непрегледне, јер текстови нису увек јасно издвојени. Често се не разликује довољно текст на коме треба да се ради од материјала који упућује ученика шта треба да уради. Величина слова није увек доследно коришћена за исте форме рада. Уџбеник за четврти разред има мање тих недостатака.

Посматрано у целини, ова два уџбеника, поред поменутих пропуста, представљају, у садашњим условима, материјал који одговара захтевима програма и наставе, па као такви могу да се задрже у употреби, све док се не израде нови уџбеници, по новој концепцији, који ће у потпуности одговарати захтевима савремене наставе.

За више разреде основне школе (од V до VIII разреда) у употреби су Граматике српскохрватског језика од др Радомира Алексића и Милије Ставића.

Недостатак ова четири уџбеника је њихова неусклађеност са Наставним програмом. У уџбеницима за поједине разреде недостају читаве области које се опет налазе у уџбеницима у којима та област није предвиђена Наставним програмом. То, међутим, није пропуст аутора, већ се од 1958. године, откако је изишло из штампе прво издање, неколико пута мењао Наставни план и програм.

За обрађивање грађина користе се текстови који су бирали брижљиво, не само према лингвистичком критеријуму већ и према несумњивим уметничким критеријумима. Они садрже све оне елементе који на ученика треба да делују васпитно, да га васпитавају у духу патриотизма, љубави према слободи и људима и да истичу значај братства и јединства наших народа и људске солидарности. Текстови су пуни оптимизма и осећања одговорности према раду и учењу, они у потпуности одговарају узрасту ученика, а језик и стил су веома добри и прилагођени ученичком нивоу.

Методски поступак је у свим уџбеницима у сагласности са општепризнатим дидактичким принципима. У сва четири

učbenika primenjen je induktivni metod. Svaki pojam se postupno i jednostavno objašnjava, obrazlaže kroz primere i tek na kraju daje se definicija.

Na više mesta, na raznim seminarima, pa i u referatima, praktičari koji se služe ovim gramatikama napominju da bi trebalo i grafički istaći nove pojmove, pravila i definicije. Mnoga deca pripadaju vizuelnom tipu, a to znači da će ona neke elemente vežbe bolje zapamtiti ako im se ti elementi i vizuelno naime.

Ove gramatike mogu da posluže sve dok se ne dođe do nove koncepcije, kakvu zahtevaju moderna shvatanja o nastavi materijeg jezika.

УЧБЕНИЦИ ПОЗНАВАЊА ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ*

После доношења новог Наставног програма осећала се велика потреба за добром учбеничком и приручном литературом за наставу познавања природе и друштва у основној школи. У току неколико последњих година дошло је до појаве низа приручника за наставу познавања природе и друштва, као и неких публикација уско локалног карактера. Шаролост ове литературе имала је своју позитивну улогу само утолико што је донекле помогла наставницима у данима када се стари учбеници нису могли користити, а нових није било. Негативна страна ове литературе била је далеко већа, јер су садржаји у њима претеривали у тумачењу локалне средине и нагињали ка развијању шовинизма, што је у супротности са идејним поставкама новог Програма, у коме се захтева развијање југословенског социјалистичког патриотизма.

Подстакнут потребом за овом врстом литературе, Завод је израдио програм своје делатности на обезбеђењу основне школе одговарајућим књигама. Тај програм се кретао у следећим оквирима: испитивање потреба за приручном литературом; проучавање и оцењивање литературе која се у пракси користила за ову наставну област; рад на концепцији приручника и, најзад, стварање књиге која се може користити у настави.

Интересантно је изнети податак до кога је дошло Завод за издавање учбеника, спроводећи анкету у 13 школа на подручју Србије. Циљ анкете био је, између осталог, да се оствари увид у учбеничку, приручну и постојну литературу која се користи у настави познавања природе и друштва.

* Анализу обрадила Даринка Божић, просветни саветник Завода за издавање учбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Одговорна уредница Завода за издавање учбеника СР Србије.

Да би обрадили градиво предviђено наставним програмом за познавање природе и друштва, наставници из 13 анкетirаних школа употребљавају у I разреду 25 razноврсних yџбеника, приручника, часописа, листова, сликовница, читанaka и др., у II разреду 29, а у III разреду 60. Већ сам овај податак јасно говори да је у избору yџбеничке и приручне литературе за ову наставну област владала апсолутна неyједначеност и шаренило.

Из оваквог стања проистекла је горућа потреба да се за наставу познавања природе и друштва што пре издају одговарајуће школске књиге. За њих је требало претходно урадити концепцију.

Има више разлога због којих је Завод био принуђен да предузима захтеве о којима треба да воде рачуна и аутори yџбеника и рецензенти, приликом оцењивања рукописа. Напомињемо само неке од ових захтева:

— постоје различита гледишта и различита тумачења програмских захтева;

— разни аутори различито конципирају исте yџбенике и приручнике;

— субјективност оцењивача и неyједначеност њихових критеријума, често долази до израза приликом оцењивања истих рукописа.

Екипа стручњака, која је радила на концепцији ових yџбеника, завршила је рад почетком 1965. године и тада је објављена брошура која је стављена на увид целокупној стручној јавности. Екипа је у свом раду користила, поред потребне стручне литературе, и све расположиве материјале Завода, као: критичке анализе постојеће литературе, резултате анкета, материјале са саветовања, резултате испитивања ликовне осетљивости деце према поједином стилским карактеристикама илустрација у yџбеницима, нормативе који се препоручују при изради yџбеника, а на којима су радиле следеће институције: Очна клиника Медицинског факултета у Београду, Хигијенски институт СР Србије и Невропсихијатријска клиника Медицинског факултета у Београду.

Анализом је утврђено да приручник познавања природе и друштва у I, II и III разреду треба да буде рађен по принципу једна књига за један разред. Као што буквар уводи

дете у свет писмене и усмене речи, а читанка у елементе књижевног говора, тако и овај приручник треба да помогне детету да, поред посматрања, као основног задатка ове наставне области, сређује и систематизује искуство и примењује га у свакодневном животу.

У I разреду овај приручник је најближи сликовници, јер треба углавном да прикаже предмете, појаве и догађаје, према захтевима Наставног програма.

У II разреду ова књига треба да упућује децу да уочавају односе међу појавама и однос људи према природи и друштву. Ту ће пропорција текста и слике бити другачија него у I разреду, тј. текста ће бити више.

У III разреду програм из ове наставне области предвиђа да се ученици упућују да уочавају узроке појава и њихове последице, као и улогу човековог рада у природи и друштву; да анализирају утицај човековог рада на природу и друштво и да утврђују претходна искуства и знања. Зато је текст носилац садржаја, а слика служи као документ и као визуелна допуна.

Неопходно је напоменути да је у низу припрема за израду концепције Завод за уџбенике извршио и испитивање наклоности деце појединих узраста према стилским карактеристикама илустрација.

Резултати испитивања су показали да је класично-реалистична илустрација добила у свим школама највећи број гласова, како у градским тако и у сеоским.

Ови резултати помогли су радној екипи да у концепцији правилно постави захтеве у погледу илустровања уџбеника и техничке опреме књиге.

После објављивања концепције за познавање природе и друштва, Завод је расписао конкурс за сва три разреда. Обезбеђени су приручници за I и II разред, рађени према новом Програму, док је за III разред био конућем рукописи још пре објављивања конкурса.

Познавање природе и друштва за I разред од Бојане Павлов

Оцењујући овај уџбеник са становишта усклађености са Наставним програмом, може се рећи да се аутор придржавао концепције Наставног програма и објашњења датих

уз њега. Мало је садржаја из програмске целине „Природна средина и рад људи“ и из целине „Живот и рад у школи“.

Грдиво које је аутор одабрао за овај уџбеник научно је потпуно коректно интерпретирано.

Са становишта адекватности узрасту ученика може се рећи да само у детаљима овај уџбеник не одговара интелектуалној развијености ученика овог узраста. Систематичност уџбеника није до краја спроведена, тако да би ову књигу требало тематски средити. Уџбеник није довољно исцрпан у погледу садржине.

Посматрајући илустрације, почев од насловне стране осећа се пренатрпаност, те би у том смислу требало извршити корекције.

У сваком случају, аутор би могао од ове књиге да направи потпунији уџбеник за ученике према новом захтевима и потребама које се јављају у настави у новије време. Само тако допуњен, овај би уџбеник могао у потпуности да одговори захтевима ове области у I разреду основне школе.

Познавање природе и друштва за II разред од Јелке Перих

У овом уџбенику су у односу на Наставни програм у реалној размери заступљени садржаји свих тема. У целини посматрано, и одабрани поступци у саопштавању наставне грађе, дескрипције, литерарни прилози, разни типови задатака, ликовна решења и др. подређени су значају појединачних садржаја, тако да структура уџбеника скоро у потпуности задовољава. Самим тим је унапред предодређено сврсисходно коришћење радне свеске за овај предмет, као и других извора намењених ученицима и наставницима. Аутор је успешно решио један од најтежих проблема — сачувао је основну функцију уџбеника, али не на штету осталих извора и средстава у учењу и наставном раду уопште. Јер, када се под утицајем једностраног прихватања савремених деловничких или комплексно пројектованих концепција уџбеника, занемари функција уџбеника у процесу самосталног усвајања и утврђивања знања, онда се он лишава и других карактеристика. Код овог приручника то није случај.

Књига је у потпуности рађена на основу концепције о књизи познавања природе и друштва, која је израђена у Одељењу стручно-педагошке службе Завода за уџбенике.

Међутим, неке замјерке се могу упутити личној опреми уџбеника. Странице уџбеника илустративно су пренагнате, што у психолошком смислу негативно делује на пажњу ученика и мотивацију за учење.

Уз одређене мање измене и допуне овај би уџбеник постао врло добра књига, која одговара и захтевима програма и основним методичко-дидактичким принципима.

Познавање природе и друштва за III разред од Д. Јанушевића и Ј. Херцог

Овај приручник је понуђен Заводу још пре расписивања конкурса. Рецензенти су, поред низа примедба, констатовали да приручник није сасвим одговорио захтевима програма, како у погледу задатака овог наставног предмета тако и у погледу садржаја. На конкурснм нисмо добили ништа боље. Потребе праксе за приручником биле су велике и ту чињеницу је Завод имао у виду приликом доношења одлуке о штампању овог приручника. Предузете су мере да се рукопис што је могуће више поправи у смислу захтева рецензената, у чему се само донекле успело.

Ученик, заправо, из оваквог приручника може да добије одређена знања која су, узгред речено, кондензована и имају више облику релативања, набрајања, него креативног уобличавања материје. Приручник је испуњен углавном основним текстом на штету допунског, који би требало ученика да упути у посматрање, лично доживљавање и богаћење представа, као и развијање каузалног мишљења. Овај уџбеник, у трећој години учења познавања природе и друштва, морао би да помогне у систематизацији ученичких стечених знања, што за сада није случај.

После десетогодишњег искуства у извођењу наставе познавања природе и друштва постало је очигледно да и ауторима уџбеника највеће тешкоће задају историјски садржаји. Али је, исто тако, постало јасно да ће те тешкоће и даље бити актуелне ако се у међувремену не приђе друшћем структурирању наставног програма.

Овај приручник представља компромис између традиционалних уџбеника три разија предмета (географија, историја и природопис) и новог, који их није најуспешније заменио.

УЏБЕНИЦИ ПОЗНАВАЊА ДРУШТВА*

Познавање друштва у IV и V разреду основне школе

За ову наставно-васпитну област сада су у употреби три приручника, и то:

Познавање друштва за IV разред од Цвеје Јовановића, Слободана Ђукића и Божицара Златића,

Познавање друштва за V разред од Десе Јанушевић, Јелене Херцог и Д. Прљевећа,

Познавање друштва за V разред од Стјепана Шепаровића.

Не улазећи у појединости, основно питање које се поставља јесте: колико је сваки од ових уџбеника успео да изрази оно што се желело постићи увођењем познавања друштва као посебне наставне области.

Основни задатак ове наставне области јесте да омогући ученицима овог узраста да упознају савремени живот и рад народа Југославије. Извесни осврти на раније периоде долазе у обзир само утолико уколико је потребно да се разуме оно што се сада гради и ствара, да би деца на конкретном примерима могла да схвате разлику између онога што је некада било, онога што радимо данас и онога што можемо очекивати у будућности; да живот и рад људи представља сталан развитак, стално кретање унапред; да им помогне да схвате у чему је смисао напора који чине наши људи и наши народи за изградњу социјализма. Савремени живот и рад

* Анализу обрадила Даринка Бојковић, просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Осамљичка група за разредку наставу при Одјелу просветно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника СР Србије.

људи и народа представља широко подручје. С обзиром на разноврсност услова и средина, на сложеност и разноврсност видова испољавања живота и рада људи, разумљиво је да се не може очекивати да настава овог предмета пође свом ширином у захватању материје. Она треба да из тог мноштва и рашираности одабере оно што је најкарактеристичније и да га у виду прегледа, исечака, епизода, слика, догађаја, појава на којима би могао што конкретније и непосредније да се прикаже смисао онога што радимо, што мењамо, што грађимо, чему тежимо.

Приказивање живота и рада, у свој ширини разноврсности, није могуће дати по неким широм шемима и по строго утврђеном програму, као, на пример, за наставу математике или физике, чији садржаји имају своју унутрашњу логику, којом се одређује и структура програма. Појаве и догађаји из живота и рада људи не јављају се по унапред датом програму, не теку по унапред утврђеном реду. Стога се више пута наглашавало да је наставник у овој области много слободнији у одабирању материје, у њеном распоређивању, у начину приказивања ових momenata из живота и рада људи који обезбеђују да дете сазнаје нешто ново о животу и раду људи, о њиховим односима и да то што сазнаје непосредније и доживи.

Може се чути замерка да је познавање друштва дато без система и изицамо на мноштво изолованих исечака. Примедба није без основа, само што се не би могло рећи да у садржајима познавања друштва нема никаквог реда. Груписање појава око одређених услова и средина у којима људи живе, као што је живот и рад људи у планинским крајевима, у равничарским и приморским областима, представља свакако извесну прегледност и сређивање, у ствари оно што чини живот и рад људи.

Како су ова питања постављена и решена у приручницима који су у употреби?

Када се говори о уџбенику, поставља се питање: које су теме и које наставне јединице (ишле у његов садржај)? Да ли оне обезбеђују да ученик од 10 до 12 година у довољној мери упозна југословенско друштво? На каквим садржајима се врши то упознавање, који се подаци користе и у којој мери? Значајно је и питање како се користе наставни садржаји везани за локалну средину, јер у IV и V разреду,

нако је наставна целина СФРЈ, могуће је и програмски је потребно извесно упознавање значајних светских događaja.

Садржај познавања друштва који као основни имама СФРЈ, у који су уткане епизоде из процеса производње, друштвених односа, историјске прошлости и сл., треба да обезбеди одређено васпитно деловање на ученике, јер је овај предмет значајан и снажан фактор васпитања ученика. Савремени живот пружа обиле садржаја који могу утицати на формирање ученикових ставова, на васпитање ученика који ће живети и радити у савременом друштву. Да би познавање друштва, као предмет, могло да врши сложеног и велику васпитну функцију, није довољно имати само добар уџбеник, већ и адекватну организацију школског колектива, пуну сарадњу дома и школе, школе и друштва у ширем значењу те речи.

**Познавање друштва за V разред од Д. Јанушевића,
Ј. Херцог и Д. Праљевића**

Ово је први приручник који је штампан за овај предмет, те није им могао да превазиђе оне слабости које су се јављале са увођењем предмета познавање друштва. Због сложености концепције Наставног програма, писци нису били у стању да дубље разраде и сагледају оне програмске захтеве, а још су теже могли да их у књизи реализују. Због тога је приручник, и поред интересантног приступа појединим темама, остао на површини наставног садржаја. Рађен је као класични уџбеник, а таква врста школских књига није подесна за овај предмет. У њему су лепо обрађене епизоде из наше прошлости, а много је слабије оно што је обухваћено појединим наставним темама и што се односи на рад људи, средства за производњу и др. Недостају поглавља о савременом друштву, нашем систему самоуправљања и праћење оних друштвених промена које су уследиле после појаве овог приручника.

Опрема књиге је крајње сиромашна.

Познавање друштва за V разред од Стјепана Шепаровића

Ово је приручник намењен првенствено школама у СР Хрватској. Прилагођен је потребама школе и захтевима

Наставног програма СР Србије, тако да је, паралелно са претходним, у употреби у СР Србији већ другу школску годину.

По основној концепцији он је далеко блиски програмским захтевима од приручника аутора Јањушевић—Херцог—Прањетић. Приручник представља озбиљан покушај да се изради комбиновани тип уџбеника. Свака наставна јединица има припремне задатке, основни текст, закључке и задатке за утврђивање и промену наученог. То доприноси да ученици из ове књиге не усвајају само податке, већ се према њима критички односе и осамостаљују у раду и припреми за наставни час.

Аутор је настојао да кроз читав приручник спроведе основну идеју: да прикаже развој средстава за производњу у прошлости и данас; да покаже како је тај развој утицао на људске односе и, што је такође значајно, да покаже ученицима да смо ми само део велике људске заједнице. Ову своју значајну идеју, која је у апсолутном складу са програмским захтевима, он није успео да доследно реализује само зато што је мање користио податке са нашег тла, из наше земље, а више из опште историје развоја друштва. Поремећеност тога односа општих неопходних података о свету и његовом развоју и онога што је специфично за наше прилике и наш развитах умањило је вредност иначе доброг приручника.

Научности градива не може се ставити никаква примедба. Градиво је интерпретирано у виду фрагмената који припадају одређеној наставној теми. Системом питања за утврђивање и обнављање постигнута је систематичност грађе која по програмској концепцији треба да буде епизодична.

Приручник је богато илустрован, али неке слике су сувише мале, а неке би могле да буду и изостављене. Већина илустрација је функционална и привлачна за ученике.

Овај приручник представља солидну књигу која може да користи ученицима у потпуности, јер задовољава основне захтеве програма. Једина тешкоћа на коју ученици nailазе јесте прилично тежак стил и сложена композиција реченице. Ако би на овом приручнику требало нешто змињати, онда

би га trebalo stilski prilagoditi potrebama SR Srbije
više nego što je to postignuto u sadašnjem izdanju.

**Познавање друштва за IV разред од П. Јовановића,
С. Букића и Б. Златића**

На конкурс који је Завод за уџбенике расписао 1963.
године понуђена су три рукописа за IV разред и сва три су
била одбијена. Рецензенти су предложили, а оцењивачка
група је прихватила предлог, да се од ова три рукописа на-
чини један. Тако се дошло до приручника, који је данас
у употреби у IV разреду, од Цвеје Јовановића, Слободана
Букића и Божидара Златића.

Овај приручник не одговара у потпуности основним
програмским захтевима. Замерке се односе на дубину раз-
rade наставних садржаја, а не на њихов обим.

Да би приручник могао још више да утиче на васпита-
ње и формирање ученикове личности, потребно је да, поред
задатка које су аутори дали, садржи и друге задатке ве-
зане за проблем-ситуације које говоре о односу према раду,
према људима, како би ученик заузимао став и процени-
вао те ситуације.

Приступ обради тематских целина, СФРЈ — братска
заједница равноправних народа, требало би да се учини на
други начин, и на далеко богатијим садржајима који не
би били лишени података о прошлости, култури и садаш-
њости свих наших народа, као и оних народности које живе
у СФРЈ. Требало би у књизи више акцентовати оно што
зближава наше народе данас у процесу даље изградње
нашег самоуправног друштва.

Нови појмови и термини нису посебно акцентовани,
исти је посвећена већа пажња питањима систематизације и
рекапитулације наставне грађе.

Приручник је илустрован бројним сликама и шемама,
али на начин који је допринео развијању основног текста,
тако да је више шаролик него што би требало да буде. Ово
му је знатно умањило прегледност. Приручник познавања
друштва за IV разред требало би да буде допуњен и прера-
ђен како би могао да одговори својој намени.

УЧБЕНИЦИ ПОЗНАВАЊА ПРИРОДЕ*

Кроз предмет познавања природе продубљују се и повезују елементарна знања о природи, стечена у прва три разреда основне школе у оквиру предмета познавања природе и друштва. Познавање природе изучава се у IV, V и VI разреду основне школе.

У Социјалистичкој Републици Србији изашли су у издању Завода за издавање учбеника и у употреби су следећи учбеници за основну школу:

Познавање природе — за IV разред основне школе од Милана Стефановића и Владимира Ђорђевића,

Познавање природе — за V разред основне школе од Мире и Цвеје Јовановић,

Познавање природе — за V разред основне школе од Фране Доленца (као паралелан учбеник),

Познавање природе — за VI разред основне школе од др Милорада Јанковића.

Аутори су обухватили све оне садржаје које предвиђа програм, те су учбеници познавања природе у потпуности усклађени са Наставним програмом.

Учбеници познавања природе нису рађени на основу касније усвојене концепције Завода, осим учбеника за VI разред који је јој добрим делом одговара. Међутим, Одељење просветно-педагошке службе је утицало на побољшање квалитета поменутих учбеника. Оно је 1963. године, путем анкете, прибављало мишљења наставника о вредности учбеника познавања природе и биологије за основну школу. У томе је учествовало 36 наставника за V разред и 40 наставника за VI разред. Организовало је, такође, и саветовање наставника и стручњака биолошких наука (1964. год.) о истом питању. Показало се да је учбеник за IV разред добар, а да учбеници за пети и шести разред (ранији учбеник

* Анализу су обрадили Даринка Божанић и Савета Попов, просветни саветници Завода за издавање учбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Одговорна група за биологију при Одељењу просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника СР Србије.

за peti razred od Mire i Cveje Jovanoviћ i uћbenik za шesti razred od Богдановића и Радмановића — који је у то време био у употреби) не задовољавају. Рукописи добијени путем конкурса и уговарањем са ауторима, који су имали да замене постојеће ућбенике, оцењени су као неуспешни, те се у случају петог разреда пришло прерађивању постојећег, а за шести разред ангажован је др Милорад Јанковић. Он је углавном успешно израдио нови ућбеник.

За peti разред прихваћен је као паралелан ућбеник од Фрање Доленца, који је у употреби у Социјалистичкој Републици Хрватској, а користи се и у нашем школама. Усклађен је с нашим програмом, осавремењен новим подацима, прилагођен терминолошки и језички нашем подручју, а уместо података који су се односили на Социјалистичку Републику Хрватску унесени су подаци за Србију.

Знања садржана у ућбеницима познавања природе изложена су у стручном погледу коректно и базирају се на научно тачним и провереним чињеницама. Писци су настојали да ученике приближе схватању жите природе и услова за њено одржавање; да ученици схвате повезаност жите и нежите природе, њихову узајамну зависност и динамизам који влада у природи. Човек је у ућбенику приказан и као нераздвојни део те природе и као биће које, захваљујући својим умним способностима, управља у доброј мери природом, мењајући је и користећи је. Дата је и наглашена и његова пуна одговорност за промене које у њој изазива. На погодан начин изнесена, ова знања треба да, између осталог, омогуће и развој дијалектичког гледишта на свет код ученика.

У ућбеницима су нашла место и нова достигнућа из пољу природних наука и савремена достигнућа наше праксе, чиме су писци успели ове ућбенике да учине актуелним и повежу теорију са праксом. У ућбенику за шести разред писац је настојао да извесна битна питања, која су раније понекад и погрешно интерпретирана, правилно објасни и осавремени.

Материја предвиђена програмом познавања природе сама по себи је интересантна и приступачна узрасту ученика којима је намењена. Већина текстова у ућбеницима одговара интелектуалним способностима ученика. (У новом ућбенику за шести разред од др Милорада Јанковића тре-

бало би у том погледу уложити извесан напор да би се неки делови текста поједноставили и приближили ученику, а стручни термини заменили, где год је то могуће, нашим изразима).

Уџбеницима познавања природе поклоњена је велика пажња додатним текстовима, што је и један од основних захтева концепције уџбеника познавања природе, израђене у Одељењу просветно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника. Ти текстови треба да обезбеде активнији однос ученика у процесу наставе и учења. Додатни текстови издвојени су од осталог текста посебним насловима и посебним типом слова. Скоро на свакој страни уџбеника може се наћи по неки додатни текст. У уџбеницима за пети разред од Фрање Доленца и за шести разред од др Милорада Јанковића на почетку сваке методске јединице налази се припрема за рад. У основни текст свих уџбеника укомпоновани су огледи и самостални радови, често веома лепо илустровани цртежима који су допунска информација уз оглед. На крају изложене материје долазе питања и задаци. У уџбенику за пети разред од Доленца налази се и питање шта треба упамтити, што, у ствари представља некад више, а некад мање успео резиме изложене материје.

Овако компоновани уџбеници познавања природе имају карактер радне књиге и одступају знатно од стереотипних уџбеника у којима је преовлађивала наратива.

Међу додатним текстовима у уџбеницима познавања природе преовлађују они којима је циљ развијање ученикових способности и продубљивање интересовања за природне науке, посебно биологију. Допунски текстови којима је циљ само утврђивање градива малобројни су и најчешће дати тако да наводе на размисаљање и повезивање чињеница. У овом погледу може се ставити замерка питањима иза појединих методских јединица у уџбенику за шести разред. Она носе обележје традиционалних питања и имају за циљ, поред резимирања и систематизовања знања, углавном суво репродуковање градива. Такође у уџбенику за пети разред од Доленца понегде нису разграничени захтеви у припремима за рад и задацима. Неке припреме нису препоручљиве да их деца изводе (на пример оне у вези са нафтом и бензином), а има и додатних текстова чисто формалне природе. Потребно је, стога, формулацији овог дела

додатних текстова у оба наведена уџбеника посветити више пажње у наредним издањима.

Уџбеници познавања природе написани су лепим, чистим и правилним језиком. Сви стручни термини објашњени су, иако би се у неким случајевима могло ићи на замену добрим домаћим изразима. Стил је леп и интересантан, ослобођен сувих дескрипција и монотоне нарације. У уџбенику за шести разред, у коме иначе има веома успелих текстова у том погледу, дотераних стилски и језички, има и непотребног поимањања, које би требало свакако избећи.

Рад на илустрацима уџбеника познавања природе поверен је уметницима који су водили рачуна о томе да илустрације буду реалистичке, јер је реч о природним објектима које деца треба да препознају или чак да упознају из уџбеника. На илустрацијама су поимале појединостављени споредни елементи, чиме оне нису изгубиле своју основну стручну и естетску вредност, осим у неколико случајева. Илустрација има довољно у свим уџбеницима, а у естетском погледу оне су коректне, рађене у боји, или у црно-белој техници. Користиће се и фотографије (нарочито у уџбенику од Мире и Цвеје Јовановић, а до неке и у Долетчевом), које приказују поједине објекте или пределе из наше средине (Живинарска фарма Кокни град, Коксара у Лукавцу, Рафинерија нафте у Сиску, пиринчано поље у Македонији), делују аутентично и представљају нашу стварност, повезујући теоријско с практичном, стварном. Графикови, којих има у Долетчевој књизи, и схеме, у уџбенику за шести разред, користан су прилог илустрацијама уџбеника.

Композиција илустрација је логичка, складна. Ликовни прилози су вешто укомпоновани у текст са којим чине целину. Има појединачних примедаба и замерки и у овом погледу, те на њиховом уклањању треба настојати.

Техничка опрема уџбеника сасвим је солидна и савремена. Повез и прелом су добри. Хартија је доброг квалитета. У тексту је коришћено неколико типова слова, те је овај јасан и прегледан. Поједини делови текста одвојени су линијама или означавани посебним знаковима или дебелим пртима у боји, што само подрже дидактичку функцио-налност графичких елемената. Резимеи у уџбенику за IV и V разред од Мире и Цвеје Јовановић, сложени су на

бојени екран, те делују освежавајуће, а код Доленца су уоквирени, што је сувашино при издвајању таквог текста другим слагом.

На основу изнетог може се закључити следеће:

Уџбеници познавања природе задовољавају у идејном и научном погледу. Њихови писци су се трудили да материју о природи, предвиђену програмом, презентирају ученицима на доступан начин и при томе се водило рачуна да тумачења буду стручна и да се заснивају на научним чињеницама. Принципи везе и јединства теорије и праксе доследно је спроведен у овим уџбеницима. У тексту се ученицима врло често указује на то како могу у пракси да користе стечена знања о природи.

Богатим и разноврсним додатним текстовима аутори настоје да пробуде код ученика интересовање и љубав за предмет и активно изучавање појава у природи. Илустративни прилози су реалистички и функционални и својим тим доприносе ефикасности како сазнајног процеса тако и процеса њиховог естетског васпитања. Ако се опоме дода и добра техничка опрема уџбеника познавања природе, онда се они могу сматрати квалитетним уџбеницима.

О поједином уџбеницима познавања природе може се рећи следеће:

Уџбеник Познавања природе за IV разред основне школе од Милана Стефановића и Владимира Борђевића конципиран је тако да обезбеђује различите могућности уствајања предвиђених наставних садржаја, колико кроз основни текст, колико и уз помоћ бројних прилога илустративног карактера, упутства за вршење огледа и других врста посматрања: питања и задатака који воде ка даљем прикупљању чињеничког материјала, осмишљавању уоченог, мисаоног ангажовању као и проверавању и примењивању стечених знања. Овај приручник има значајну улогу у буђењу жеље за упознавањем природе, у развијању љубави према раду, схватању могућности савлађивања и коришћења природе од стране човека, навођењу ученика на размишљање и упоређивање, у развијању дечијег каузалног мишљења, па према томе и остваривању задатака овог наставног предмета.

Приликом обраде основног текста водило се рачуна и о томе да се садржаји што тешње повежу у логичке целине,

те цео приручник ostavlja utisak sistematičnosti i celovitosti. Unošenje u priручник zadataka koji bi upuštali na ovladavanje praktičnim navikama i umenima u njegovu biljaka i domaćih životinja kao i zadataka koji bi upuštali učenike na kolektivni rad, još više bi doprineli kvalitetu ovog udbenika.

Osnovni tekst udbenika Poznavanja prirode za peti razred od Mire i Cveje Jovanović sadrži osnovna znanja predviđena programom za ovaj razred. Svaka celina ima preciznu osnovnu ideju, dobro obrađenu i potkrepljenu u većini slučajeva primerima i činjenicama, često veoma interesantnim. Ipak, sadržajno bi ga trebalo obogatiti, pogotovu sto što u dodatnim tekstovima ima zahteva na koje učenici ne mogu naći odgovor u osnovnom tekstu. Posebnu vrednost udbenika predstavljaju upravo dodatni tekstovi, koji su raznovrsni, precizni, odmereni i brižljivo oдабрани. Broj, kvalitet i raspored ilustracija je dobar, njihova estetska vrednost je nesumnjiva. Tehnička oprema je dobra.

Udbenik poznavanja prirode za peti razred od Franje Dolence je u pogledu osnovnog teksta veoma dobar. Po tome mu se može dati prednost u poređenju sa udbenikom Mire i Cveje Jovanović. Ali, njegovi dodatni tekstovi svojim izborom i obradom znatno zaostaju za dodatnim tekstovima u knjizi Mire i Cveje Jovanović. Pripreme za rad i zadaci često su sadržajno identični, количinski brojni, намењени најчешће деци са села и недовољно прецизни и конкретни. Илустрације су на висини, а ликовна и техничка опрема је добра.

Udbenik za шести razred od dr Milorada Janковића, богат činjenicama, sa sadržajnim i dobrim osnovnim tekstom, oдабраним и корисним додатним tekstovima, predstavlja vrednu radnu knjigu. Pošto je ovo drugo izdanje, udbenik svakako nije bez nedostataka. Pitanja u dodatnim tekstovima, koja treba da budu vredan deo udbenika, stereotipna su i једнолична. Илустрације су бројне и квалитетне, али је поједностављивање у неколико случајева довело до тога да су изгубиле у прецизности и функционалности.

Неоспорно је да је потребно радити и даље на унапређењу свих удбеника познавaња природе.

УЧБЕНИЦИ ФИЗИКЕ*

У основним школама СР Србије употребљавалају се учбеници физике за VII и VIII разред од Велимира Телебаковића. Сви се учбеници већ више година користе у нашим школама и доживели су већи број издања.

С појавом нових издања, у учбеницима су настајале извесне промене, допуњавања или изостављања неких програмских садржаја, али са увођењем реформе у наш школски живот нова издања ових учбеника претрпела су радикалну измену. Писац је у потпуности напустио ранији (класичан) начин излагања наставне грађе и увео нову савремену концепцију, која треба да ослободи ученика пасивне улоге посматрача на часу и омогући му максималну активност. Огледи су у учбенику посебно истакнути и дат им је приоритетни значај. Одобрени учбеник, рађен по новом програму, изашао је 1961. године, а следеће, нешто измењено издање појавило се 1965. године.

Напоменути на раније учбенике, у којима су опширно описивале појаве, огледи и запажања са закључцима, наставници су се тешко сналазили у новом учбенику. Његова комплетна садржина је у облику питања, извођења огледа и дефинитивних стилизација закона (уз потребне илустрације), са мало дескриптивног текста који би пружио потребне податке за разумевање појаве и тачно извођење закључака.

Учбеник садржи веома лепа, актуелна и методски погодна питања, али има и таквих која нису довољно прецизна и јасна, те онемогућавају максималну мисаону активност ученика.

Увођењем таквих питања настали су скоковити прелази с једне чињенице на другу, и тако је умањен један од најзначајнијих дидактичко-методских захтева доброг учбеника: поступност и континуираност.

Тензија ница да ученик „открива“ законе, да сам изводи оглед, никје могла да буде реализована, јер кабинети

* Анализу обрадио **Момчило Пећак**, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије. Ову анализу је успелила Општинска група за физику при Одељењу Просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника Србије.

za nastavu fizike u našim školama nisu snabdavene predviđenom aparaturom u dovoljnoj mjeri. Kritički osvrti mnogih nastavnika praktičara učinili su da je pisac preraдио овај уџбеник, смањујући и изостављајући нека питања и схеме, али је особеност уџбеника у увођењу савремене концепције и даље задржана (издања 1965. године).

Због тога наставници и ученици нису прихватили уџбеник како се очекивало, већ се у знатном броју школа користе уџбеник из друге републике. Поставља се питање: зашто наставници одбацују уџбеник са савременом концепцијом и да ли је то линија мањег отпора и тежња да се по инерцији задржи неодржив и вербални начин рада?

Свакако да постоје и ови разлози, али се они не могу генерализовати, јер је поменута појава неприхватљива уџбеника захватила и већа грађанска места у којима су школе релативно добро снабдевене.

Упоредивањем издања уџбеника физике за VII и VIII разред од 1961. и 1965. године може се констатовати да је, по начину обраде програмске грађе, писац задржао углавном исту концепцију и у прерађеном издању. Разлика је само у томе што је у последњем издању изменио нека питања, а већи број изоставио. Такође је изоставио и поједине схеме, према стручним примедбама појединих колега. У последњем издању, као и у претходном, питања су добила одговарајућа места и улогу, па се не налазе на крају појединих наставних целина, већ су уклопљена између одговарајућих огледа. Улога ових питања је да ученика подстичу на самостално размишљање. Изостављена су скоро сасвим питања која представљају приступ упознавању одређене појаве (закона), јер би она вршила своју улогу побуђивања интересовања код ученика само ако су илустрована неком познатом животном ситуацијом. Недостатак ових приступних питања, поткрепљених одговарајућим илустрацијама, представља велики методски недостатак овог уџбеника, који рефлектира на већу савременост од осталих уџбеника за основну школу. Питања су, обично, убацивана између огледа или на крају наставне области, али на њих ученици могу да одговоре само ако су извели предвиђене огледе.

Писац, без сумње, има на уму да сваки ученик лично изводи огледе (под контролом и упутствима наставника). На

пример: „дусти“, „разреди ваздух“, „измери тежину“, „скини“, „ожачи“, „постави“ итд., што значи да ученици треба на nastalnom часу (као и домаћим вежбама) да врше огледе.

То се може учинити само фронталном лабораторијском методом, а за то је потребно онолико примерака сваког прибора (апарата) колики је број ученика у разреду. Опремашеност наших школских кабинета, међутим, онемогућава такав рад.

Писац се обраћа ученику за извођење огледа: „Помоћу ширка разреди ваздух у стакленом балону“ (стр. 21 — VII раз.); „Испитај помоћу нарочитих теразија“ (стр. 31 — VII раз.); „Посматрај промену атмосферског притиска коју показује анероид када га однесеш из подрума на највиши спрат зграда. Држи анероид у руци и посматрај његову казаљку док се помоћу дизалице пењеш и спушташ“; „За време школског излета у планинске пределе посматрај и бележи показивање анероида. Прибележи...“ итд. (стр. 43 — VII раз.).

„Отвори славину на стакленој цевки (као што је на сл. 70)...“

„Састави гвоздену траку са цинканом, бакарном или месинганом — загревај двоструку...“ (стр. 112 — VII раз.);

„Помоћу водомлазног ширка смањуј притисак гаса у боци...“ (стр. 126 — VII раз.).

„Отвори обе славине на стакленом апарату...“ (стр. 60).

И да се не ређају слични замисљени огледи на основу којих ученик треба да каже шта запажа (јер из запажања следи закључак), ученик је принуђен да чини обратно: најпре прочита закључак (истакнут масним словима), па се затим некаквом логиком потпомаже да погоди шта је требало да се деси у току извођења огледа.

Обрада програмског садржаја у овом облику није уобичајена у уџбеницима физике, мада су они уџбеници (књиге) и наши, са развојем науке о образовно-васпитном процесу, знатно напредовали и изменили ранији изглед. За овај уџбеник би се могло рећи да је приручник са огледима из физике за основну школу, а само мало подсећа на прави уџбеник или лабораторијски практикум за квантитативне провере. Приручник са огледима, обично, има скоковите прелазе у објашњењима, јер су они усмерени на одабране огледе, али уџбеник, намењен ученицима, мора

поседовати потребну систематичност и поступност у излагању наставне грађе. Наставна грађа овог уџбеника са минималним изузецима, читава је у огледима и са веома оскудним подацима у тексту, па зато и недостаје поступно увођење ученика у процес упознавања једне појаве или наставне целине. Такве недостатке уџбеника тешко ће надокнадити немисливи и нестручан наставник на наставним часовима.

Писац ни у основном тексту не води увек рачуна о поступном вођењу од једноставнијих ка сложенијим садржајима, већ убацује појмове који се касније обрађују.

Недостатак поступности у упознавању одређене наставне грађе стални је пратилац овог уџбеника при оваквој његовој физиономији. Питања су захвална форма рада са ученицима, ради подстицања њихове мисаоне активности, али, да би ученици одговорили на постављена питања, потребно је да буду довољно упознати с претходним елементима и да овладају терминима овог наставног предмета.

Уџбеник физике за основну школу у издању Завода за издавање уџбеника СРС (писац В. Телебаковић) усклађен је са садашњим Наставним програмом. Постоји само минимална разлика у редоследу у програму (електрична струја у разређеним гасовима обрађена је после индукване струје, а дисперзија светлости одмах после сочива), што може само да смета ученицима који прелазе из једне школе у другу. У уџбенику није довољно дато места неким законима према њиховом значењу.

Тако су значајне појаве „слагање и разлагање сила“ обрађене на нешто више од једне странице, док је наставној јединици „тежиште тела“ поклоњен простор од пуне четири странице (са 15 илустрованих цртежа и слика).

Појавама „струјања флуида“ и „Малусов ефекат“ такође је посвећено скоро пет страница, уместо да се фундаментални закони документованије обраде.

У уџбенику за VIII разред је, такође, дато несразмерно мало простора целој наставној области о електричној струји (појам о електричној струји, хемички извори струје, електричне величине и закони електричне струје, рад и снага електричне струје, топлотно дејство електричне струје, електрична дисоцијација и електролиза, са променом у електрометалургији), у односу на грађу из електростатике.

Концепција за ове уџбенике још није урађена у Заводу.

Што се тиче језика, стила и научности при обради наставне грађе, може се рећи да је то све на висини и да је при читању поменутих уџбеника увек присутан рутинизан писац и одличан стручњак. Велика штета је што овај уџбеник није методски усклађен с условима већине наших школа.

Обраду наставних јединица: динамична дефиниција силе (однос силе, масе и убрзања), закони брзине једнако убрзаног кретања (закони слободног падања) ученици тешко усвајају и све то готово прелази психофизичке могућности ученика основне школе. Међутим, то је проблем недостатка наставног програма, а не писачеве обраде.

Техничка опрема уџбеника задовољава. Опремљен је одличним илустрацијама (црно-бела техника), које су дате у довољној величини, прегледне су и прецизне, тако да представљају велику помоћ ученику на местима где је текст оскудан. Недостају такође илустрације које означавају спољашњи изглед разних уређаја и машина, као и примена физичких закона у свакодневnoj пракси и техници, а такође нема довољно илустрација наше стварности, као и задатака (питања) из наше производне праксе.

Уџбенике физике за VII и VIII разред основне школе оп Есада Куленовића (издање Завода за издавање уџбеника — Сарајево) прихватиле су школе у СР Србији у знатном броју (наставници препоручују ученицима овај уџбеник), јер су оне, углавном, задржале ранiju форму обраде наставних садржаја. Ови су уџбеници писани приступачније за ученике, а градио је обрађивано поступације и документације. Осим тога, уз обраду појава дате су потпуније илустрације, нарочито у практичној примени.

Међутим, ови уџбеници подсећају по физиономији на ранije уџбенике, када су недостајали пропратни приручници који треба да буду допуна уџбеницима (приручници за наставнике, приручници са огледима, практикум лабораторијских вежба и радне свеске). Ови су уџбеници и прилично обимни, а илустрације, иако су у боји, у неким случајевима не доприносе остварењу крајњег циља.

Илустрације у уџбенику за VIII разред технички су на већој висини, јасније су, боје су знатно мирније, што

je značajno za podsticanje interesovanja učenika, a isto-
vremeno i vaspitno deluju.

Postoje mišljenja iz same nastavne prakse da sadašnji
učbenici fizike ne odgovaraju u potpunosti praktičnim
intenzitetima.

Naјбољи put ka добијању savremenih učbenika fizike
za osnovnu školu jeste izrada koncepcije koja bi uzela u
obzir neke predne odlike sadašnjih naših učbenika i
pozitivna iskustva drugih zemalja, после чега треба рас-
писати конкурс за нове учбенике физике за основну школу.

УЧБЕНИЦИ ХЕМИЈЕ*

Учбеник хемије, у одређеном смислу, настао је продубљивање, излагање и изучавање градива познавања природе из ранијих разреда, наравно на нивоу психофизичког уз-
раста ученика старијих разреда основне школе, јер се хемија изучава у VII и VIII разреду. Као одобрени учбе-
ници користе се учбеник за VII разред и учбеник за VIII
разред основне школе од Станислава Арсенијевића, који су
изашли у издању Завода за издавање учбеника СР Србије.
Они су у употреби у школама већ дуже времена, па је по-
следње њихово издање — седмо.

Учбеници хемије у основи одговарају Наставном плану
и програму. Они својом садржином обухватају целокупно
наставно градиво хемије које је предвиђено за наставу
хемије основне школе. Писац прави нека мања одступања
(нарочито у учбенику за VII разред), која су оправдана,
јер при том води рачуна о садржајној повезаности обрађу-
јих делова градива. Ове измене редоследа делују, стога,
сасвим природно.

У учбенику VII разреда има и проширивања програма
(упутства за успешнији и безбеднији рад у лабораторији,

* Анализу обрадила Савета Настав, просветни саветник Завода
за издавање учбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Спе-
цијална група за хемију при Одељењу просветно-педагошке
службе Завода за издавање учбеника СР Србије.

слика nastavnih sredstava i njihov opis i primena, osart na preђeno gradivo na kraju knjige, tablica hemijskih elemenata i repistar), unesених с прљем да уџбеник обезбеди што успешнија ток наставе хемије у школи. Неки поглављима дати су проширени наставни садржаји, али они су необавезна материја намењена даровитијим ученицима.

Уџбеници нису рађени по концепцији Одељења стручно-педагошке службе Завода, јер, у време њихове израде, она није ни постојала. Сам писац је усавршавао уџбеник почев од његовог првог издања па до данас, употпуњавајући га и прилагођавајући модернијим, савременијим захтевима наставног, педагошког и садржајног развоја основне школе.

Пособну вредност уџбеника хемије чини стручност и ниво излагања градива у њему. Стручност писца долази до израза и у начину одбирања наставне грађе и у изразитој тежњи да она одговара савременим принципима наставе. Писац строго води рачуна да последњи резултати науке нађу место у његовим уџбеницима. Једноставним излагањем он упознаје ученике и са методама научног рада и научног сазнања. Кроз све то они стижу и најбољу основу за изграђивање свог погледа на свет.

Избором градива обухваћени су његови битни садржаји. Обим и тежина градива одговарају интелектуалним снагама ученика. Водило се рачуна и о техничкој спретности ученика овог доба. „Градиво је обрађено поступно и систематично, садржај је занимљив, обогаћен са доста вежби и примера, те је уџбеник погодан за усвајање знања од стране ученика овог узраста“ — закључак је на основу одговора анкетираних наставника (анкетирано је 32 наставника из 19 основних школа на територији СР Србије, априла 1958. године).

Ипак, неке теме, према мишљењу чланова Оценјивачке групе, требало би обрадити на начин који је приступачнији ученику. То се односи на област металургије (VIII разред), затим на атомску тежину, грам атом и грам молекула, смесе и чисте супстанце (VII разред).

У излагању је избегнута концизноост, а нема ни преопширности, тако да је у овом погледу уџбеник постигао меру која одговара настави овог предмета у основној школи.

Градиво обрађено у уџбенику засновано је на огледима

koji učenika postupno uvode u veštinu eksperimentisanja, omogućuju mu i olakšavaju savlađivanje gradiva. Onim ogledima učenici upoznaju hemijske supstance i jedinjenja, s jedne strane, i upoznaju temelje naučnog istraživanja i putove za dobijanje naučnih rezultata, s druge strane.

Ogledi, zadaci i pitanja uglavnom interesuju učenike i unose dinamiku i osveženje u nastavu.

Prema anketnom ispitivanju, koje je sprovelo Odeljenje prosvetno-pedagoške službe Zasloda učenici pozitivno ocenjuju postojanje dodatnih tekstova u udbenicima, jer im oni pomažu da utvrde i ponove gradivo koje uče (anketiran je 1.191 učenik). Samo 0,96% učenika izjavljuje da ih zadaci nikada ne interesuju. Većina anketiranih učenika (71,37%) obraća pažnju na ogledе, вежбе и задатке који се налазе у udbeniku после обрађених лекција.

Ogledi су одабрани и прилагођени наставној пракси, те се могу, с њм неколико изузетака, у редовним школским условима без теškoће изводити. У њима се осећа доступност — полази се од простих огледа узетих из средине у којој ученик живи и иде ка сложенијом. Већи број огледа дат је илустративно.

Оцене тежине задатака и вежби у udbeniku које дају ученици у поменутом анкетном испитивању показују да су ти задаци прилагођени ученичким снагама, јер само 5,34% свих ученика VII и VIII разреда изјављују да су им ти задаци теški (за 52,18% они су осредње теški, док су за 42,47% ученика задаци лаки).

У udbeniku су и практични задаци за самостални рад. Њихов циљ је да употпуне наставно градиво и задовоље већу заинтересованост обдарених ученика.

За применjивање знања из хемije постоји код ученика латентно интересовање, али их настава хемije мало припрема за то. Анкетирање је такође показало да је само 24,95% ученика чешће покушавало да применjује своја знања из хемije, понекад је то чинило 51,8% ученика, безуспешно је покушавало 4,11%, док 15,77% никада није то покушало. У овом смислу udbenici хемije могли би можда у следећим издањима ученицима више да помогну.

Уз свако поглавље, па и уз поједине одељке, дате су вежбе. Оне обухватају градиво пређеног одељка и циљ им је не само утврђивање и проверавање знања него и развијање

заинтересованости ученика за предмет и смисla за самосталност у раду. Вежбе се користе тако што се у њима допуњају недовршене реченице, проверава исправност текста, допуњава изостављени текст. Одликују се једноставношћу у поставкама и у решењима.

На крају, уз поглавље наведена је и научнопопуларна литература, коју ученици могу да користе да би употпуњивали стечена знања. У додатним текстовима има делова којима би више одговарало место у приручнику за наставнике, као и других који би боље одговарали радној свесци, али таквих нема много.

Додатни текстови су сложени полумасним слогом, осим задатака и научно-популарне литературе, који су из петита.

Уџбеници хемије писани су јасно, лаким и течним стилем, и у језичком погледу сасвим су добри. Конструирања реченице је једноставна, прилагођена учениковој моћи изражавања. Текст је изложен поступно и систематично. Постигнута је прецизност у изражавању, а нужна објашњавања градива укљученовања су у основни текст. Све важније дефиниције и констатације истакнуте су посебним слогом и уопшћене, те су тако јасно уочљиве. Само понегде стил је монотон, али то су таква места на којима се скоро и не би могла drukчије изнети материја.

У уџбеницима хемије има знатан број ликовних прилога. Њихов број је сразмеран тексту. У VII разреду их је 77, што је можда и више него што би било потребно. У уџбенику VIII разреда има их 98. Цртежи већином илуструју огледе и рађени су у црно-белој техници. Графички су посебно вредан прилог илустрацијама овог материјала и има их више у уџбенику за VIII разред (развој производње жита у нашој земљи, челика, гвозђа, цемента итд.). При изради илустрација коришћена је и црвена боја, којом је обојена сподлога цртежа, штампани наслови поглавља, неки рачуници итд. Она разбјка црно-белу монотонију уџбеника и у комбинацији са црном делује естетски. Постаља се само питање да ли она замара ученике, поготово тамо где је коришћена у већој мери (стр. 12, 13, 50, 51 у уџбенику за VII разред). Фотографије које су у прошлим издањима биле прилично лоше у овом издању су добре и веома јасне. Оне приказују неке објекте хемијске индустрије и неке детаље из појединих погона, фабрика, рудника. Корисно би било

кад би на неким од тих фотографија на слику спољашњег изгледа били анлимирани шематски прикази или фотографије његових интересантних детаља.

Техничка опрема уџбеника је добра. Хартија је бољег квалитета. Корице су од дебље хартије, са илустрацијама рађеним у боји. Оне одговарају проблематици која се обрађује. У тексту су коришћени разни типови слова, чиме се одваја битно од небитног и поједини делови текста посебно истичу. Наслови и поднаслови добро су рампирани. Текст је сложен једноставно, штампан чиста, јасна, без словних грешака.

Уџбеници хемије задовољавају све захтеве који се постављају пред уџбенике ове врсте. Градиво је изложено стручно, прегледно и педагошки коректно. Заснива се на огледима и примерима који буде интересовање код ученика, активирају га и подстичу на размишљање и доношење закључака. Ови уџбеници су савремени уџбеници хемије за основне школе. За сада не постоји потреба за њиховом заменом или темељнијом прерадом.

УЏБЕНИЦИ БИОЛОГИЈЕ*

Биологија се изучава у VII и VIII разреду основне школе као наставак познавања природе из претходна три разреда (IV, V и VI). У VII разреду предвиђено је сређивање и проширивање стечених знања из претходних разреда, упознавање ученика с природним системом живих бића и њиховом еволуцијом. У VIII разреду предвиђена је обрада основних појмова о грађи, функцији органа и хигијени човечјег тела.

Живни свет и његова историја од др Миланке Пљакић — биологија за VII разред и биологија за VIII разред од Зорке Стевановић, уџбеници су које је издао Завод и који су

* Анализу обраде Савета Попов, просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Организациона група за биологију при Општем просветно-педагошком служби Завода за издавање уџбеника СР Србије.

у употреби на територији Социјалистичке Републике Србије. Први није одобрен од Секретаријата за просвету, те је у неку руку незванични уџбеник.

Програм од 1959. године, према коме је рађен уџбеник за VII разред веома је опсежан за узраст коме је намењен. У њему није извршена селекција биолошке грађе на којој је требало да буде илустрована историја живог света, односно еволуција. Аутор је, придржавајући се таквог програма, унео у уџбеник и градиво које се односи на екологију и њене гране. Осим тога, програм из биологије за овај разред није био синхронизован са програмом из хемије, тако да је извесно градиво из биологије било само формално дато (на пример теорија о постанку живота). Надаље, програм познавања претходних разреда није давао предиспону за разумевање еволуције живог света. У претходним разредима дати су основни појмови о живом свету (у IV и V) и основни елементи из екологије и физиологије (у VI). Али, није била заступљена систематика биљака и животиња, разлике биљака и животиња и биогеографија. Ове дисциплине требало је дати у извесном обиму у претходном разреду да би се пружила слика еволуције живог света и омогућило њено разумевање. Стога је у постојећем уџбенику др Милике Плакић направљен компромис, па су делимично изнете карактеристике појединих биљних и животињских група и на њима илустрована еволуција. То је довело до извесне вербалне опширности уџбеника, што је имало на рачун илустрација које су неопходне за овај узраст. У каснијој редакцији програма (1963) настојало се да се тожњиве бази на опште упознавање са групама биљака и животиња, а мање на упознавање са развојем живог света. Штавише, и примери који су у редигованом програму бирани као представници одговарајућих група нису истовремено и примери за илустрацију еволуције живог света.

Из наведених разлога дошло је до тога да уџбеник Живи свет и његова историја не одговара у потпуности Наставном програму биологије за основну школу.

Уџбеник биологије за VIII разред рађен је према Наставном плану и програму из 1959. године, а усаглашен је и с Наставним планом и програмом од 1963. године, који је, у ствари, корекција раније поменутог наставног програма.

При изради prvih izdanja udbenika biologije nije postojala stručno-pedagoška služba Zavoda, na prema tome ni posebna koncepcija kao teorijsko-pedagoška i likovno-grafička orijentacija pisarima i ocenjivačima u procesu izrade udbenika. Otuda ovi udbenici, razume se, i ne fundiraju na unapred utvrđenim koncepcijama. Pošto o udbeniku za VII razred vlada mišljenje da je težak i da zbog toga ne zadovoljava, raspisivan je i konkurs, koji bi обезбедио одговарајући уџбеник. Добијени рукописи били су квалитетно слабији од постојећег, те је уџбеник од др Милека Плакић остао у употреби до данас. Аутору уџбеника за VIII разред дате су сугестије у циљу побољшања квалитета уџбеника. Корекире су обухватиле и сугестије добијене путем анкете и саветања које је организовало Одељење просветно-педagoшке службе Завода. То је нарочито дошло до израза приликом његовог трећег, последњег, пређеног и допуњеног издања.

У погледу идејно-научног аспекта, постојећи уџбеници у потпуности задовољавају и то чини њихову основну вредност.

С обзиром на то да је материја која је обухваћена програмом за VII разред још увек у науци дискутабилна и да постоји низ хипотеза, теорија и дилема, нарочито што се тиче порекла извесних група, аутор је без алтернативе дао јасне и непобитне доказе указујући на најмодернија схватања о развоју живог света. Својим излагањем настојао је да коригује и неке грешке које су се појавиле код извесног броја наставника основних школа, нарочито оних који нису довољно квалификовани за ову материју (учитељи предметне наставе, невршени студенти педагошких школа и мање образовани кадрови појединих школа који су у току свог образовања мање пажње поклањали овој материји).

Приликом анкетирања наставника које је водило Одељење стручно-педagoшке службе Завода, а такође и саветања о питању вредности уџбеника, одржаног у Београду, констатовано је да су уџбеници биологије за VII и VIII разред у идејно-научном погледу на висини и да у том погледу уџбеник VII разреда представља изузетну вредност.

Као што је већ изнето, тежина саме материје која се обрађује у VII разреду (односно њена објективна сло-

нека фаза embrionalnog razvoja, snimak sa chasa fiksul-ture, iz baletskе shkole, neka ureђena dečja ustanova u kojoj se vrshi pregled dece, knjiћanski ureђene savistarne prostoriје или slično) delovala аутентичније и unela ди-намичност.

Ovde treba istаћи да неке биолошкe дисциплине, као на пример систематика, биогеографија и друге, захтевају и посебна издања илустрација, што би се веома повољно одразило на развој ученика и допринело развијању љубави према природи и повећању нивоа општег образовања. Оне би уз добру обраду, вероватно, утицале и на смањење обима уџбеника.

Постојећи уџбеник за VII разред могао би технички бити боље опремљен. Квалитет хартије је осредњи. У тек-сту је коришћено неколико типова слова, која су чиста и јасна, а грађиво прегледно. Необавезни део грађива штампан је углавном петитом. Корице су од пуне хартије, са илустрацијом која се односи на историју живог света.

Техничка опрема уџбеника за VIII разред врло је солидна и савремена, хартија је доброг квалитета, текст дат са неколико типова слова, што га чини прегледним, са доста беллина, које одмарају и освежавају. На корицама је илу-страција у боји, која одговара тематици уџбеника.

Најзначајнији елемент за општи суд о уџбеницима свакако је идејно исправан став писца и научни приступ материји. У том погледу уџбеник биологије за VII разред стоји на завидној висини. Уџбеник биологије за VIII разред, поред исправног идејног и научног приступа материји, чини вредним и додатни текстови, добра ликовна обрада и солидна техничка опрема.

Уколико би се у VII разреду извршиле радикалне измене програма, неопходно би било прићи изради новог уџбеника. Ако се, међутим, остане при истом програму, потребно је унапредити постојећи уџбеник: његову дидак-тичко-методичку страну, језик и стил, илустрације и, евентуално, техничку опрему.

За уџбеник VIII разреда предлог би био: радити на његовом даљем унапређењу у смислу актуализирања садр-жаја и на оживљавању текста погодним фотографијама.

УЧБЕНИЦИ МАТЕМАТИКЕ*

У основним школама Социјалистичке Републике Србије у употреби су уџбеници математике следећих аутора:

1. Бројимо и рачунамо — рачуница за I разред од Станка Правановића,
2. Бројимо, меримо, рачунамо — приручник за II разред од Станка Правановића,
3. Математика — за III разред од Станка Правановића,
4. Математика — за III разред од Слободана Бајића,
5. Математика — за IV разред од Станка Правановића,
6. Математика — за IV разред од Слободана Бајића,
7. Аритметика — за V разред од Мирослава Живковића,
8. Аритметика — за VI разред од Мирослава Живковића,
9. Аритметика — за VI разред од Ратимира Стефановића,
10. Алгебра — за VII разред од Мирослава Живковића,
11. Алгебра — за VIII разред од Мирослава Живковића,
12. Геометрија — за V разред од Радоја Обрадовића,
13. Геометрија — за VI разред од Радоја Обрадовића,
14. Геометрија — за VII разред од Станка Правановића,
15. Геометрија — за VIII разред од Станка Правановића.

Као што се из прегледа види, за основну школу постоје уџбеници за све разреде, од којих су неки паралелни (математика за III и IV и аритметика за VI разред).

Уџбеници математике за разредни ступањ наставе (I—IV)

Групу уџбеника математике за ниже разреде у основној школи чини 6 уџбеника. Како се два паралелна уџбеника за III и IV разред врло мало разликују у концепцији, то ће се овај део анализе уџбеника за ниже разреде односити на уџбенике оба аутора. Све оно што је специфично за уџбенике једног, односно другог аутора, и што је значајно, у анализи ће се посебно истаћи.

Програмом прописано градиво за I и II разред Станко Правановић је обрадио у књигама, од којих је прва одобрена

* Анализу обрадио Мирко Шкачки, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије.

као уџбеник, под називом: Бројимо и рачунамо — рачуница за I разред, а друга као приручник, под називом: Бројимо, меримо, рачунамо. И друга књига је могла бити одобрена као уџбеник, јер има својства уџбеника, као и прва. Уџбеник за први разред назван је и Сликовница за I разред, а тај му назив највише и одговара и тако га наставници у пракси и зову.

Посматрани у целини, и у редоследу, ови уџбеници су од разреда до разреда све бољи и бољи. Док се у прва два уџбеника (I и II разреда) јавља несигурност аутора, па и недограђеност обраде појединих проблема, дотле су уџбеници за старије разреде, писани касније и на искуствима коришћења уџбеника за млађе разреде, веома квалитетни и са савременом концепцијом*. Препризно и до краја смишљено су реализовани задаци које су аутори себи поставили.

Међутим, и поред низа врло интересантних и успешно решених идеја за обраду градива, у сваком од ових уџбеника има и слабости. На пример, писац уџбеника за I разред везује формирање појма броја за обраду скупова (што је позитивно), при чему настоји да реализује захтев Наставног програма — „Описивањем с множинама упознаје се конкретан број као множина јединица“. Међутим, писац овај проблем није довољно разрадио. Учитељима у пракси потребна је шира методичка култура, да би оспособили ученике да схвате број као својство одређене множине. Пожељно би било обраду теме о скуповима прерадити и комплетније је дати, користећи најновију литературу о тој проблематици.

Аутори уџбеника су углавном обрадили градиво које је прописано Наставним програмом. Одступања су незначитна и односе се на мања скраћивања или проширивања градива. Изостављано је, на пример, градиво које се односи на мере за време, појам $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$, на неке геометријске садржаје, мере за вредности и др. У уџбеницима за I и II разред неки наставни садржаји оскудно су обрађени (на пример појам дужи, обло, рођасто, право, криво и др.).

Редослед обраде градива углавном се подудара с редоследом који је дат у прописаном програму; међутим, јављају

* Квалитетни, а и слабости ових уџбеника детаљније су обрађени и изложени у приложеном опширнијем анализу. Анализе о овим уџбеницима дали су др В. Пекиши, др Р. Кавичев, Д. Ђуловић и М. Пантош.

се и неке измене, на пример при обради квадра, правоугаоника, правог угла, коцке и квадрата, праве, дужи, полуправе, тачке, равни и узајамног положаја правих које припадају истој равни; ваљка, крута, кружнице. Неке од измена у редоследу обраде садржаја у односу на прописани програм не утичу на интензитете програма, неке представљају чак усавршавање, побољшање редоследа програмских садржаја, док само мањи број измена није сасвим у складу с циљевима и задацима наставе и треба их отклонити.

И ови, као и остали уџбеници, рађени су пре објављивања концепције Завода (1967) и израз су ауторових погледа на наставу математике.

Основна одлика ауторових концепција је у томе да је програмом прописано градиво подељено на одговарајуће целине — тачке, које се нису једна иза друге у облику задатака у различитим видовима (да се посматра, да се нешто физички уради да се нешто израчуна), с циљем да ученик сагледа правило, својство, поступак, а затим, користећи се подесним питањима, аутор захтева од ученика да одреди и изрази решење проблема, правило или законитост. Проблемска обрада материјала, нешто комбинована са оним што се ученику као информација мора рећи, побуђује ученика на већу заинтересованост да открије и сазна оно што је у задатку постављено.

Збирке задатака за вежбање потпуније су у уџбенику за старији разред. Међутим, честе су критике уџбеника за млађе разреде и оне се првенствено односе на задатке у њима. Понекад критике и нису оправдане. Говори се уопштено да су у збиркама задаци тежи, али се не каже колико је таквих задатака и, конкретно, који су то задаци. Задатака треба да буде лакших и тежих — у односу на способности ученика. Ипак, збирке задатака треба ревидирати и ослободити их оних задатака који не одговарају захтевима програма за одговарајући узраст.

Техничка опрема уџбеника је неуједначена. Илустрације у неким уџбеницима су квалитетне, а у неким су слабе (уџбеник за II разред). Насловне стране такође захтевају прикладност и функционалност решења.

Са психолошког становишта наведени уџбеници одговарају менталном нивоу ученика и њиховој способности за учење. Међутим, осим ове уопштене и емпиријске конста-

такође, уџбеник треба оцртати и са становишта слабости, односно грешака, које се потицају током обраде градива. Анализа, са психолошког становишта, показала је да грешака има доста и да би их пре наредних издања уџбеника требало отклонити. Најчешће грешке су у процесу формирања појмова: претерано задржавање на посматрању, које онемогућава ефикасно развијање апстрактног мишљења и бржи прелаз на извођење генерализација и симболе.

Ове, и неке друге слабости, захтевају да се уџбеницима посвети посебна пажња са дидактичког и психолошког становишта и да се изврши њихова ревизија.

Уџбеници аритметике за V и VI разред и алгебре за VII и VIII разред

Основне одлике ових уџбеника су:

1. У сваком уџбенику у потпуности је одређено градиво које је прописано Наставним планом. Скраћивања програма није било. Међутим, у сваком од њих јављају се извесна незнатна проширивања која знукoliko не мењају концепцију програма, нити отежавају његову реализацију у оквиру постојећег фонда часова. Проширивања су ауторима послужила да потпуније и јасније обраде извесне програмске садржаје. Она су одраз ауторовог схватања о томе како и у којој мери треба обрадити поједине садржаје.

На пример: а) основним рачунским операцијама природним бројевима дато је више места него што је потребно (Аритметика V), б) увођењем појмова и ставова, у оквиру појединих поглавља, који нису директно изведени из програма, а нису нарочито ни потребни, проширен је програм (Радосмир, Стефановић VI) и сл.

2. Редослед обраде, с малим изменама, у потпуности одговара редоследу програмских садржаја у прописаном Наставном програму. Ретка су и незнатна одступања од интенције програма, не само када је реч о редоследу обраде него и о обиму и расподели програмских садржаја на поглавља, односно на мање или веће наставне целине. Све је то допринело да је у уџбеницима остварен логичан редослед излагања, обезбеђена нормална динамска реализација програма и постигнут континуитет у раду.

Поменуће измене у редоследу обраде програмских садржаја негде су израз концепције аутора (на пример, Живковић VII разред, једначине обрађује пре рачунских операција са позитивним и негативним бројевима, чиме сужава поље рада), а негде неравнотеженог става о томе које садржаје програма треба пре, а које касније обрадити (на пример: Да ли да се појам функције обради пре једначине, или обротно?).

3. Посматрајући ове уџбенике са становишта њиховог обима (број штампаних табака, цртежа и илустрација, број задатака и др.), долази се до закључка да су опширнији него што је то потребно. Рационализација у овом смислу може се извршити са разних аспеката, а конкретније код сваког уџбеника тамо где је опширност очигледна и сувишна.

4. При обради програмских садржаја, у сваком од поменutih уџбеника, при излагању, а и на крају обрађених појединачних тема, користе се илустративни примери.

Осим тога, иза сваке обрађене програмске целине дате су успешно компоноване одговарајуће (мање или веће, што зависи од обима програмске целине) збирке задатака, које су намењене утврђивању пређеног градива (научених појмова, правила, законитости и др.), увежбавању изведених поступака и правила, као и обнављању и систематизовању стечених знања. Поред великог броја задатака који су намењени увежбавању технике рачунских операција, у збиркама се налази и приличан број текстуалних задатака који са посебно издвојеним проблемима и математичким досеткама служе развијању математичког мишљења и логичког расуђивања. Међутим, обимне збирке задатака требало би ревидирати и очистити од задатака чија проблематика није актуелна или су „психолошки прениско темпирани“, као и од задатака који премашују могућности ученика (задаци у групи „Проблеми“ и „Досетке и грешке“). Сажимањем текста излагања градива и филтрирањем задатака знатно би се смањило обим сваког од ових уџбеника.

5. Градиво је у уџбеницима оба аутора обрађено на потребној научној висини. При обради градива аутори су настојали да већину постављених проблема третирају са становишта савремених идеја у математичкој науци, служећи се, при томе, углавном, неким појмовима и методама теорије

скупова. У коликој су мери аутори у томе успели, тешко је у овом моменту на то питање у потпуности одговорити. Позитивно је да су у обраду градива унесене новине у науци и да се за њих налази одговарајуће место у основношколској настави. Али, у том погледу уочене су и извесне слабости, недостаци и недоследности (видети приложене анализе) и о њима треба водити рачуна.

6. Језик и стил у уџбеницима су добри, нарочито у уџбенику Ратомира Стефановића. Терминологија је савремена, највећим делом она која је већ одомаћена у нашем уџбеницима. Естетска страна задовољана, а уџбеници су технички коректно и прецизно опремљени. Цртежи, табеле, схеме и графички педаантно су урађени.

Уџбеници геометрије за V и VI разред

У оба уџбеника, чији је аутор Радоје Обрадовић, наставни садржаји су обрађени према прописаном програму за одговарајући разред. При обради градива писац уџбеника доследно се придржавао програмских теза и њиховог реда-следа у програму, чиме је доследно реализовао концепцију Наставног програма.

И један и други уџбеник, по обиму, броју и избору задатака, сведени су на разумну и прихватљиву меру. Ниједан од њих, по обиму, не прелази 100 штампаних страница.

Илагање новог наставног градива надовезује се на оно што су ученици већ учили. У уџбенику за V разред претходно градиво у истим разредима освесжана се и сређује у уводу, у виду прегледног резимеа, а уџбеник за VI разред је, у ствари, наставак уџбеника за V разред.

То значи, да су оба уџбеника рађена по истој концепцији, писана истим стилем и језиком, уз коришћење исте терминологије, а и структурирани су на исти начин. Кратко речено, они чине јединствену целину.

Ови уџбеници нису могли бити рађени по концепцији Завода, али су аутори имали у виду писмене инструкције, дате у виду теза, које је сачинио Завод и које је као помоћ и оријентацију за рад ставио на увид писцима уџбеника, рецензентима и члановима оценовачких група за поједине врсте уџбеника.

При обради градива обезбеđen је не само логичан редослед него и повезаност наставног градива, поступност обраде и формулисања појмова, извођење и формулисање закључака, правила и законитости. Понекад је тежино и ритам излагања успорен (дуг увод, превише примера, односно експеримената, на пример, у поглављу „Симетричност тела“), те се споро долази до резултата, до постизања постављеног циља.

Програмски садржаји су обрађени у целини. Скраћивања програма нема, а проширивања се јављају при увођењу и објашњавању оних термина и садржаја који нису директно дати у програму: ротација, транслација, куб бројева и сл. Проширивање се јавља и при обради неких садржаја, који су делумично дати у тексту, а већим делом у збиркама задатака, уз већа програмска поглавља, под насловом „Задаци за вежбу“.

Техничка обрада градива извршена је коришћењем специфичних техничких решења. Странице уџбеника су наменски подељене, а делови страница различито обојени (двобоје). Шире део страница користи се за текст, а ужи за цртеже и слике. Двобојност и истицање илустрација делују естетски, привлаче пажњу ученика, приближавају му дату илустрацију и истичу њен значај. Ово је посебно значајно ако се има у виду узраст ученика који користе ове уџбенике, као и важност и улога посматрања при проучавању садржаја геометрије.

Међутим, овакво решење техничке обраде оставља много неискоришћеног простора на страницама уџбеника, а то поскупљаје књигу. Постоје мишљења, па и сугестије, да се у уџбеницима за овај узраст ученика задржи двобојност, али не на подлози (матрине странице) слике, него да она буде на самој слици.

Обрада градива у овим уџбеницима у потпуности задовољава, како по јасноћи и концизности излагања тако и по стилу, језику и терминологији. Нејасно је зашто аутор не користи термин површ, иако се овај термин користи у млађим и у старијим разредима основне школе.

Дидактичко-методичка концепција писаца ових уџбеника огледа се у сталном тражењу компромиса између метода информатрија (саопштавања нових знања) и методе организованог самосталног рада ученика, путем којих ученици уз

појачане напоре, сопственим радом и размишљањем, усвајају нова знања. Читајући уџбеник, стиче се утисак да је основни циљ аутора да ученици усвоје чињенице, а не и да самосталним радом дођу до њих, да их открију и да их дефинишу. Недовољна су настојања и могућности да се код ученика развија апстрактно мишљење и логичко закључивање.

При обради градива је видно настојање аутора да активизира ученика учешћем у посматрању, експерименту, мерењима и сл. Међутим, ауторова информација доминира, експеримент се врло ретко замењује логичким доказом, па и тада само у елементарном виду. Сматрамо неопходним постепено подизање нивоа обраде наставног градива, експеримент треба да уступи место дедуктивном доказу, нарочито када су за ово обезбеђене потребне развије научене чињенице.

При обради градива требало је у већој мери обезбедити и изразити координацију између аритметике и геометрије, и то првенствено коришћењем терминологије из области скупова: скуп тачака, скуп правих и сл., симетрала стране, симетрала угла и сл.

Иза обраде појединих програмских целина дате су одговарајуће збирке задатака и питања, која су намењена вежбању и утврђивању знања из одговарајућег одељка. Међутим, недостају задаци који би послужили продубљивању и систематизацији стечених знања у оквиру садржаја појединих поглавља.

Уџбеници геометрије за VII и VIII разред

Аутор ових уџбеника, Станко Првановић, обрадио је све садржаје који су прописани Наставним програмом за VII и VIII разред основне школе. Градиво је обрађено на потребној научној висини, изложено је лепим стилom и чистим језиком, уз коришћење савремене математичке терминологије. Међутим, аутор се повремено користио и терминологијом која нису уобичајени и не користе се у уџбеницима претходних разреда (подударне дужи, подударни углови, пантљиха, пресек пантљихе и др.).

При обради програмских садржаја аутор уџбеника је местимично вршио проширивање, јер је претеривао у ригор-

розности формулација и ширини интерпретације неких програмских садржаја. Аутор је понекад захтевао, и у уџбеник уносио, и такав материјал који се не налази у прописаном Програму геометрије за основну школу и који често не одговара узрасту ученика. Примери за ово су: према програму, у основној школи се обрађују само конвексни многоуглови; аутор insistira на конструкцији правилног петougла; Талесова теорема се образлаже у различитим варијантама, па се чак даје и индиректан доказ обрнуте Талесове теореме: у прописаном програму нема ни помена о хомотетији; од правила сличности треба образложити само оно када троуглови имају по два угла једнака (аутор тражи сва четири); дат је појам радијана, па и задаци у вези са њим; Питагорина теорема се доказује на шест различитих начина, а примењује се и на сличне троуглове и сличне многоуглове, па и на конструкцију облика $\sqrt{T} = \sqrt{(\sqrt{5})^2 + (\sqrt{2})^2}$; од ученика се захтевају три дефиниције шифрамиде, извођење конструкције елипсе итд.

Међутим, када је реч о овим уџбеницима за геометрију, неопходно је истаћи и у довољној мери приказати њихову основну одлику, а то је концепција по којој су рађени.

Ови уџбеници по својој дидактичкој концепцији представљају квалитетну новину, како по третирању програмских садржаја, тако и по начину и методама њиховог излагања. Поменуће новине заснивају се на идеји аутора да треба оспособити ученика да самостално стиче знања. Од ученика се захтева самостални рад и при стицању нових знања, а не само при примени стечених знања, при решавању задатака.

У овим уџбеницима, који се битно разликују од уџбеника геометрије за V и VI разред, о којима је већ било речи, као и од ранијих уџбеника др Николе Чепица и других, ученику су дати многи поводи за размишљање и активан рад. Они имају инвентар информација са збиркама задатака које се пружају ученицима, већ је то дидактички и методички тако припремљен материјал да се ученик при раду непрекидно суочава с низом проблемски постављених питања, огледа и задатака. Ученик је стављен у ситуацију да размишља о постављеним проблемима, мора да изврши назначене радње, да тражи функционалне зависности, да утврди и дефинише правила и законитости. У случају да ученик не

успе да да одговоре и решења на постављена питања, тада се користи упутствима која су одштампана на крају уџбеника.

Ови уџбеници имају карактер радне књиге, која ученика усмерава и води при обради градива, а својом структуром и композицијом подстиче га на активан рад. За наставника је овакав уџбеник од посебне вредности, јер му, при обликовању наставе, помаже у формирању активне радне атмосфере и доприноси развијању математичког мишљења.

Уџбеници Станка Примоновића одликују се и својом структуром и композицијом. Сваки од њих компонован је тако да су у оквиру одређене шире проблематике формирано посебна поглавља са тачно утврђеним циљем, и то:

а) „Основни текст уџбеника“ има циљ да подесним питањима води ученикову мисао на ономе што треба да увиди, да пронађе, ка појму, теорему, правилу.

б) „Примена, проширивање и продубљивање“, поглавље које доноси допуњски материјал уз основни текст и углавном замењује уобичајене збирке задатака.

в) „Упутства“ чине објашњења за решавање питања и задатака из прва два поглавља.

г) „Резиме“ је поглавље у коме се концизним констатацијама износи чињенице и закључци до којих се дошло у претходном проучавању.

Наведенимо још једну, веома вредну идеју аутора ових уџбеника. У посебној глави, у 25 тачака, на крају геометрије за VIII разред, аутор је извршио рекапитулацију целокупног градива, где је дао сажет курс геометрије у вишим разредима.

Још при прегледу рукописа за ове уџбенике, као и сада, била су подељена мишљења о успеху који је постигнут оваквим приказом и обрадом наставних садржаја. Било је присталица и критичара. Критичари нове концепције углавном су изражавали сумњу у успех примене оваквих уџбеника. Зато је Завод за издавање уџбеника обезбедио не само знатан број рецензената, посебно из праксе, за преглед и оцену примљених рукописа за уџбенике геометрије, већ је организовао двогодишње експериментално испитивање и упоредно вредновање наставних исхода који се јављају као резултат коришћења уџбеника геометрије за VII разред основне

школе, čiji су аутори др Никола Частенац (његов уџбеник је од раније у вишегодишњој употреби) и Станко Првановић. Експериментат је (изведен у 22 основне школе) изводила стручна група састављена од математичара, психолога и педагога. Сређивање ових података је при крају, а анализа у вези са овим експериментом биће штампана и презентирана јавности.

Експериментат је дао извесне резултате. Посебно су интересантне разлике у наставним исходима које су последица самосталног рада ученика при усвајању програмских садржаја. Позитивна је разлика, на пример, у погледу трајности стеченог знања у корист уџбеника Станка Првановића.

Посматрано у целини, у постојећим уџбеницима у потпуности је обрађивано наставним програмом прописано градиво. Одступања је било у извесној мери, али она нису знатније утицала на квалитет уџбеника.

Квалитет уџбеника стално се, од издања до издања, побољшава. Они постају савременији и по научним садржајима и по техничкој опреми, а све више продиру савремене концепције о уџбеницима за ову наставну дисциплину. Методе информисања све више уступају место радним методама, које у максималној мери подстичу ученика на самостално учење.

Већина уџбеника је преопширна, услед опширне обраде градива, проширивања програма, обимних збирки задатака и сл.

Не постоји јединствена, општеусвојена концепција о изради уџбеника, те се уџбеници у великој мери међусобно разликују и делују концепцијски хетерогено.

Да би се рад на усавршавању уџбеника успешније одвијао, да би се постојећи уџбеници заменили новим и квалитетнијим, предлажемо да се размотре следећа питања.

1. Да се изради јединствена концепција за уџбенике математике или бар да се утврде опште основе. То би требало да буде нека врста норматива којих ће се придржавати и писци уџбеника и рецензенти. Ниједан уџбеник који не испуњава нормативне концепције, односно сваку од утврђених општих основа не би требало да буде одобрен за употребу у школи.

2. Јединствена концепција би уклонила постојећу хетерогеност схватања различитих аутора и допринела би обез-

beđenju didaktičkog i stručnog kontingiteta, bez obzira na to da li je писац једно или више лица. То би такође олакшало рад рецензента и омогућило јединственији методолoшки приступ овом значајном послу у процесу стварања уџбеника.

3. Убудуће, у складу с могућностима, треба ићи на претходно експериментално вредновање рукописа у наставној пракси, чиме би били знатно умањени субјективност и недостатак проверених чињеница, као и непосреднији утицај наставне праксе на израду уџбеника.

4. У структури група оцењивача треба обезбедити стручни третман сваког рукописа са дидактичко-методичког и психолошког становишта, што је досад недостајало у већини случајева.

5. Што пре треба приступити оцени постојећих уџбеника са становишта њиховог сталног унапређивања и рационалије израде: скраћивање, отклањање сувишног и застарелог, свођење збирки задатака на рационалну меру и тражење прикладнијих техничких решења.

ПРИРУЧНИЦИ ОСНОВА ОПШТЕТЕХНИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА

У издању завода штампани су приручници за ученике I, II и III разреда основне школе под насловом **Познавање природе и друштва — Основи општетехничког образовања** (по разредима), са прилозима за рад ученика.

Васпитно-образовни садржај приручника и практичне делатности ученика у свему су усклађени са захтевима наставног програма.

С обзиром на специфичности ове васпитне области у I, II и III разреду за коју нису предвиђени посебни часови у наставном плану, већ само одељак „Практични радovi ученика” у наставном предмету Познавање природе и друштва, приручницима је дат наведени наслов. Поред програмских

* Анализу обрадио Милош Вучковић, просветни саветник Просветно-наставног завода Београд.

садржаја познавања природе и друштва, проручници су обухватили и остваривање појединих одговарајућих задатака осталих наставних предмета (материал језик, математика и ликовно васпитање), чиме је остварен принцип корелације у настави. Тако се ови садржаји користе као метод и средство стицања знања у настави и разним видовима слободних активности техничког карактера. Овим се, уједно, пришло превазилажењу слабости ранијег, традиционалног „ручног рада“.

Основна концепција приручника такође се подудара с Наставним планом и програмом за основну школу у Социјалистичкој Републици Србији и с концепцијом савезног документа „Основна школа“ (стр. 114—115). Концепција аутора усмерена је ка томе да од првих дана школовања, поступно и систематски, почне процес елементарног увођења младих у свет технике, и то углавном посматрањем, развијањем локалних активности и практичних делатности које су усклађене с дечијим узрастом, уз примену различитих савремених метода и облика рада, упоредо с давањем основних знања, умења и навика у оквиру одговарајућих наставних предмета.

Концепција сва три приручника (за I, II и III разред) базира на доследном избору садржаја који задовољавају принципе посматрања, поступности, активне очигледности и разноврсних практичних радова адекватних програму, дечијем интересовању и могућностима психофизичког узраста. То је конкретно истакнуто у упутствима за рад с приручником, у самом уводу сваке књиге. Тако, на пример, у I и II разреду почиње се са организованом игром помоћу техничких играчака и материјала за конструкције (конструкторима), који код деце буде интересовање, машту и љубав према техници, развијају основно техничко мишљење, могућу культуру рада и извесне почетне облике стваралаштва.

Аутори свих приручника настављају и из разреда у разред одржавају логичку везу континуирањем и проширивањем садржаја и радотехничких задатака који чине целински систем елементарног техничког васпитања и образовања. Ово се у наведеним приручницима постигло и постепеним увођењем ученика у радове с материјалима лакшим за обраду и употребом простих и једноставнијих прибора и ручних алата. Дочуваје, у III, а затим у IV, V и VI разреду, прелази

се на сложеније и теже делатности, као и на богаћење активног дечјег речника техничким терминима. При овоме имало се у виду стварање солидне основе за прелазак на виши ступањ опште техничког образовања у старијим разредима основне школе.

Приручници Основни општег образовања, за ученике IV, V и VI разреда, исто су тако у потпуном складу са Наставним планом и програмом за основну школу у СРС. Међутим, услед разноврсности школских средина, у овим књигама је дат већи број практичних радова материјалом који предвиђа програм, прибором, алатом и одговарајућим техникама обраде, да би школе могле да врше избор према својим условима и могућностима.

Као и у приручницима за I, II и III разред, и за ове разреде планирани су практични радови помоћу којих се, поред испуњења задатака ОТО, доприноси и остваривању средњих задатака осталих наставних предмета (познавање природе, математика, познавање друштва, и др.).

У свим приручницима посебна пажња посвећена је саобраћајном васпитању ученика. Пошло се од упућивања ученика у основне прописе о саобраћају, који важе за пешаке. У старијим разредима (V и VI) ученицима су дата упутства о вожању бициклом, о прописима којих бициклисти треба да се придржавају, као и о техничким средствима која се користе у саобраћају.

Приручницима за IV, V и VI разред обухваћени су програмски садржаји који ученицима омогућују систематско научно упознавање појединих појава у природи и њихових узрочно-последњичких веза. Помоћу стицања и примене теоријских знања и организовања практичних радова, аутори постепено, путем посматрања израде, схема и цртежа, коришћења материјала, алата и других средстава наставног рада, уводе ученике у познавање једноставнијих процеса технологије рада и најглавнијих страна производње. У приручницима је поклоњена пажња потреби да све делатности ученика буду усклађене са могућностима учениковог узраста. Зато су, да би се олакшао рад учитељима и наставницима у планирању, припремању и извођењу наставе ОТО, у приручницима дати и основни подаци о материјалима за рад (хартија, картон, дрво, метал), а у тексту о изради појединих предмета свуда су означени материјал, прибор и алат, као и

редослед радњи (тј. фаза којих се треба придржавати у току рада).

Такође је обрађена пажња и хигијенско-техничкој заштити ученика при раду.

У целини и појединачно анализирани, ови приручници (I — VI разред) својим садржајима, концепцијом, обрадом и опремом задовољавају савремене педагошке и дидактичко-методичке захтеве у погледу осмишљеног повезивања теоретског и практичног рада ученика овог узраста. И на овај начин приручници одржавају своју идејно-научку усмереност.

Структура свих ових приручника (I—VI разред), њихова дидактичко-методичка обрада текстовног дела и функционална повезаност тога са илустративним делом и инструкцијама за све самосталнији и стваралачки рад ученика (питања, задаци и практични радови) обезбеђују поступно, континуирано ширење техничког хоризонта ученика путем савлађивања програма овог иначе сложеног васпитно-образовног подручја, као једне значајне компоненте у остваривању општих задатака основне школе.

Језик и стил у приручницима прилагођени су одговарајућим разредима, односно узрастима ученика. Испољена је тежња да се обогаћивање дечјег речника појмовима из области ОТО врши исто тако поступно и пажљиво, повезано са одређеним поглављима, одељцима и радовима, што је и у тексту истакнуто специјалним слогом. Уз то, аутори су настојали да се технички изрази, где год је то могуће, прилагоде нашем језику, тј. да се нађу одговарајући изрази. У целини, стил и језик су коректни.

Илустрације у приручницима I, II, III и IV разреда рађене су у више складних боја, на бездраној тежој хартији, тако да по својој техничкој обради ови уџбеници спадају у ред најбоље опремљених. Наслови поглавља, одељака и остали текст на завидној су графичкој висини.

У I, II, III и IV разреду, на крају књиге, дати су материјали за извођење практичних радова, што у многоме олакшава снабдевање ученика основним материјалом у свим, а нарочито сеоским школама. Исто тако, то обезбеђује доследно, организовано обављање предвиђених практичних радова према плану за све ученике.

Приручници за V и VI разред такође су лепо и богато илустровани, у више боја, на истој врсти хартије. Техничка опреma, графичка обрада и цртежи дати су прецизно, прегледно и често. Ових шест приручника веома привлачно и пријатно делују и својом естетском страном уносе видно освежење у област уџбеничке литературе.

С обзиром на све што је изложено, а у вези са израженом потребом за овим књигама, предлаже се да се сви ови приручници — од I до VI разреда — одобре и препоруче као уџбеници у школама.

Ради што рационалнијег коришћења приручника за I, II и III разред, Завод за издавање уџбеника СРС ангажовао је исте ауторе да израде „Методичка упутства за учитеље“, која ових дана излазе из штампе. То ће још више допринети унапређењу општетехничког образовања у овим разредима, односно подизању нивоа и квалитета наставе наведених предмета. У припреми је израда и методичких упутстава за коришћење приручника општетехничког образовања у IV разреду.

УЏБЕНИЦИ ГЕОГРАФИЈЕ*

Завод је издaо три уџбеника географије за основну школу, и то: за VI и VIII разред од Милутина Михаиловића и Миодрага Милошевића, а за VII разред од Петра Милићевића.

Сва три уџбеника рађена су углавном према Наставном плану и програму за основну школу. Посебно треба истаћи усаглашеност уџбеника географије за VII разред са Наставним програмом. Мора се, у вези с тим, констатовати да је и Наставни план и програм у VII разреду најбоље решен, што је, поред индивидуалног квалитета самог аутора, неоспорно утицало да уџбеник буде на потребном нивоу. Што се тиче

* Анализу обрадио Драгутин Ранковић, просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Одговорна редакциона група за географију при Одељењу просветно-педagoшког службе Завода за издавање уџбеника СР Србије.

учbenika za VI, a нарочито VIII разред, мада не одступају од програма, опширни су и већег су обима него што је потребно. Смањење обима, које у следећим издањима треба реализовати, не би смело да доведе до редуцирања појединих партија већ само до сажимања садржаја неких наставних јединица, као на пример „Динарски предео“, јер за предавање и утврђивање предвиђена су укупно 3 часа, што је апсолутно недовољно. За ово у сваком случају не сносe одговорност само аутори. Највећи део кривице мора се приписати Наставном програму, а још више Наставном плану, јер се са предвиђеном фомом часова не могу успешно обрадити програмски захтеви. Дакле, потребно је, пре свега, извршити корекцију и редуцирају наставног програма географије, пре свега за VI и VIII разред основне школе.

Сва три учbenika су настала по концепцији урађеној у Одељењу стручно-педагошке службе Завода. Пошто је усвојен комбиновани тип учbenika, као најприхватљивији за материјалне, организационе и стручне могућности у нашој Републици, аутори су акцептирали ово решење као најсавршене. Према томе, писци су у основи саставили своје књиге према захтевима концепције.

Сва три учbenika у погледу континуитета грађе представљају складну целину.

Научност у учbenicима је потпуна. Најновији статистички, демографски и други подаци унесени су у садржај учbenika. За ове школске књиге коришћени су савремени научно-истраживачки резултати. Посебно је значајно да су писци у току актуелних економских, политичких и опште друштвених кретања и збивања и да све те промене уносе у своје књиге. Дефиниције, класификације и систематизације заснивају се на научно утврђеним чињеницама и одговарају намени.

У поређењу са претходним учbenicима, а нарочито са учbenicима географије за VI разред основне школе од Омера Хајрића и Јусуфа Грамова, овај учbenик је далеко стручније састављен, са солиднијим познавањем материје, која се у VI разреду основне школе обрађује.

На основу чињенице да су сви учbenici писани на основу најновијих научних резултата и да садрже најсвежије податке, може се рећи да су на завидном идејном нивоу. Ако се томе дода и интерпретирање материје у духу наших

савремених тумачења и схватања, онда се може бити сигуран да је претходна констатација реална. Ученици се преко ових уџбеника васпитавају да воле своју и друге земље, да негују социјалистички патриотизам и боре се за интернационализам, да буду слободољубиви и правољубиви.

Сва три уџбеника, према мишљењима многих практичара, адекватни су узрасту ученика. Уџбеник за VII разред у потпуности одговара интелектуалним могућностима ученика. Поред тога што је уџбеник привлачан самим својим садржајем, писац је са изванредном мером за одабирање, количину и обим материје успео да ученика привеже за књигу; ради тога је тај уџбеник не само погодан за учење већ га ученик радо чита, према томе и ефикасно се њиме служи.

Кад је говорено о усклађености уџбеника са Наставним планом и програмом, наглашено је да су уџбеници за VI и VIII разред обимнији него што је потребно. Али, пошто је уџбеник конкретизација одређеног програма, не може се занемарити чињеница да би неопходно било извршити корекције Наставног програма. Но, и поред ових примедaba, уџбеници одговарају психофизичким особинама ђака VI односно VIII разреда основне школе.

У поређењу са претходним уџбеницима географије тзв. градиционалног типа, који су углавном презентирали само чињенице и готова решења и тиме спутавали развијање виших интелектуалних функција, ови су знатно бољи и много комплексније одговарају захтевима савремене наставе географије. Садашњи уџбеници, својом концепцијом и дидактичко-методском опремом, пружају позитивне могућности за активан однос ученика према географској грађи. У овим уџбеницима нису дата готова решења и заокруљена знања већ се системом разних питања, задатака, вежби, компарацијама са познатим стварима и појавама утиче на ученике да буду активни, да буду не само усвајачи већ и освајачи нових знања. Да би се лакше смислили и ефикасније савлађивали градиво, у овим уџбеницима су у самом тексту или на крају једног заокруљеног садржаја или књиге дата шира објашњења значења нових појмова, непознатих или мање познатих речи, што такође значи да ученик има активан однос према садржини књиге, да није пасивни читалац који само меморише, већ њен активни усвајач.

Нови pojmovi i nepoznate речи ne opterećuju učenike, jer su autori o tome vodili računa i upotrebljavali ih u mjeri koja odgovara mentalnim mogućnostima učenika.

Kratki, interesantni uvodi ili pripremni zadaci izazivaju radoznalost učenika da se upoznaju sa sadržinom koja sledi, što, opet sa svoje strane, dovodi do određenog aktivnog odnosa prema knjizi.

Cilj jednog broja pitanja, posle obrađene nastavne jedinice, jeste da se utvrđuju i uvećavaju znanja, dok je cilj drugih pitanja i vežbi da podstaknu učenika na razmišljanje, zaključivanje i aktivno rešavanje zadataka.

Jezik kojim su pisani udbenici pravilan je, priznan i jasan, bez suvišnih reči ili rečenica. Stil je lak, naučno-popularan i za decu ovog uzrasta prihvatljiv i razumljiv. Pisari neguju lepu rečenicu, tako da ovi udbenici doprinose razvijanju pravilnog književnog a posebno stručnog izražavanja. Duzina rečenica i pasusa je dobro odmerena, tako da đacima ne stvara teškoće; od početka do kraja oni mogu ne samo da čitaju već i aktivno prate pojedine tekstove.

Pored didaktičko-metodskog aspekta sadašnjih udbenika geografije, koji je u odnosu na ranije udbenike geografije za osnovnu školu znatno unapređen, još se veći napredak ogleda u estetskom izgledu i vrednostima novih udbenika. Počev od korica i naslovne strane u novim udbenicima, koji već svojom spoljnjim izgledom privlače pažnju učenika, pa sve do višebojnih ilustracija u knjizi, učinilo se da udbenik geografije postane rado čitana i često korišćena knjiga.

U ovim udbenicima ilustrativno-dokumentacionom materijalu poklonjena je изузетна pažnja kao svojevrsnoj didaktičkoj komponenti. U tom pogledu, pored fotografija i grafikona, u udbenicima geografije veoma značajno mesto pripada geografskim kartama raznih vrsta, kao изузетно neопходном didaktičком materijalu. Sva илустративни и документациони материјал у најтежњој је вези са текстом удбеника и они чине неоподјиву везу, представљају заправо интегрално јединство. У извесним, не тако ретким случајевима, документациони и илустративни материјал више казује од опширног описа речима. Неоспорне су didaktičko-estetske вредности илустративног и доку-

ментационог материјала у уџбеницима географије. Они у образовно-васпитном раду имају дубок смисао и велики значај, јер, анализирањем карата, дијаграма, фотографија, ученик активно учествује у стицању знања. С друге стране, извесни апстрактни текстуални описи остали би ученицима неразумљиви ако им се не би пружио сликовити приказ илустрацијом, за коју се ученик узима визуелно. Да би слика била визуелно привлачна (фотографија, скица, карта, графикон или дијаграм), она мора да буде и на задовољавајућем естетском нивоу. То је скоро сасвим постигнуто, са изузетком 3—4 недовољно ликовно и технички коректна илустративна прилога, углавном карата.

У поређењу са ранијим издањима Завода, садашњи уџбеници географије, посебно за VII разред, значе освежење и привлаче пажњу ученика.

Разбијањем једноличности слога двома бојама, већим белинама, различитим типовима слова, насловима и поднасловима, модернијим преломом књиге уопште, постигло се да уџбеник, и с те стране, добије у квалитету. Испуњени су и захтеви хигијенско-здравствене природе, јер је основни текст уџбеника слаган према нормама које су устаљене.

Имајући у виду све изнесене аргументе, може се без двоумљења рећи да су садашњи уџбеници географије добри. У поређењу са ранијим много су квалитетније у погледу садржине. С дидактичко-методичке стране не могу се ни упоређивати, а раније уџбенике географије естетски и технички остављају далеко за собом.

Неопходно је да се уџбеници VI и VIII разреда сажму (што би, пре свега, значило да је нужно у програму извршити корекције и редукције), а да се, колико је могуће, ликовно, графички и технички стално усавршавају и богате вишеслојним прилозима.

УЧБЕНИЦИ ИСТОРИЈЕ*

У издању Завода штампани су за потребе основне школе следећи учбеници; за VI разред од др Ивана Божића, а за VII и VIII разред од Ђорђа Грубача. Сви учбеници су настали путем конкурса.

Учбеници историји VII и VIII разреда у потпуности су рађени према Наставном програму историје за основну школу, док у учбенику за VI разред има извесних одступања. Наиме, писац је проширио књигу двема партијама, и то: Исламски свет и европске земље и Постанак и развојак средњоевропских градова. Ово је аутор учинио с разлогом, јер је на тај начин остварио логичко повезивање историјских збивања. Без тога осетила би се извесна празнина, и, на пример, без прве допуне тешко би било разумети успехе турских продирања у Европу. Да би то избегао, др Иван Божић је кориговао један не баш сасвим успео програм. Друга одступања од програма такође су учињена с циљем да се побољша систематичност програма.

Фонд часова који је предвиђен за реализовање програмских садржаја није довољан да би овај наставни предмет могао да испуни у потпуности своје образовне, а посебно испитне задатке. Ради тог веома важног задатка, овај предмет би требало, и према мишљењу многих стручњака, почети систематски учити годину дана раније, тј. од V разреда, разумљиво по два часа недељно. Убеђени смо да би деца тада не само знала више историју већ би њен испитни ефекат био много већи.

Сва три учбеника урађена су према концепцији коју је саставило Одељење просветно-педагошке службе. Комбинован тип учбеника који је усвојен, конкретизован је у књигама др Ивана Божића и Ђорђа Грубача. Писци су, с правом се може тврдити, углавном одговорили захтевима концепције. Извесна мала одступања нису у супротности са прихваћеном концепцијом.

Сва три учбеника, сваки на свој начин, својом садржином и њеном правилном интерпретацијом догађаја,

* Анализу обраде Драгутин Ранковић, просветни саветник Завода за издавање учбеника СР Србије. Ову анализу је усвојила Одговорна група за историју при Одељењу просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника СР Србије.

nisu mogli biti ispunjeni. Za njihovo rešavanje potrebno je angažovanje još većih finansijskih sredstava, što bi nepovoljno uticalo na celu knjigu, koja i ovaako nije mala.

Za potvrdu stava da estetski dobro opremljen učenik, pored didaktičke funkcije koju vrši kao nastavno sredstvo, ima i veće kulturno dejstvo i širu društvenu misiju, može da posluži učenik istorije za VI razred od dr Ivana Božića.

Učeniku istorije, kao svojevrsnoj knjizi, njegovoj sadržini i opremi treba posvetiti izuzetnu pažnju, jer on ima ne samo školsku već i vrlo odgovornu društvenu funkciju. Učenik istorije za VI razred osnovne škole spada među najbolje opremljene školske knjige. Predloženo je da mu se, kao najboljem učeniku Zавода, dodeli nagrada od 10.000 novih dinara. Osim toga, na Сајму књига 1967. године у Београду, овом уџбенику је одато и посебно признање за ликовну техничко-графичку опрему.

Опремљеност свих уџбеника фотографијама, картама, графиконима и другим графичким прилозима, који су урађени са изузетним уметничким и техничким укусом, говоре о посебно вредној дидактичкој компоненти. Мали је број карата, искључиво у уџбенику VIII разреда, које делују квално, војнички, са стрелицама које показују правце напада или кретања војних формација. Ове карте би требало заменити деци интересантним скицама, како је то изванредно инвентивно урађено у уџбенику за VI разред.

Прелом уџбеника је модеран. Разни типови слова, наслови, поднаслови, истицање важнијих момената, уједначавање страница књиге двома бојама и маргинама уједнажено испуњавају здравствено-хигијенске норме, па су због тога ове књиге у техничком погледу на високом, може се рећи светском нивоу.

УЧБЕНИЦИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА*

1. ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Постоје две серије уџбеника енглеског језика за основну школу. Оне се разликују по методу наставе коме су намењене па, према томе, и по начину како се прилази градиву и како се оно презентује ученику односно наставнику. Оба метода настоје да се користе савременим аудио-визуелним средствима, а на то их, донекле, обавезује и одлука републичких органа за просвету, који су решили да сви уџбеници страног језика за V разред основне школе морају да садрже сликовницу, на основу које ће се настава у I полугодшту обављати искључиво орално — то је познати „орални приступ“.

Реализација те замисли — спровођење наставе у току 4 месеца и више искључиво оралним путем — наишла је и наиила на велике тешкоће у пракси, мада су наставници енглеског језика најбољи кадар од свих наставника страних језика. Они су на факултету стекли највише корисних знања, већина их је дошла на студије са извесним предзнањем, просек година старости код њих је најнижи, раде са вољом, јер имају перспективу, а за њихово усавршавање у току праксе (пored органа власти, Катедре за англистику и Друштва за стране језике, који то чине и за наставнике осталих језика) брину се и Британски савет и неке америчке културне установе — фондациије (Фулбрајт, Фордов фонд итд.).

За успешно извођење оралног приступа сликовница, без текста и без конкретних и детаљних упутстава за наставника, није довољна. Стога многи наставници сматрају да овако дугачак орални период, без довољне припреме и без потребног материјала за извођење наставе, нема свога оправдања. Тога се проблема дотакло и проф Li (Lee) са Оксфордског универзитета, приликом састанка са ауторима наших уџбеника енглеског језика, рекавши да орални пе-

* Анализу обрадила Вилма Крауц, просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије. Ове анализе су усвојиле одговорне групе за: руски, енглески, француски и немачки језик при Одјелу стручне-педagoшке службе Завода за издавање уџбеника СР Србије.

риод може da траје и више od једног полугодишта, да може успешно да се одвија и читаву годину само ако су испуњени услови за то: да се наставници тренирају управо за такав начин рада и да располажу прикладним материјалом. Слична мишљења изражена су и на саветовањима о концепцији уџбеника страних језика за основну школу, одржаних у Београду и у унутрашњости.

Овако посматрано, ни серија уџбеника Десе Петковић, ни серија Института за стране језике не задовољавају у потпуности захтеве аудио-визуелног метода. Док се Институт више оријентише на аудитивне елементе — магнетофонске траке, са већим бројем целископних вежбања и усмено увежбавање структура на часу, опет кроз дијалог и друга усмена вежбања, дотле је у серији Десе Петковић више наглашен визуелни моменат. Број вежбања уз текстове је мањи него код Институтових књига, а структуре, облици и друге језичке појаве објашњавају се текстуално, описивањем, јер недостаје елемент аутоматизовања путем магнетофонских вежби. Овај недостатак магнетофонских трака уз уџбенике Десе Петковић покушали смо да надокнадимо грамофонским плочама. Плоче садрже текстове који иду уз сликовницу, затим штива намењена у књизи другом полугодишту и одлична вежбања. Врло су добри и спикери. Међутим, продајна цена плоча је висока. Комплет магнетофонских вежбања уз поједине уџбенике страних језика које продаје Институт, иако су скупљи од комплета плоча, имају и својих предности: Институт држи сваке године семинаре за наставнике који користе његов материјал, па професори не овладају само техником већ уче и методски поступак — каже им се у ком тренутку треба које вежбање увести, када пустити глас спикера да чита текст, а када га треба искључити.

Ту се, наравно, јавља зачарани круг: што је наставник неiskusнији и мање стручан, што је средина у којој ради заосталија, то је већа његова потреба за техником, јер му она пружа већу сигурност у погледу изговора, помаже тамо где је несигуран у слободном изражавању и избору методског поступка. Међутим, баш ти наставници тешко овладају техником руковања магнетофоном, а тешко налазе у својој средини неког ко би им помогао. И обротно: наставници у већим центрима спремајући су у стручном погледу — имају

бољи изговор, овладали су основама методике свога предмета — а у исто време и вештије и сигурније рукују техником која им је мање потребна него њиховим колегама у унутрашњости.

Обе серије уџбеника рађене су према постојећем програму и нема већих одступања. Напротив, може се рећи да за извесан број недостатака у уџбенику и није крив аутор већ је то донекле последица захтева програма којих се ваљало придржавати.

Када су аутори стварали постојеће уџбенике, општа концепција уџбеника страног језика још није била штампана.

Аутори Института заснивали су своје уџбенике на принципима којих се придржава Институт за стране језике — без обзира да ли је у питању рад са малом децом, одраслима или школском децом. Ти су принципи: непосредно увођење ученика у говор, директни метод, дијалогички начин излагања градива, избегавања матерњег језика, орални приступ материји, читање и писање у другом плану, глобално усвајање елемената језика, тј. полази се од реченице као изражене мисли, а не од појединих речи. Тај принцип важи не само у почетној фази него и касније, тежи се ка осмишљеној целини, оформљеној мисли у једној реченици или у једном малом штиву.

О идејности наставе водило се рачуна и настојало се да књиге буду одређене у времену и простору: ако се радња штетва дешава у Југославији, онда се то види из текста, а ако се, опет, дешава у Енглеској или Америци, и онда је то назначено.

Штива у Институтовим књигама за енглески језик у тежњим за лакоћом и јасноћом, понекад су сувише упрошћена и неинтересантна за узраст коме су намењена, но то се може поправити обогаћивањем текста и допуњавањем као што се и нека ретка неадекватна вежбања могу заменити другим. Међутим, Институтова књига за V разред (од Мире Кекић) налази на критике наставника и методичара, због неких непрецизности у излагању материје. Институт је покушао да те недостатке отклони издавањем приручника за наставнике. У дискусијама аутора приручника и рецензентата, као и у дискусијама Оцењивачке групе за енглески језик, речено је да је приручник добар, али да

уџбеник има озбиљних недостатака, па би га требало из темеља прерадити или израдити нову књигу. С обзиром на то да је то први у серији, и за Институт и за Завод било би од интереса да се изда нова књига.

Институт је израдио приручнике и уз остале уџбенике енглеског језика и продаје их уз магнетофонске траке, а уз књиге које штампа Завод.

У књигама Десе Петковић штапа одговарају узрасту ученика, интересантна су и садржајна. Атмосфера књига одговара публици којој су намењене. Књиге садрже мали број вежбања. Вежбања би у ствари требало разрадити у систем са одређеним одвојеним црљенима и снимити са текстовима на грамофонске плоче, као што је то већ учињено са књигом за V разред.

У књигама Десе Петковић није тачно дефинисан амбијент, у коме се одвијају неке мале сцене. Аутор, напиме, приказује неку сцену која се дешава у Југославији, а деца у тој сцени зову се Џон или Хелен, или се, на пример, говори о некој чајиници (teashop) у Београду или негде у Југославији. Такве и сличне аномалије требало би уклонити, а систем вежбања тако разрадити да се за свако вежбање зна шта се њиме жели постићи.

У књигама Десе Петковић требало би илустрације заменити бољим. За све четири књиге, требало би издати приручник за наставнике, са потребним упутствима за извођење наставе.

2. РУСКИ ЈЕЗИК

Опште напомене дате за уџбенике енглеског језика важе и за руски језик, само што је стање кадра, у овом случају, доста неповољно, јер више од половине наставника су нестручњаци, тј. приучени или недоучени.

После погрешно протумачене препоруке просветних органа о давању приоритета учењу руског језика, школе су масовно укидале наставу француског и немачког језика, мада су за те језике имале стручњаке.

За разлику од енглеског језика, за руски постоје три серије: Институтава серија, књиге аутора Мамекић-Станојевић-Васиљев и нова серија Јелице Дреновац.

Као што је речено, Институт за стране језике у својим књигама пружа савременији начин обраде градива него остали аутори. Речено је такође да Институт даје приоритет аудитивном моменту, а донекле занемарује визуелни. Наш Завод је издао зидне слике само за V разред, а за остале се наставници сами сналазе.

Уз уџбенике за руски језик Института за стране језике Завод није штампao још ни један приручник за наставнике. Институт је ангажовао писце за израду приручника. Што се тиче визуелног момента, о коме је већ било говора и за који смо рекли да је у Институтовом методу мало запостављен, морамо још једном нагласити да у аудио-визуелном, структурално-глобалном методу — који је пописао у Француској, а који је даље развио проф. П. Губерина — аудитивни и визуелни компулс (тј. слика и звук) увек иду паралелно и ученик их прима као целину. Ипак и присталице тог метода сматрају аудитивни елемент примарним, јер се аудитивно прима гро сазнања, док слика само служи за објашњавање значења речи без употребе матерњег језика. У том наглашавању аудитивног момента Институт је отишао још даље. С обзиром на то да је највећи део материјала савијен на траку, штапа су, у текм да буду лака и лепршава, понегде испала и сувишне оскудна и упрошћена.

У целини, све четири књиге су прихватљиве, само текстове треба обогатити, али их не треба сувише оптеретити.

Уџбеници серије Маменић-Станојевић-Васиљевић одиграли су код нас пионерску улогу у уџбеничкој литератури за руски језик. Они су се први појавили, задовољили хитну и масовну потребу, али су касније превазиђени савременијим уџбеницима. Завод је ове заменио уџбеницима Јелнице Дреновац за V и VI разред. Исто треба учинити и са уџбеником за VII разред. Што се тиче уџбеника за VIII разред, који је рађен касније и пажљивије, аутор је спреман да га дотера и модернизује.

Серија Јелнице Дреновац још није довршена. Сликаци на плочама су првокласни, спикери исто тако, али плоче имају слабу прођу због високе цене.

Ako se udbenicima drugih autora može staviti prigovor da u njima ima malo poezije ili da je zastupljen mali broj pesnika, kod Jeliše Drenovač je obratno: u njenoj knjizi prevlađuju laki stihovi. Poetski tekstovi su vrlo pogodni za pamćenje leksike, za usvajanje izgovora i intonacije, ali nisu zgodni kao interpretacija osnovnih pojmova iz gramatike. U V razredu, istina, ne zahteva se teoretsko obrađivanje gramatike, ali i osnovni pojmovi o redu речи у реченици, о поједицим облицима и структурама лакше се и објашњавају и усвајају на кратким прозним текстовима. Удбеник Јелише Дреновац за VI разред издат је тек ове године. По општој оцени стручњака, он представља велики напредак у поређењу са удбеником за V разред и по избору текстова и по обради. Књига се сматра врло успелом и наставници су је радо прихватили.

Рукопис удбеника Јелише Дреновац за VII разред урађен је врло лепо, савесно, студиозно. Текстови су обрађени брижљиво, вежбања су смисљена и рађена са познавањем психологије деце тога узраста. Књига одликује водрином, описује деце несташлуке и упознаје нашу децу са животом њихових вршњака у СССР. Рукопис је повољно оцењен и Оценачка група га је препоручила за штампу.

3. НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Као и за остале језике, и за немачки постоје две серије удбеника: серија Института за стране језике (аутор Гордана Бухман) и серија књига рађена за школе које не располажу модерном техником — од Лудвике Разборшек. И једна и друга имају своје позитивне и негативне стране.

Од четири удбеника Института, књига за VI разред је боља од књиге за V разред, а избор текстова у књигама за VII и VIII разред је слабији и мање интересантан од текстова за VI разред. За то је, у великој мери, криз и програм, чије је стриктне захтеве требало задовољити, па је за то и већи део граматике концентрисан у књизи за VII разред.

Најдрагоценији део Институтових књига су вежбања (као и код осталих језика). Овде су посебно брижљиво из-

рађена, свако са одређеним циљем и наменом. Илустрације задовољавају. Све четири књиге ове серије, од које је четврта сасвим нова, па о њеној употреби нема података, могу и дане да послуже.

Серија Лудвике Разборшек рађена је без журбе и педантио. Снабдевена је приручницима за наставнике, од којих је приручник за V разред издат уз уџбеник, а ранији приручници за VI и VII разред су допуњени и прерађени и треба их штампати.

Серија базира на класичном методу и нема аудитивних помоћних средстава. Књиге садрже више материјала за поједине разреде него што се може обрадити, а наставнику је препуштен избор штива.

4. ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Проблеми уџбеника за француски језик слични су проблемима који се односе на уџбенике немачког језика.

За француски језик постоје три серије: две комплетне серије — Института и серија аутора Хорецки и Загода, и непотпуна серија Надежде и Добрице Обрадовић.

Од свих Институтових уџбеника за основну школу, уџбеници француског језика су најбољи, како по избору текстова тако и по изради вежби. Аутор је Радмила Полексић, уз сарадњу Стане Кошарки и Милене Мончиловић. И сви уџбеници имају својих недостатака у последи дужине и обимности текстова, мада су нарочито текстови за VIII разред лепо одабрани и одговарају узрасту коме су намењени. Понегде нису задовољени сви захтеви програма, али због тога уџбеник не би требало сада мењати, јер предстоји промена програма.

Књиге аутора Хорецки — Загода имају врло лепе текстове, а и добра вежбања. Неки текстови (на пример од Додea), који су већ често коришћени, могли би се заменити другим, мање познатим. Међутим, аутори се нерадо одричу текстова добрих аутора. И овој серији недостају аудитивна вежбања, без којих уџбеник не би требало да остане.

УЧБЕНИЦИ ДОМАЋИНСТВА*

Од ове школске године у настави ће се користити нови учбеници домаћинства. Пошто је аутор и развојних и садашњих учбеника исти (Завод за економску домаћинства СРС, Београд), може се поставити питање чиме се руководи Завод за издавање учбеника при доношењу одлуке о стварању нових учбеника за предмет домаћинство у VI, VII, и VIII разреду основне школе.

Претходни учбеници домаћинства појавили су се годину дана после ступања на снагу коригованог Наставног плана и програма за основну школу (1964). До данас су они доживели четири издања, а при томе није вршена никаква измена. Током њиховог четворогодишњег коришћења у школи, Одељење просветно-педагошке службе комплетирало је стручну оцену о њима. Разумљиво је да се настава домаћинства, као релативно нова наставна дисциплина у основној школи, у току ових неколико година унапредила и обогатила новим облицима рада и наставним поступцима, а у исти мах у којој је проверена валидност и наставног програма и на одговарајући начин валоризована вредност учбеника за ову наставну област.

И поред чињенице да су претходни учбеници домаћинства одиграли позитивну улогу у остваривању задатака овог предмета, наставна пракса је истакла и неке њихове слабости, које су се из године у годину повећавале. Понећемо само најважније, које су утицале на доношење одлуке Завода да приступи раду на новим учбеницима домаћинства, који би својим квалитетима били ближе, конвергентнији са битним програмским интенцијама ове наставне области.

Пре свега, ранији учбеници домаћинства били су у приличној мери оптерећени градивом и мноштвом материјалних чињеница које нису битне и неопходне за остварење основних васпитно-образовних циљева овог предмета. То је допринело да су ове књиге више личиле на учбенике за стручне школе (текстилну, угоститељску и др.) него на учбенике за основну школу као општеобразовну институцију. Свакако да је ова околност била и узрок делимичној одбој-

* Анализу обраду Милан Буловић, начелник Одељења просветно-педагошке службе Завода за издавање учбеника СР Србије.

ности ученика према настави овог предмета, чији је задатак више да их uvede у културу становања, одевања и исхране, а мање да их наоружава знањима одређених струка (куварска, текстилна, грађевинска и др.).

Довољно је да се погледају неке лекције (са огледима из хемије и технологије текстила), па да се потврди тачност ове оцене. Обиле практичних вежби и огледа у неким лекцијама оставља утисак да је овде више реч о практикumu него о уџбенику домаћинства (одевање и исхрана).

Наравио да је садржајна страна уџбеника морала оставити трага и на његову формално-методску страну. Основна слабост ових уџбеника је у томе што се у интерпретацији наставне материје иде претежно дедуктивним путем. У већини случајева лекција почиње готовом дефиницијом, што има практичних реперкусија за ученика, јер га оријентише углавном у правцу меморисања, и поред приличног броја огледа и задатака.

Језичко-стиљској страни текстова може се, такође, приговорити, јер се недостаци ове врсте морају негативно одразити на ефикасност учења.

Дидактичка апаратура (дата уз лекцију) није презентирана у форми која би активисала ученике и подстицала их на самостални рад и генерализацију материје.

Илустративни прилози у уџбеницима, изузев уџбеника за VII разред, нису задовољавали ни својом педагошко-функционалном, ни естетско-ликовном страном.

Најзад, иако су из исте наставне области, ранији уџбеници домаћинства су се међусобно разликовали у квалитету опреме.

Који су основни квалитети нових уџбеника домаћинства?

Мада ће коначан и мериторан суд о њима дати наставна пракса, којој се ове школске године и презентирају. Из стручних рецензија може се о овим уџбеницима формирати следећи суд:

Нови уџбеници домаћинства одговарају Наставном програму. Изузетак је учињен једино у уџбенику за VI разред где је обрађена наставна јединица „Боје у стану“ (коју програм не предвиђа). Екипа која је радила на овом уџбенику желела је да овом лекцијом uvede ученике у изванредно значајну област не само за културу становања него и за

културу уопште и тиме да доприносе ликовном и, шире узев, естетском васпитању ученика.

У раду на свим новим уџбеницима домаћинства остварено је пуно јединство методске концепције. Сваки од ових уџбеника има свој основни текст, кратак преглед лекције или наставне теме, питања и задатке и објашњења непознатих речи. Респектујући специфичности менталног узраста ученика основне школе, аутори су у уџбенику за VI разред непознате речи тумачили у самом тексту, у VII разреду ове речи су објашњене на крају сваке лекције, а у VIII — на крају књиге. На тај начин се ученици постепено уводе у коришћење речника, лексикона и енциклопедија.

„Кратак преглед лекције“ омогућује ученицима да, после обраде неколико лекција или одређене наставне теме, утроше мање времена за подсећање на суштину наставне грађе одређених наставних јединица.

Све три књиге домаћинства (VI, VII, VIII разред) представљају савремено конципиране уџбенике, засноване на принципима модерне дидактике. По неким квалитетима, пре свега проблемском систематизацијом, динамичном артикулацијом, одмереним резиме-текстовима и функционално компонованим питањима и задацима, ови уџбеници представљају даљи успон ове врсте уџбеничке литературе код нас.

Усклађени програмском структуром, ови уџбеници су остварили све дидактичко-методичке елементе, који их чине комплетно структурираним школским књигама.

Језик уџбеника је адекватан узрасту ученика и одликује се изразитом чистотом.

Функционално уклопљене илустрације, са високим степеном информативности и савременим ликовним решењима, на посебан начин употпуњавају вредности ових уџбеника.

Адекватно одиране табеле и стално подстицање ученика на активно проучавање одређених проблема дају посебно вредна обележја овим уџбеницима.

Сви рецензенти су се изјаснили да нови уџбеници домаћинства представљају квалитетнија решења у односу на претходне уџбенике.

Даље унапређивање ових уџбеника могуће је остварити под условом одређених концепцијских и материјалних корекција програма домаћинства за основу школу. Те програмске корекције састојале би се у следећем:

— одређеном програмском сажемању наставне материје и ширем и прецизнијем објашњавању наставних садржаја;

— другачијој селекцији наставних јединица и тема, новој подели наставне материје на разреде: становање у VI разреду, одевање у VII, а исхрана у VIII разреду. Оваква подела наставне грађе гарантовала би виши степен корелације са осталим сродним наставним областима (биологија, хемија);

— и у материјално-садржајном и у васпитном погледу, акценат у овој наставној области треба да буде на детету и његовом животу у кругу породице и домаћинства, а не на систематизованим научним садржајима из области становања, одевања и исхране. То, наравно, не значи да ову наставу треба лишити савремености и научне заснованости.

СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Настава почетног читања и писања

Ради остваривања задатака наставе почетног читања и писања, у издању овог Завода постоје два буквара Миле Митића и почетница за први разред **Читамо и пишемо** од Јелене Миоћ.

Настава почетног читања и писања, која се увек, па и сада, развија под утицајем методичке литературе, поларизује се последњих година око две изразито различите методе: монографске и комплексне.

Буквари М. Митића, један са упоредном а други са одвојеном обрадом штампаних и писаних слова, задовољавају основне захтеве монографског метода. Они имају и извесних недостатака, нарочито у погледу текстова које је састављао аутор, те се указује потреба за њиховим даљим усавршавањем.

Почетница Јелене Миоћ, која више одговара деци са „самоучким“ начином упознавања свих или једног броја слова скраћује период почетног читања и привлачна је због жеље за сазнавањем непознатог. Као нешто радикално ново, ова метода је изазвала веома живе дискусије у нашој земљи. Из године у годину она добија све више присталица. Упоредо са тим, и почетница **Читамо и пишемо**, методички и визуелно, постаје све потпунија и савршенија (измењени текстови, додатни текстови за оне који брже напредују, додатна сликовница).

Читанке

У основној школи од I до VIII разреда, у издању овог Завода, употребљавају се следеће читанке: **Златни кључић** — за I разред од Миле Митића; **Ластавице** — за II

разред od Mite Mitrovića; *Насмејани дан* — за III разред od Марије Карделис и Андреја Чипкара; *Сунчев певач* — за IV разред od Марије Карделис и Андреја Чипкара; *Дани разиграни* — за V разред od Данице Стевановић и Јелке Костић; *Наши сусрети* — за VI разред od Данице Стевановић, Јелке Костић и Олге Ратковић; *Људи говоре* — за VII разред od Мираљуба Јевтовића и Владимира Живковића; *Оси корак* — за VIII разред od Драгана Лукића и Сретена Пажурице.

Све читанке су усклађене са наставним програмима појединих разреда, а такође и са усвојеним концепцијама овог Завода.

За разлику od ранијих читанака, које су биле нека врста допуноке литературе за остале наративне предмете, што је било нарочито карактеристично за читанке нижих разреда, садашње читанке су нека врста антологије књижевних текстова. Текстови представљају најбоља остварења на пољу дечје и омладинске литературе.

Текстовима су обухваћени сви књижевни родови који су предвиђени Наставним програмом.

При избору текстова састављачи су водили рачуна не само о естетској и уметничкој вредности него и о њиховој погодности за развијање етичких и изражајних могућности код ученика основне школе.

Већина читанки снабдевена је дидактичко-методичким материјалом (питања, задаци), чији је циљ да покрене на размисаљање и конкретну активност у вези са обрадом текста.

Општи је закључак, без обзира што међу читанкама има мање успешних, да све читанке представљају корак напред у уџбеничкој литератури ове врсте. Могу се сматрати значајним доприносом унапређењу наставе језика. Без разлике, то се може рећи за читанке до V разреда, јер су већ неколико година у употреби. На основу рецензија, које су дали наши еминентни стручњаци, има основа за претпоставку да ће сличну афирмацију доживети и читанке које су почетком ове године први пут ушле у праксу (VI, VII и VIII разред).

Граматика

За први и други разред нема приручника из граматике. Нека вежбања, у складу са програмом, дата су у читанкама.

За III и IV разред postoje dva uџbenika gramatike od Милеје Николића, и то *Поуке о језику* за III разред и *Наш језик* за IV разред основне школе.

Сматра се да ови уџбеници добро користе и ученику и учитељу.

Избор текстова у овим књигама није увек најбољи с обзиром на функцију текста. Да би одабрао текстове који су подесни за вежбање граматике, писац је у приличној мери занемарио њихову уметничку вредност.

Питања, задаци и вежбања су добри. Као и сваки други, и овај уџбеник треба даље усавршавати.

За више разреде основне школе (од V до VIII) у употреби су граматике српскохрватског језика од др Радомира Алексића и Милеје Станића.

Ове уџбенике треба ускладити са најновијим Наставним планом и програмом.

ПОЗНАВАЊЕ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Сада се у основној школи употребљавају уџбеници: *Познавање природе и друштва* за I разред, од Бојане Палзов, *Познавање природе и друштва* за II разред, од Јелке Перић и *Познавање природе и друштва* за III разред, од Д. Јамушевић и Ј. Херцог.

Сви ови уџбеници усклађени су, углавном, са Наставним планом и програмом. Ипак се и по томе разликују. Уџбеник за II разред је најдоследнији програмској материји, док уџбеник за I разред, а нарочито за III — није у потпуности задовољао све захтеве Наставног плана и програма. Зато би их требало допунити и усагласити са Програмом.

Иначе сва три уџбеника одговарају узрасту ученика.

Допуне и измене нужне су нарочито у уџбенику за III разред. Класичан, традиционалан текст потребно је осавременијати, допунити радним задацима, примерима за решавање појединих ситуација и одговарајућим методским решењима. Колико је то неопходно показује пример уџбеника за II разред који садржи адекватна питања и радне задатке тако да је неосетно усмерено дејче посматрање и омогућено ре-

пистровање посматраног. Осећа се присуство дечје радости, акције и саживљености са светом у коме дете живи.

Уџбеници за I и II разред ближи су детету. Методски, они потпуније и поступно индуктивно, уводе ученика у свет природе и друштвене средине. Овде се осећа подстицај на ученика за самозакључивање, развијање самокритике и неговаше хигијенских и радних навика и лепог понашања. У уџбенику за III разред нема тога подстицајног, нема метода који би дечју радозналост и искуство водио путевима самосазнања и закључивања. Напротив, овде је више бистрих чињеница које треба памтити механички.

Недостаци се осећају и код илустрација. У свим уџбеницима су стилизоване слике. Критеријум уметника — илустратора није овде у складу са дечјим ликовним преференцијама слике.

Двагодишња употреба ових уџбеника показала је њихове квалитете, али и недостатке. Зато је и неопходно да се даље ради на унапређењу њихове садржине, техничке и дидактичко-методске стране.

ПОЗНАВАЊЕ ДРУШТВА

За ову наставно-васпитну област Завод је издао следеће приручнике: Познавање друштва за IV разред (Ц. Јовановића, С. Букића и Златића; Познавање друштва за V разред Д. Јанушевића, Ј. Херцог и Д. Прљевкића и Познавање друштва за V разред С. Шепаревећа.

За наставни предмет познавање друштва није погодан класични уџбеник. Уџбенике не одређују само садржаји програма, већ структура програма и основна методичка оријентација предвиђена програмом.

Приручник Познавање друштва за IV разред (Ц. Јовановић, Букић, Златић) је добијен конкурсом. Књига није сасвим задовољила захтеве Наставног програма. Мада су предвиђене програмске теме обрађене, ипак није постигнута потребна дубина у њиховој интерпретацији. У пракси се показало да би књигу требало допунити задацима, питањима везаним за живот и рад људи, њихов начин производње, средину у којој раде и богатијим дидактичким прилозима и решењима.

Приручник Познавање друштва треба допунити и прерадити.

За познавање друштва за V разред постоје два паралелна одштампана приручника.

Познавање друштва од Д. Јањушевић, Ј. Херцог и Д. Прдешчића за V разред је класичан уџбеник који не одговара сасвим интенцијама програма. Поред тога, у овом приручнику нема података о савременим променама у нашем друштву, те је приручник у извесном смислу застарео.

Ако би овај приручник и даље остао у употреби, требало би га прерадити, па поново штампати.

Приручник Познавање друштва за V разред С. Шепаровића рађен је за потребе школе у СР Хрватској, али је усклађен и с Наставним програмом у СР Србији.

Приручник је систематичан и у њему је с мером систематично и функционално коришћен допунски текст.

Прилагођен је узрасту ученика коме је намењен.

Основни приговор на овај приручник је у томе што даје више података о човеку и раду уопште, него о нашем човеку, нашој средини. Ово је умањило вредност иначе добре приручне књиге за познавање друштва.

Једна од тешкоћа у коришћењу овога приручника је конструкција реченице. Стил је прилично тежак нашем детету. Потребне су извесне измене и побољшања у том смислу.

ПОЗНАВАЊЕ ПРИРОДЕ

У СР Србији у употреби су следећи уџбеници Завода: Познавање природе М. Стефановића и В. Ђорђевића за IV разред, Познавање природе М. и Ц. Јовановић и, посебно, Ф. Доленца за V разред, затим Познавање природе др М. Јанковића за VI разред.

Сви ови уџбеници усклађени су с Наставним програмом.

По концепцији Завода рађен је само уџбеник за VI разред, док је Одељење просветно-педагошке службе Завода настојало да утиче на квалитет осталих уџбеника консултовањем праксе, прибављањем мишљења наставника и оцењивачких група.

Грађа у уџбеницима је третирана научно и заснива се на научно провереним чињеницама и новим теоријама

науке и naše праксе. Vidan je uspešan napor autora da učenici pruži sliku povezanosti i međuzavisnosti u prirodi, kao i dinamizam prirodnih zbivanja. Čovek je tretiran kao nerazdvojni stvaralачki deo prirode.

Zanimljivost sadržaja ovog predmeta i приметно nastojanje autora da што боље изложи грађу ученици су да уџбеници одговарају интелектуалним способностима ученика.

Уџбеници познавања природе, у дидактичко-методичком погледу, представљају напредак у односу на раније, поред осталог, и тиме што су праве радне књиге које подстичу децу на учење и обављање неких практичних радова. Уџбеници обилују подесним задацима и допуњским текстовима. Претпоставља се да ће усклађивање садашњих уџбеника са концепцијама Завода допринети њиховом даљем унапређењу.

Уџбеници познавања природе писани су чистим језиком, уз умерено коришћење страних термина. Стил је занимљив, без сувишних дескрипција.

Бројне илустрације уџбеника одликују се уметничком вредношћу и функционално допуњују и објашњавају основни текст. Ради њиховог унапређења вршена су нека прелиминарна истраживања.

Техничка опрема је углавном добра и савремена.

На унапређењу уџбеника познавања природе треба и даље радити, али и у овом облику они су солидни и савремени.

Предлаже се побољшање уџбеника М. Јанковића за VI разред (неке интервенције у погледу додатних текстова, терминологије и илустрација), извесне структуралне корекције уџбеника Ф. Доленца, и прелаз на једностубачни текст.

ФИЗИКА

У основним школама СР Србије у употреби су уџбеници физике за VII и VIII разред Велимира Телесакчића, у издању Завода, као и уџбеници Есада Куленовића, у издању Завода за издавање уџбеника СР БиХ. Уџбеници овог Завода доживели су неколико издања, 1961—1965. Одобрено их је Републичком саветом за просвету.

Уџбеници В. Телебаковића усклађени су с Наставном програмом, мада је аутор неким садржајима дао сувише простора, а неким мање него што им по значају припада.

За уџбенике физике Завод још није израдио концепцију. Она је сада у току израде.

У идејно-научном погледу, уџбеници В. Телебаковића у потпуности задовољавају.

Према доста једнодушномј оцени стручњака и наставника — практичара, оба уџбеника су нешто изнад нивоа схватања ученика овог узраста. Они постављају знатно веће захтеве него што дозвољавају могућности ученика, односно стварне материјалне могућности највећег броја наших школа.

У дидактичко-методичком погледу, уџбеници представљају сувише смелу концепцију презентације грађе, која се заснива на претпоставци да све школе имају бар основне апарате и инструменте за огледе и оспособљеност ученика за самосталан рад. Стојећи на том становишту, аутор је грађу изложио, углавном, у облику питања, упутстава за огледе, при чему није сачуван континуитет у излагању и неопходна поступност. У основи, али не и у реализацији, савремен приступ аутора није наишао на очекивани пријем код практичара и ученика, једним делом и због тога што су навикли да у уџбенику нађу претежно дескрипцију и континуитет.

Језик и стил уџбеника су на висини, али су по тежини недовољно адекватни.

Уџбеник обилује подесним илустрацијама које допуњују понекад доста оскудан текст, мада се осећа недостатак цртежа и фотографија које приказују нашу свакодневну праксу и технику.

Техничка опрема уџбеника је стандардна.

У целини узев, уџбеници физике В. Телебаковића нису у потпуности задовољили све захтеве наставне праксе.

Да би се дошло до савремених уџбеника за ову значајну наставну дисциплину, предлаже се писање нових уџбеника у складу с будућом концепцијом Завода, која би респектовала и неке добре стране садашњих уџбеника, као и богата искуства других земаља у овој области. То би дало, шансу и овом и другим ауторима да предложе нова и прихватљивија решења.

ХЕМИЈА

У основним школама СР Србије употребљавају се уџбеници хемије Станимира Арсенијевића, за VII и VIII разред, који су доживели седам издања овог Завода.

У основи, ови уџбеници су у сагласности с наставним програмом, осим извесних малих измена у редоследу грађе које су биле нужне, као и неких проширења (VII разред), која нису обавезна за ученике.

Уџбеници нису рађени по концепцији Завода, која тада још није била завршена. Постојала је, међутим, тежња и напор да се они усаврше и осавремене.

Научно-стручна страна чини посебну вредност ових уџбеника, што се одражава и на израђивању научног погледа код ученика.

Према оцени већине анкетираних наставника, уџбеници су усклађени с интелектуалним снагама ученика овог узраста.

Такође су дидактичко-методички квалитети уџбеника веома вредни, што потврђују готово једнодушна испиљења испитиваних ученика о додатним текстовима, вежбама и задацима. Сачувана је систематичност и поступност, а посебно је изражена тежња за оспособљавањем ученика за самосталан рад и упознавање технике истраживачког приступа упознавању појава.

Коректан језик и течан стил су, такође, одлика ових уџбеника.

Ликовни прилози делују функционално и освежавајуће, а коришћени су различити начини да се то постигне (црвена боја као подлога цртежа, фотографија и др.).

Техничка опрема књига се приближава савременим стандардима (корице у боји, различит слог, наслови, поднаслови и др.).

Општа је оцена да су оба уџбеника савремене књиге ове врсте, али ће се рад на њиховом унапређењу и даље наставити у складу с новинама и нашим и страним искуствима.

БИОЛОГИЈА

Постоје два уџбеника биологије, које је издао Завод (за VII разред Милке Пљаквић и за VIII разред Зорке Степановић) и који се употребљавају у школама СР Србије. Први измеу одобрили просветни органи Републике.

Уџбеник М. Пљаквић (VII разред) делимично не одговара духу наставног програма, јер није нађено срећно решење односа између упознавања група биљака и животиња и упознавања развојка живог света. Уџбеник З. Степановић (VIII разред) рађен је према Наставном плану и програму и с њим је усаглашен.

Завод још није израдио концепције за ове уџбенике, али је Одељење просветно-педагошке службе Завода дало сугестије за њихово побољшање, на основу претходних анализа проучавања и саветовања.

Са идејно-научне стране, уџбеницима се не могу ставити никакви приговори. Они су одраз савремених схватања о развојку живог света, што се посебно односи на уџбеник за VII разред.

Уџбеник за VII разред је, међутим, по природи своје грађе и наставног програма знатно тежи него што то дозвољава узраст ученика, док је други уџбеник и у том погледу нашао праву меру.

И у дидактичко-методичком погледу уџбеник за VII разред има извесне слабости (преопширност, недостатак додатних текстова, питања и сл.), док уџбеник за VIII разред садржи потребне дидактичко-методичке елементе који побуђују ученике на активнији однос према грађи.

Језик и стил првог уџбеника чине доста тешким бројни стручни термини, на које наводе тежина саме грађе програма и недостатак напора да се текстови учине разумљивим за ученике. Осим извесне монотоности стила, уџбеник за VIII разред у овом погледу испуњава неопходне захтеве.

Разлика између ових уџбеника постоји и у погледу естетских квалитета. Док у првом нема довољно квалитетних илустрација, у другом су оне довољне, квалитетне и функционалне. И у погледу техничке опреме постоји битна разлика.

Предлаже се радикално побољшање уџбеника за VII разред. Други уџбеник захтева извесna мања садржајна и техничка побољшања. Такође треба приступити изради концепције.

МАТЕМАТИКА

За наставу математике у основној школи у СР Србији постоји сва потребна уџбеничка литература, коју је издао Завод, као и уџбеници у издању других издавачких кућа.

У употреби су одобрени уџбеници аритметике Станка Првановића за прва четири разреда, са паралелним уџбеницима С. Бајића за III и IV разред, аритметике М. Живковића за V и VI разред и алгебре за VII и VIII разред, са паралелним уџбеником Р. Стевановића за VI разред, геометрије Р. Обрадовића за V и VI разред и С. Првановића за VII и VIII разред. Већ ови подаци о ауторима говоре о постојању хетерогености концепција за стварање уџбеника у овој специфичној области, до чега је морало доћи и због тога што је концепција Завода касније објављена. За сада је Завод израдио своју концепцију за уџбенике математике за прва четири разреда. Поменутој хетерогености допринео је и веома велики број рецензената, који су утицали на квалитет и дидактичку вредност књига.

Сви су уџбеници, углавном, обрадили градиво које је предвиђено Наставним програмом, осим незнатних одступања. Редослед грађе у уџбенику такође је у складу са Наставним програмом.

С научне стране нема значајнијих приговора. Грађа одговара савременом достигнућима математичких дисциплина.

Међутим, у погледу адекватности узраста ученика, критике су најчешће упућене уџбеницима С. Првановића за ниже разреде, и то због тежине задатака. У овом и осталим уџбеницима има извесних грешака.

Сви се уџбеници одликују веома модерном дидактичко-методичком концепцијом, која настоји да код ученика развије самосталност у раду, као и њихово ефикасно усвајање математичких операција и закона мишљења. Осим основног текста, уџбеници садрже мале збирке задатака и проблема.

Језик и стил су коректни, а терминологија савремена. Већина уџбеника обилује подесним цртежима и другим илустрацијама, које су на потребној естетској висини.

Техничка опрема уџбеника за старије разреде је квалитетнија од опреме уџбеника за млађе разреде.

За све уџбенике математике може се закључити да представљају савремену и солидну уџбеничку литературу коју, свакако, треба још усавршавати. То показују и резултати двогодишњег упоредног истраживања уџбеника геометрије за VII разред (С. Прваковића и Н. Чепица).

Да би се избегло шарењило у погледу концепције и дидактичко-методичког приступа, предлаже се израда јединствене концепције у Заводу, као и усклађивање уџбеника с њиховим захтевима.

ОСНОВИ ОПШТЕТЕХНИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА

Завод је ове године, први пут, издао приручнике опште-техничког образовања за ученике првих шест разреда основне школе.

Васпитно-образовни садржаји и практичне делатности ученика усклађени су са постојећим оријентационим Наставним програмом основа опште-техничког образовања за I, II и III разред и Наставним планом и програмом за IV, V и VI разред.

Основна концепција свих приручника такође се подудара с Наставним програмом за основну школу. Поред програма познавања природе и друштва, приручници обухватају и остварења појединих задатака наставе других предмета, чији се садржаји користе као метод и средство стицања знања у настави и разним видовима слободних активности техничког карактера.

Аутори ових приручника, из разреда у разред, одржавају програмску везу континуирањем и проширивањем садржаја и радно-техничких задатака, који чине систем опште-техничког васпитања од I до VI разреда, у складу са психофизичким могућностима ученика.

Структура приручника, њихова дидактичко-методичка обрада, функционална повезаност текста са илустративним

лама наше Републике користе се углавном две методе. Битно обележје једне од њих је потенцирање аудитивних импулса, а друге потенцирање визуелних импулса.

Уџбеници за стране језике које је израдио и издао Завод за издавање уџбеника усаглашени су захтевима Програма.

Да би се усавршавала уџбеничка литература за стране језике, Завод је израдио концепцију ових уџбеника. У току израде концепције за уџбенике страних језика писци су били укључени и упознати са њеним поставкама. То је свакако посебно помогло да се дође до боље књиге. Овом концепцијом као и свим концепцијама Завода, није се кпило на то да се гуши стваралаштво писца, већ да им се помогне у савременијим и модернијим решењима у изради уџбеничке литературе.

Посебну анализу захтевају уџбеници намењени ученицима петог разреда, првенствено првом полугодишту. То су, у ствари, мање или више успеле сликовнице којима се покушало да фиксирају предмети, лица и радње о којима се са ученицима говори на страном језику, без посредства матерњег језика.

Уџбеници су прилагођени узрасту ученика и духу језика који се учи. Ситнија одступања у том погледу могу се исправљати у наредним издањима.

Ликовну опрему књига треба усавршавати и избегавати пренатрпаност сликама.

Посебну категорију књига за стране језике чине уџбеници Маневић — Станојевић — Васиљев, који су одиграли пионирску улогу у уџбеничкој литератури за руски језик.

Ове се књиге замењују новим, бољим књигама.

ДОМАЋИНСТВО

Претходни уџбеници наставе домаћинства за VI, VII и VIII разред, који су у току 4 године доживели 4 издања, замењени су у току ове године новим. Аутор ових, као и претходних уџбеника је Завод за економску домаћинства СР Србије.

Док су претходни уџбеници били оптерећени градивом које није битно за остварење основних наставно-образовних

црљева овог предмета, а сазнајни процес се заснивао претежно на дедукцији, догле су у новим уџбеницима откљоњене ове и многе друге слабости.

Нови уџбеници одговарају Наставном програму. Незнатно одступање учињено је у уџбенику за VI разред, увођењем теме „Боје у стану“, како би се и помоћу овог предмета допринело естетском васпитању.

Концепција овог уџбеника заснована је на принципима савремене дидактике и методике. По неким својим одликама, као што су проблемска систематичност, динамична артикулација или функционалност питања, овај уџбеник представља даљи успон уџбеничке литературе ове врсте.

Језик, начин излагања и техничко-графичка опрема, који су у свему адекватни узрасту ученика, доприносе да се ова књига сврста у оне коју ученици и наставници радо прихватају.

Мишљење свих рецензената је да ови уџбеници представљају квалитетније решење у односу на претходне.

Треба их и даље усавршавати у складу са програмском концепцијом, дидактичко-методским новинама и културно-материјалним порастом.

стану, у блиској перспективи и поступно, основна оријентација и систем у савременом организовању процеса стварања, издавања, вредновања и верификације уџбеничке литературе.

У том смислу Завод је предузео мере да своју унутрашњу организацију подеси тако да кадровски и методолошки оспособи своју стручну службу за успешно развијање студијско-истраживачког рада, уз коришћење наших и страних искустава и резултата у овој области педагошког рада.

IV — Полазећи од тога да су израда и евалуација наставних програма тесно повезани с функцијом уџбеника као неразложиве посредне карике у двосмерној комуникацији програм — наставни процес, и обротно, и да стога уџбеник у извесном смислу има улогу верификатора, а не само инструмента реализације програма, поставља се са свом стручном обављачошћу и одговорношћу питање јачања тешње сарадње републичких просветно-педагошких служби (Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије и његових стручних савета са Одељењем просветно-педагошке службе Завода за издавање уџбеника СР Србије, при коме раде оцењивачке групе).

Облици такве сарадње ових, организационо и просторно одвојених, стручних служби требало би да буду: заједничко учешће саветника оба завода у одговарајућим њиховим телима за израду наставних програма и уџбеника, узајамна консултовања и усаглашавање ставова о заједничким проблемима из ових области, одржавање заједничких саветовања о појединим значајним тангентним питањима, обавезно узајамно обавештавање о променама у програмима и уџбеницима, и др. Такав интеракцијски однос ових установа и њихових служби треба сматрати неопходним чиниоцем унапређења рада на наставним програмима и уџбеницима.

V — У раду на савременом уџбенику Завод ће настојати да још више продуби сарадњу са осталим југословенским издавачима уџбеника, а посебно у области концептирања и издавања заједничких (јединствених) уџбеника за основну школу. У том циљу ће Комисија за питања концепције југословенских издавача уџбеника послужити као врло погодна организациона трансмисија за сарадњу са републичким заводима за унапређење школства, у чијој је надлеж-

ности рад на наставним програмima у нашим социјалистичким републикама.

VI — Задржавајући све досадашње облике оцењивања уџбеника, Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије жели да предложи њихово даље објективирање путем стандардизовања и квантификовања поступака оцењивања, као и постепени прелазак на експерименталној примени пре њиховог штампања, на основу подесно израђених скрешата, која би се садржајно и технички што више приближила штампаном уџбенику. За почетак било би неопходно да се овакви експериментални захвати врше при провери рукописа за неке наставне области, а касније би то требало да постане стална пракса.

На тај начин дошло би се до поузданих података о реаловању саме наставне праксе и ученика, који су у извесном аспекту најпозванији да изнесу своје мишљење о уџбенику и његовој употребљивости.

Предлажемо да Просветни савет одобрава овакве материје за експерименталне подухвате.

VII — Завод за издавање уџбеника завршио је у току 1969. године рад на концепцијама уџбеника и приручника за остале наставно-васпитне области у основној школи.

VIII — Завод за издавање уџбеника припремио је Нацрт Плана потреба основне и стручних школа за уџбеницима. Предлажемо да Просветни савет Социјалистичке Републике Србије у свој програм рада унесе, размотри и усвоји овај План. Усвајање овог Плана омогућиће систематски рад Завода на комплетирању уџбеничког фонда за стручне школе у Социјалистичкој Републици Србији.

До краја ове школске године (јуни 1969) Завод ће припремити за Просветни савет информацију о проблемима рада на уџбеницима за стручне школе.

Предлажемо да се ова информација размотри заједно с Нацртом плана потреба стручних школа за уџбеничком литературом.

IX — Завод за издавање уџбеника донео је одлуку да отпочне да издаје часопис који би имао циљ да широкој стручној и широкој јавности презентира резултате рада на

uĉbeničkoj literaturi u Srbiji. U časopisu bi bile objavljene i recenzije pojedinih uĉbenika, kao i polemike i diskusije o pojedinaĉnim problemima iz oblasti koncipiranja uĉbenika i njihove evaluacije. Na stranicama časopisa bilo bi mesta i za stručno-teorijske priloge o uĉbenicima, kako domaće tako i strane. U svakom slučaju, izlaska ovako zamišljenog časopisa predstavljalo bi korak napred u procesu unapreĊenja i demokratizacije rada na školskoj knjizi.

III

АНЕКС

У припремању анализе уџбеника познавања друштва учествовали су:

1. Вујковић Глигор, педагошки саветник — учитељ у Београду
2. Јанковић Вера, учитељ основне школе у Новом Београду
3. Раичевић Ика, професор у Београду
4. Мр Крстић Славоко, професор из Новог Сада
5. Ковачевић Бранислава, професор у Београду
6. Кузмановић Анђелко, просветни саветник из Ваљева
7. Митић Мита, просветни саветник Завода за основно образовање наставника СР Србије
8. Поткоњак Милена, професор Учитељске школе у Београду
9. Стојковић Драгојла, просветни саветник Завода за издавање уџбеника СР Србије
10. Станишић Стева, педагошки саветник — учитељ основне школе у Београду
11. Мирковић Милан, виши саветник Југословенског завода за проучавање школских и просветних питања
12. Шестовић Милена, педагошки саветник — учитељ основне школе у Београду

Анализу обрадила Божана Дарника, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

У припремању анализе уџбеника познавања природе учествовали су:

1. Поткоњак Милена, професор Учитељске школе у Београду
2. Митић Зорка, професор у Београду
3. Кузмановић Анђелко, просветни саветник из Ваљева
4. Митић Мита, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије
5. Вујковић Глигор, педагошки саветник — учитељ основне школе у Београду
6. Стојковић Драгојла, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника СР Србије
7. Станишић Стева, педагошки саветник — учитељ основне школе у Београду
8. Мирковић Милан, виши саветник Југословенског завода за проучавање школских и просветних питања
9. Шестовић Милена, педагошки саветник — учитељ основне школе у Београду

Анализу обрадила Божана Дарника, просветни саветник Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

У припремању анализе уџбеника физике учествовали су:

1. Пекић Момчило, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије
2. Ђурђа Живојин, виши предавач Машинског факултета из Новог Сада.

1. Паулић Благоје, наставник у Београду
4. Др Шликић Сретен, професор Универзитета у Београду
5. Др Васакић Ђорђе, професор Природно-математичког факултета у Београду
6. Радојевић Драгомир, професор у Београду
7. Шпичкић Мирко, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије
8. Илић Душан, наставник у Београду

Анализу обрадио Пећкић Милчило, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника Социјалистичке Републике Србије.

У припремању анализе уџбеника хемије учествовали су:

1. Кокорин Владимир, наставник у Београду
2. Ђурић Чедомир, просветни саветник Просветно-педагошког завода града Београда
3. Др Тривић Павла, професор Медицинског факултета у Београду
4. Вовањковић Славољуб, професор Више педагошке школе у Београду
5. Митићевећ Јелена, професор у Београду
6. Силбелкић Милица, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије
7. Мариновић Борислава, професор Учитељске школе у Београду

Анализу обрадила Поповић Снежана, просветни саветник Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

У припремању анализе уџбеника биологије учествовали су:

1. Ђорђевић Владимир, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије
2. Радоничкић Дрмек, професор у Београду
3. Др Јанковић Милорад, професор Природно-математичког факултета у Београду
4. Др Живановић Душан, професор Више педагошке школе у Београду
5. Вукосавић Костаја, професор Учитељске школе у Београду
6. Манојловић Света, саветник у Републичком секретаријату за просвету СР Србије
7. Јончић Душанка, професор Учитељске школе у Београду
8. Матић Зигорда, професор основне школе у Београду

Анализу обрадила Поповић Снежана, просветни саветник у Заводу за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

У припремању анализе уџбеника математике учествовали су:

1. Миливојевић Звонимир, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије
2. Др Ђековић Милан, професор Фермијутског факултета у Београду
3. Др Пенџић Велимир, просветни саветник Покрајинског завода за унапређење школства АП Војводине
4. Пантовић Милета, учитељ у Београду
5. Ђуросевић Даринка, учитељ у Београду
6. Др Касимовић Радомир, професор Више педагошке школе из Зрењанина
7. Ђуросевић Срећко, просветни саветник Просветно-педагошког завода града Београда

Аналізу обрадио Шпиљковић Мирко, просветни саветник Завода за основно образовање и образовање наставника Социјалистичке Републике Србије

У припремању анализе уџбеника географије учествовали су:

1. Сретеновић Милена, професор у Београду
2. Миливојевић Томислав, професор у Београду
3. Пријански Радомир, професор у Београду
4. Др Ракићевић Томислав, доцент Природно-математичког факултета у Београду
5. Савковић Радомир, професор Више педагошке школе у Београду
6. Вујковић Миљан, професор у Београду

Аналізу обрадио Рамковић Драгутин, просветни саветник Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије

У припремању анализе уџбеника историје учествовали су:

1. Војковић Новакић, просветни саветник Просветно-педагошког завода града Београда
2. Чубрило Мирослав, професор у Београду
3. Ђуросевић Вукосав, наставник из Новог Сада
4. Др Пајевић Никола, научни сарадник Историјског института ПК СКС из Новог Сада
5. Новаковић Војна, професор из Новог Сада
6. Др Ђековић Милан, професор Филозофског факултета у Београду
7. Шапер Ђилана, професор у Београду
8. Давидовић Младен, професор из Земунa
9. Рамкић Лазар, просветни саветник из Новог Сада

Аналізу обрадио Рамковић Драгутин, просветни саветник Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије

У припремању анализе уџбеника страних језика учествовали су:

1. Војдановић Милан, професор Друге београдске гимназије
2. Др Димитријевић Нера, доцент Филозофског факултета у Београду
3. Др Поласина Пера, доцент Филозофског факултета у Београду
4. Ђурић Драгиња, професор Учитељске школе у Крагујевцу
5. Проф. др Марковић Вито, шеф Катедре за англистику Филозофског факултета у Београду
6. Њековић Гордана, професор у Београду
7. Морачић Милица, професор Учитељске школе у Београду
8. Хорватовић Радослава, лектор за енглески на Медицинском факултету у Београду
9. Силвестер Мечалник, просветни саветник

Англиску обрадила Елена Краус, просветни саветник Завода за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

МАТЕРИЈАЛ КОЈИ ЈЕ КОРИШЋЕН У ПРИПРЕМАЊУ АНАЛИЗЕ

За анализу уџбеника материјал језика:

1. Рецензије за Буквар Мате Матећа — др Тихомир Продановић
2. Преглед текстова уџбеника за почетно читање и писање — Савићковић Мирослав
3. Рецензије др Мурадбеговића на рукопис Читалко и писалко — Почетница од Јелене Миоч
4. Мишљење о Буквару за I разред основне школе од Мате Матећа — Сретен Нетић
5. Анализа читанки од I до V разреда основне школе — Глигор Вујковић
6. Анализа читанки од I до V разреда основне школе — Миљковић Њековић
7. Анализа читанки од I до V разреда основне школе — др Драгутин Опачковић
8. Анализа уџбеника Појма о језику и Наш језик — Цвета Ђуранчић, Глигор Вујковић
9. Анализа Граматице за V, VI, VII и VIII разред основне школе — др Славо Вукотиновић
10. Анализа Граматице за V, VI, VII и VIII разред основне школе — Радина Радичић

* Сви се материјали чувају у Документацији Завода за издавање уџбеника СРС. Заинтересованим лицима сви материјали могу се ставити на увид и коришћење.

За анализу уџбеника познавања природе и друштва:

1. Концепција и програм испитивања наклоности деце појединих узраста према стилизованим карактеристикама илустрација — Богомир Карлаурић
2. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања природе и друштва за I, II и III разред — мр Славо Краљуш
3. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања природе и друштва за I разред — Драгојла Стојковић
4. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања природе и друштва за II разред — Милоша Дозанов
5. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања природе и друштва за II и III разред — Цвета Вурашковић

За анализу уџбеника познавања друштва:

1. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања друштва за IV разред — Глигор Вујковић
2. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања друштва за IV разред — Јасмина Вера
3. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања друштва за IV и V разред — Мил Ричковић
4. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања друштва за IV и V разред — мр Славо Краљуш

За анализу уџбеника познавања природе:

1. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања природе за IV, V и VI разред — Зорка Матић
2. Рецензија уџбеника за наставник предмет познавања природе за IV разред — Милена Потковић

За анализу уџбеника физике:

1. Рецензија уџбеника физике за VII разред — Ема Маркотић
2. Рецензија уџбеника физике за VII разред — Душан Илић
3. Рецензија уџбеника физике за VII и VIII разред — др Сретос Илић
4. Рецензија уџбеника физике за VII и VIII разред — Миленико Милић
5. Рецензија уџбеника физике за VII и VIII разред — Миленија Жинковић
6. Оцена постојећег фонда уџбеника физике за основну школу — Момчило Пећих
7. Оцена постојећег фонда уџбеника физике за основну школу — Живојин Тулум
8. Оцена постојећег фонда уџбеника физике за основну школу — Благоје Паић

За анализу уџбеника хемије:

1. Мишљење о уџбеницима хемије за VII и VIII разред основне школе — Чедомир Ђурић
2. Мишљење о уџбеницима хемије за основну школу — Владимир Кокорун

За анализу уџбеника биологије:

1. Рецензија уџбеника биологије за VII и VIII разред — Владимир Ђорђевић
2. Мишљење и оцена уџбеника биологије за VIII разред — Дреник Милевић-Радојевић

За анализу уџбеника математике:

1. Све рецензије о рукописима уџбеника математике за основну школу
2. Мишљење о уџбеницима математике од I до IV разреда основне школе — Пантош Милена
3. Уџбеник Математике за III разред основне школе — Даринка Ђуповић
4. Анализа уџбеника и приручника за наставу математике на разредном ступњу основне школе, са психолошког становишта — др Радовај Квиаткев
5. Анализа свих уџбеника математике коришћених у основној школи — др Владимир Пензинг
6. Оцена уџбеника математике за основну школу — др Иван Бирић
7. Оцена уџбеника математике за основну школу — Здравко Милановић
8. Информација о дискусији која је одржана 3. септембра 1968. године на тему — педагошка вредност уџбеника математике од I до IV разреда основне школе
9. Саветовање са наставницима математике у Титовом Ужцу октобра 1968. године
10. Материјал о експерименталном испитивању уџбеника геометрије за VII разред од др Н. Чедомића и С. Преликовића, који је организовао Завод за издавање уџбеника СР Србије. Експеримент су организовали и резултате обрадили: Надежда Лукић, Фредерик Трои, Мирко Шибачки и Миловој Квиаткевић.

За анализу уџбеника географије:

1. Мишљење о уџбеницима географије за VI, VII и VIII разред основне школе — Милена Срећковић
2. Мишљење о уџбеницима географије за VI, VII и VIII разред — Томислав Милановић

За анализу уџбеника историје:

1. Оцена уџбеника историје за VI разред — др Никола Гаћетић
2. Оцена уџбеника историје за VII разред — Вукосава Вуловић
3. Рецензија уџбеника за VIII разред основне школе — Војин Новаковић
4. Мишљење о уџбеницима историје за VI, VII и VIII разред основне школе — Пејовић Новица
5. Мишљење о уџбеницима историје за основну школу — Мiroслава Чубрило

За анализу уџбеника страних језика:

1. Мишљење о уџбеницима енглеског језика — др Наум Димитријевић
2. Мишљење о уџбеницима руског језика за основну школу — Тарих Драгица и Милаш Богдановић
3. Мишљење о уџбеницима француског језика за основну школу — др Пера Поповић
4. Мишљење о уџбеницима немачког језика за основну школу — Симеонстер Мочилишић

За анализу уџбеника домаћинства:

1. Рецензија рукописа Домаћинство за VII и VIII разред основне школе — др Тихомир Продановић
 2. Рецензија рукописа Историја — Домаћинство за VIII разред основне школе — др Димитрије Петровић
 3. Рецензија рукописа домаћинство за VIII разред основне школе — Тарих Миланка.
-

САДРЖАЈ

I

	Страна
Уводна реч на седници Просветног савета	
Закључци Просветног савета СРС о побољшању стручно-педагошког квалитета уџбеника за основну школу — — —	11

II

Анализа уџбеника за основну школу у Социјалистичкој Републици Србији

Уводне напомене о анализи уџбеника — — — — —	17
Уџбеници матерњег језика — — — — —	27
Уџбеници познавања природе и друштва — — — — —	44
Уџбеници познавања друштва — — — — —	49
Уџбеници познавања природе — — — — —	54
Уџбеници физике — — — — —	60
Уџбеници хемије — — — — —	63
Уџбеници биологије — — — — —	68
Уџбеници математике — — — — —	75
Приручници основа опште техничког образовања — — — — —	88
Уџбеници географије — — — — —	90
Уџбеници историје — — — — —	95
Уџбеници страних језика — — — — —	99
Уџбеници домаћинства — — — — —	108
Резиме анализе уџбеника за основну школу — — — — —	111
Предлог мера за унапређење уџбеничке литературе за основну школу — — — — —	128

III

Апске

Сарадници који су учествовали у припремању анализе — —	135
Материјал који је коришћен приликом припремања анализе —	139

**АНАЛИЗА УЧБЕНИКА
ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ**

ИЗДАВАЧ

Завод за издавање уџбеника
Социјалистичке Републике Србије
Београд, Обилазача моста 5/1

Аутори

ЕМИЛИЈА АЛЕКСИЋ и ЗДЕНКА ПАВЉЕВ

Технички уредник

ТОМА БАБИЋ

Коректор

КОСАНКА ДРАКУЊИЋ

Ручно издати у штампу марта 1969. године;
штампано окривено марта 1969. године.

Обим: 9 штампарских таблица

Тираж: 3.000 примерака

Формат: 14×20 см

**Штамп Графичко предузеће „СЛОВОДАН ЈОВИЋ“,
Београд, Стојана Протића 51**